

**TÜRKİYE’DE ENERJİ YATIRIMLARININ FİNANSMANINDA
ULUSLARARASI ÇEVRESEL VE SOSYAL STANDARTLARIN
İNCELENMESİ VE ULUSAL ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRME
STANDARTLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Büşra ÖZTÜRK

Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı

Çevre Bilimleri, Mühendisliği ve Yönetimi Yüksek Lisans Programı

HAZİRAN 2018

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE ENERJİ YATIRIMLARININ FİNANSMANINDA
ULUSLARARASI ÇEVRESEL VE SOSYAL STANDARTLARIN
İNCELENMESİ VE ULUSAL ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRME
STANDARTLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Büşra ÖZTÜRK
(501091766)**

Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı

Çevre Bilimleri, Mühendisliği ve Yönetimi Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İzzet ÖZTÜRK

HAZİRAN 2018

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 501091766 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra ÖZTÜRK, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “TÜRKİYE’DE ENERJİ YATIRIMLARININ FİNANSMANINDA ULUSLARARASI ÇEVRESEL VE SOSYAL STANDARTLARIN İNCELENMESİ VE ULUSAL ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRME STANDARTLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. İzzet ÖZTÜRK**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Ali Fuat AYDIN**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Güleda ENGİN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : 4 Mayıs 2018
Savunma Tarihi : 8 Haziran 2018

Aileme,

ÖNSÖZ

Değerli Hocam Prof. Dr. İzzet ÖZTÜRK’e, yüksek lisans eğitimim süresince ve tez çalışmamda fikirleriyle yol gösterdiği ve çalışmama her zaman destek olduğu için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gerek çalışma hayatımda ve gerekse bu çalışmanın oluşmasında, fikir ve tecrübeleri ile destek veren çok değerli yol göstericilerim Sayın Gülen Coşkun Metin’e, Sayın Doğan Anakök’e ve değerli meslektaşlarım Sayın Teresa Çınar ve Sayın Selvihan Balcıoğlu’na teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Son olarak varlıkları ile her zaman bana destek olan sevgili ailem, Nihal Öztürk, İskender Öztürk, Abdullah Öztürk, Melike Öztürk ve Ayça Melek Öztürk’e minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs 2018

Büşra Öztürk
(Çevre Mühendisi)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xv
ŞEKİL LİSTESİ.....	xvii
ÖZET.....	xix
SUMMARY	xxi
1. GİRİŞ	1
1.1 Konunun Anlamı ve Önemi	1
1.2 Çalışmanın Kapsamı	2
2. TÜRKİYE’DE ÇEVRESEL ETKİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	5
2.1 ÇED Yönetmeliğinin Gelişimi	5
2.1.1 ÇED ve başvuru süreci.....	13
2.1.2 ÇED sürecinin başlaması	15
2.1.3 ÇED sürecinin değerlendirilmesi ve ÇED raporunun incelenmesi.....	16
2.1.4 ÇED sürecinde verilen kararlar	19
2.1.5 Yatırımın izlenmesi ve kontrolü	19
2.2 ÇED Yönetmeliği ve Süreçleri ile İlgili İstatistiksel Veriler	20
2.3 İlgili Diğer Mevzuat	21
3. ULUSLARARASI FİNANS KURULUŞLARI TARAFINDAN ENERJİ PROJELERİNİN ÇEVRESEL VE SOSYAL ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ SÜRECİ.....	25
3.1 Uluslararası Finans Kuruluşları ve Standartları	25
3.1.1 Ekvator prensipleri	25
3.1.2 Ekvator prensiplerinin uygulanması	31
3.1.3 IFC ve performans standartları	32
3.1.3.1. Performans standardı 1 (PS1) çevresel ve sosyal risk ve etkilerin değerlendirilmesi ve yönetimi.....	33
3.1.3.2. Performans standardı 2 (PS2) iş ve çalışma koşulları	37
3.1.3.3. Performans standardı 3 (PS3) kaynak verimliliği ve kirliliğin önlenmesi	39
3.1.3.4. Performans standardı 4 (PS4) toplum sağlığı, güvenliği ve emniyeti	41
3.1.3.5. Performans standardı 5 (PS5) arazi alımları ve zorunlu yeniden yerleştirme.....	42
3.1.3.6. Performans standardı 6 (PS6) biyolojik çeşitliliğin korunması ve canlı doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi	45
3.1.3.7. Performans standardı 7 (PS7) yerli halklar	47
3.1.3.8. Performans standardı 8 (PS8) kültürel miras	48
3.1.4 Uluslararası finans kurumu performans standartlarının uygulanması	49

3.1.5 ÇSED süreci	50
4. TÜRKİYE’DE ÇED SÜRECİ İLE KREDİ KURULUŞLARININ UYGULADIĞI ÇSED SÜRECİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	53
4.1 ÇED ve ÇSED Süreçlerinin Genel Olarak Karşılaştırılması.....	53
4.1.1 ÇED ve ÇSED süreçleri farklılıkları ve benzerlikleri	54
4.2 ÇED ve ÇSED Raporları Formatlarının Karşılaştırılması.....	54
4.2.1 ÇED ve ÇSED raporları formatlarının farklılıklar	60
4.2.2 ÇED ve ÇSED raporları formatlarının benzerlikler	63
4.3 Bir Doğal Gaz Kombine Çevrim Santrali Projesinin ÇED ve ÇSED Süreçlerindeki Faaliyetler	64
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	65
KAYNAKLAR.....	69
EKLER.....	71
EK A	73
EK B	85
ÖZGEÇMİŞ.....	91

KISALTMALAR

ADB	: Asya Kalkınma Bankası (Asian Development Bank)
AP	: Ekvator Prensipleri Eylem Planı (Equator Principles Action Plan)
BOTAŞ	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.
CO₂	: Karbondioksit
ÇBD	: Çevresel Etki Değerlendirmesi Başvuru Dosyası
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi (Environmental Impact Assessment)
ÇSED	: Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi (Environmental and Social Impact Assessment)
ÇSG	: Çevre, Sağlık ve Güvenlik
ÇSYP	: Çevresel ve Sosyal Yönetim Planı
ÇSYS	: Çevresel ve Sosyal Yönetim Sistemi
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (European Bank for Reconstruction and Development)
EIB	: Avrupa Kalkınma Bankası (European Investment Bank)
EIA	: Environmental Impact Assessment (Çevresel Etki Değerlendirmesi)
EP	: Ekvator Prensipleri (Equator Principles)
EPFI	: Ekvator Prensipleri Finansal Kurumları (Equator Principles Financial Institutions)
ESIA	: Environmental and Social Impact Assessment
IFC	: Uluslararası Finans Kuruluşu (International Finance Corporation)
IFC' PSs	: Uluslararası Finans Kuruluşu (International Finance Corporation) Performans Standartları
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
PS	: Performans Standartları
PTD	: Proje Tanıtım Dosyası
RG	: Resmi Gazete
SÇD	: Stratejik Çevresel Değerlendirme
SKHKKY	: Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları

TEİAŞ : Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
Vb : Ve benzeri
Vd : Ve diğerleri
WB : Dünya Bankası (World Bank)

SEMBOLLER

- BX** : Değişken sayı numarasına göre Benzerlik
FX : Değişken sayı numarasına göre Farklılık

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : ÇED yönetmeliği revizyon ve yeniden yayımlanma RG tarih ve numaraları	7
Çizelge 2.2 : ÇED yönetmeliği revizyonlarına göre ÇED aşamalarındaki değişiklikler	9
Çizelge 2.2 : ÇED yönetmeliği revizyonlarına göre ÇED aşamalarındaki değişiklikler (devam)	10
Çizelge 2.2 : ÇED yönetmeliği revizyonlarına göre ÇED aşamalarındaki değişiklikler (devam)	11
Çizelge 2.2 : ÇED yönetmeliği revizyonlarına göre ÇED aşamalarındaki değişiklikler (devam)	12
Çizelge 4.1 : ÇED ve ÇSED süreçlerinin özet karşılaştırması	55
Çizelge 4.2 : ÇED ve ÇSED raporları formatlarının özet karşılaştırması	56

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : 1993-2017 Yılları Arasında Alınan ÇED Kararları	20
Şekil 2.2 : 1993-2017 Yılları Arasında Alınan “ÇED Olumlu” Kararlarının Sektörel Dağılımı.....	21
Şekil 2.3 : 1993-2017 Yılları Arasında Alınan “ÇED Gerekli Değildir” Kararlarının Sektörel Dağılımı	21

**TÜRKİYE’DE ENERJİ YATIRIMLARININ FİNANSMANINDA
ULUSLARARASI ÇEVRESEL VE SOSYAL STANDARTLARIN
İNCELENMESİ VE ULUSAL ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRME
STANDARTLARINA GÖRE FARKLILIKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ**

ÖZET

Günümüzde hızla artan nüfusa ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak enerji tüketimi artmakta ve enerji üretimini karşılamak üzere geliştirilen enerji projelerine olan ihtiyaç da artmaktadır.

Enerji projelerinin gerçekleştirilmesinde en temel başlangıç adımlarından biri izin sürecinin tamamlanması ve Türkiye’de “Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Olumlu Karar”ı alınmasıdır. Projelerin gerçekleştirilebilmesi için, izin sürecinin yanısıra gerekli finansal kaynakların temini de önem arz etmektedir.

Gerçekleştirilmesi planlanan enerji projeleri için finansal kaynakların temini sürecinde, bu enerji projelerinin yüksek maliyetli projeler olmasından dolayı çoğunlukla öz sermaye kullanımı tercih edilmemektedir. Bunun yerine proje için finansman temin edilmektedir. Bu finansmanın uluslararası finans kuruluşları tarafından sağlanması durumunda, projenin bu kuruluşların belirlediği uluslararası çevresel ve sosyal standartlara göre değerlendirilmesi söz konusudur.

Bu kapsamda, bu çalışmada, Türkiye’de enerji yatırımlarının finansmanında uluslararası çevresel ve sosyal etki değerlendirmesi standartları ve ulusal çevresel etki değerlendirme standardının incelenmesi ve süreçlerdeki farklılıkların ve benzerliklerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Bu amaçla çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye Çevre Mevzuatı Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği ve Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) süreci incelenmiştir. Enerji yatırımlarının gerçekleştirilebilmesi için önemli olan ÇED süreci projenin çevresel etkilerinin ve proje bölgesine bağlı olarak projenin teknik, sosyo ekonomik vd şartlarının ve projenin uygulanabilirliğinin incelendiği en önemli süreçtir. ÇED sürecindeki değerlendirme sonucunda, değerlendirmenin olumlu

olması halinde “ÇED Olumlu Karar”ı verilmektedir ve yatırım hayata geçirilebilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, uluslararası finans kuruluşları tarafından ilgili finansmanın sağlanabilmesi için, yatırımcı tarafından uyulması ve uygulanması beklenen çevresel ve sosyal standartlar incelenmiştir. Bu incelemede Dünya Bankası (World Bank (WB)) bünyesinde yer alan ve WB’nin özel sektör kolu olarak görev yapan Uluslararası Finans Kurumu (International Finance Corporation (IFC))’nın uyguladığı Ekvator Prensipleri (EP) ve Performans Standartları (PS) temel kabul edilmiştir. Bu standartlar ışığında Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirme (ÇSED) süreci özetlenmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, önceki bölümlerde anlatılan, Türkiye’deki Çevre Mevzuatı, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği kapsamında uygulanan *ÇED süreci* ile uluslararası finans kuruluşlarının projelere finansman sağlanabilmesi için yatırımcının uymasını beklediği çevresel ve sosyal standartları kapsamında uygulanan *ÇSED süreci* karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırmada genel olarak süreçlerdeki farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulmuştur. Beraberinde, Türkiye’deki bir termik santral projesi için hazırlanmış olan örnek bir ÇED Özel Formatı ve IFC’nin PS’leri temel kabul edilerek hazırlanmış olan *ÇSED Raporu* formatı formatsal benzerlikleri ve farklılıkları açısından incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Türkiye’deki bir doğalgaz kombine çevrim santral projesi *ÇED ve ÇSED süreçleri* üzerinden hangi uygulama ve faaliyetlerin gerçekleştiği irdelenerek, süreç akışı örneklendirilmiştir.

Son olarak bu çalışma ile *ÇED ve ÇSED süreçlerindeki* bu farklılık ve benzerliklerin genel bir değerlendirilmesi yapılarak, süreçlerdeki mevcut işleyiş ve uygulamalarda potansiyel iyileştirme alanlarının tespit edilmesine ön bir araştırma kaynağı oluşturmaya çalışılmıştır. Bu sayede, gerek yatırımcılar ve bu konu üzerinde çalışan profesyoneller için ve gerekse resmi kurum ve otoritelerdeki uzmanlar için literatürde bu kapsamda bir ön çalışma ve kaynak oluşturulması amaçlanmıştır.

INVESTIGATION OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL AND SOCIAL STANDARDS IN ENERGY INVESTMENTS IN TURKEY AND ASSESSMENT OF THE DIFFERENCES BETWEEN NATIONAL ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT STANDARDS

SUMMARY

Today, due to the rapidly increasing population and economic developments, energy consumption increases and the need for energy projects developed to meet energy production is also increasing.

One of the most basic initial steps for implementing the energy projects in Turkey is the permitting process along with the decision process of "Environmental Impact Assessment (EIA) Positive Decision". In order to carry out the project, it is important to realize that the financial resources should be provided.

During the funding process of energy projects, due to the high project cost, project financing is mostly preferred, instead of using equity. In case of financing is provided by international financial institutions, the project will be assessed according to the international environmental and social standards determined by these institutions.

In this study, the evaluation of the differences and similarities between the international environmental and social impact assessment (ESIA) standards and national environmental impact assessment (EIA) standards in case of financing energy investments in Turkey, has been carried out.

For this purpose, Environmental Legislation, Environmental Impact Assessment Directive and the Environmental Impact Assessment (EIA) process in Turkey were investigated in the second part of this study. The EIA process, which is crucial for the realization of the energy investments, is the most important process. In the EIA process, the applicability of the Project and the examination of the environmental impacts of the project site, depends on the technical, socioeconomic and economic conditions of the Project, are also investigated. At the end of the evaluation of the

EIA process, in case of having a positive evaluation, the "EIA Positive Decision" is given and the investment can be passed on.

In the third part of the study, the environmental and social standards that are expected to be implemented and enforced by the investor in order to provide the relevant financing of international financial institutions have been examined. This review is based on the Equator Principles (EP) and Performance Standards (PS) of the World Bank (WB) and implemented by the International Finance Corporation (IFC), which serves as the private sector arm of the WB. In the light of these standards, the Environmental and Social Impact Assessment (ESIA) process is summarized.

In the fourth part of the study, the EIA process is compared with the ESIA process which is expected to implement by the investors in compliance with the environmental and social standards by the international financial institutions in order to provide the required project financing. In this comparison, the differences and similarities in the processes are presented in general. In addition to this, similarities and differences were also examined by comparing the format of ESIA Report with the EIA Report Special Format, which is provided from a sample EIA Report Special Format of a thermal power plant projects in Turkey. Moreover, the process flow is exemplified by examining the practices and activities that are carried out for a natural gas combined cycle power plant projects in Turkey on the basis of the EIA and ESIA process.

In the fifth part of the study, a general evaluation of the differences and similarities in the EIA and ESIA processes has been used to establish a preliminary research resource to determine the potential improvement areas in the existing processes and practices in the process. In this context, this subject is detailed in the fourth part of the work and the differences were basically given as nine (9) items and the similarities were given as five (5) items.

With this study, it is aimed to create a preliminary study and provide a resource for not only investors and professionals working on this subject but also for the experts in official institutions and authorities.

Finally, one of the main targets of this study is that it will increase the awareness of EIA and ESIA processes. In this context, resource management will be more

efficient in project development phase and investors will be able to anticipate the necessary steps in these processes in order to avoid time and cost losses.

1. GİRİŞ

1.1 Konunun Anlamı ve Önemi

Günümüzde dünya üzerindeki hızlı nüfus artışına ve sosyoekonomik gelişmelere bağlı olarak enerji tüketimi ve dolayısıyla enerji ihtiyacı günden güne artmaktadır. Bu bağlamda artan enerji ihtiyacını karşılamak üzere dünyada ve ülkemizde enerji yatırımları projelendirilmekte ve yeni enerji projeleri geliştirilmektedir.

Geliştirilen enerji projelerinin gerçekleştirilmesinde, izin süreçlerinin başarılı bir şekilde yürütülmesi ve beraberinde finansal kaynakların temini önemli temel adımları oluşturmaktadır.

Ülkemizde enerji projelerinin gerçekleştirilebilmesi için alınması gereken en önemli izinlerden biri “Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Olumlu Kararı”dır. *ÇED süreci*, projenin çevresel etkilerinin ve belirtilen proje şartlarında (teknik, sosyo ekonomik vb) ve belirtilen proje bölgesinde projenin yapılabilirliğinin detaylı bir şekilde incelendiği ve bu inceleme sonucunun olumlu olması halinde “ÇED Olumlu Kararı” verilerek yatırımın onaylandığı en önemli süreçlerden biridir.

Gerek özel sektör tarafından ve gerekse ülkelerin devletleri tarafından gerçekleştirilmesi planlanan enerji projeleri için finansal kaynaklarının temini sürecinde ise, bu enerji projelerinin yüksek maliyetli projeler olmasından dolayı çoğunlukla öz sermaye kullanımı tercih edilmemektedir. Bunun yerine bu projelerin finanse edilebilmesinde genellikle iç ya da dış kaynaklardan finansman temin edilmektedir. İç finans kaynakları olarak, ulusal bankalar ya da bu bankaların bir araya gelmesinden oluşan ortaklıklar, dış finans kaynakları olarak ise Dünya Bankası (WB), Avrupa Kalkınma Bankası (EIB), Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), Asya Kalkınma Bankası (ADB) vb uluslararası finans kuruluşları ya da bu kuruluşların bir araya gelmesiyle oluşan ortaklıklar kredi temini ile proje finansmanı uygulamasını sağlamaktadır.

Geliştirilen projelerin finansmanının uluslararası finans kuruluşlarından sağlanması durumunda, projenin uluslararası çevresel ve sosyal standartlara göre değerlendirilmesi söz konusudur. Proje hayata geçirilmeden önce çevreye etkileri, finans kuruluşları tarafından belirlenmiş bu standartlar doğrultusunda, Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirme (ÇSED) sürecinde, detaylı bir şekilde incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, bu bağlamda örnek enerji yatırımları *ÇED* ve *ÇSED süreçleri* incelenerek, benzer yürüyen ve farklı olan süreçleri ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu sayede bu çalışmanın gerek yatırımcılara ve bu konu üzerine çalışan profesyonellere ve gerekse resmi kurum ve otoritelerdeki uzmanlara literatürde bu kapsamda bir ön kaynak oluşturması amaçlanmıştır.

Bu çalışma ile ayrıca *ÇED* ve *ÇSED süreçleri* ile ilgili farkındalığın artması beklenmektedir. *ÇED* ve *ÇSED süreçleri* ile ilgili bu farkındalık sayesinde, proje geliştirme aşamasında, yatırımcıların bu süreçlerdeki gerekli adımları önceden ön görmesi ile bu kapsamdaki kaynakların daha verimli yönetilmesi sağlanabilecektir. Böylelikle, süreçteki adımlar için gerekli kaynak yönetimi verimli bir şekilde yürütülürken, kayıpların (zaman kayıpları, maddi kayıplar vb) da önüne geçilmiş olacaktır.

Son olarak, çalışmada *ÇED* ve *ÇSED süreçlerindeki* bu farklılıkların ve benzerliklerin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirme ile süreçlerdeki mevcut işleyişteki potansiyel iyileştirme alanlarının tespit edilmesine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Bu hedefte, bu çalışmanın ön bir araştırma kaynağı olması umulmaktadır. Gün geçtikçe ilerleyen süreçlerde daha verimli ve daha kapsayıcı bir değerlendirme yapılması yolundaki çalışmalara, bu çalışma ile de bir katkı sağlanacağı umulmaktadır.

1.2 Çalışmanın Kapsamı

Çalışma kapsamında Türkiye Çevre Mevzuatı kapsamında ÇED Yönetmeliği ve ÇED süreçleri incelenmiştir. Bununla beraber uluslararası finans kuruluşlarının, finansman sağlamada yatırımcıların uymasını beklediği, çevresel ve sosyal standartları da incelenmiştir. Bu çevresel ve sosyal standartlar incelenirken, uluslararası finans kuruluşlarının başında Dünya Bankası (WB) bünyesinde yer alan

ve WB'nin özel sektör kolu olarak görev yapan Uluslararası Finans Kurumu (IFC)'nin uyguladığı Performans Standartları (PS) ve Ekvator Prensipleri (EP) temel kabul edilmiştir.

Çalışma ile ilgili araştırmalarda, araştırma konusu ile ilgili mevzuat ve standartlar incelenmiş, bu incelemeler sonucunda çalışmaya faydası olabilecek çeşitli veriler değerlendirilip yorumlanmıştır. Bunun yanı sıra araştırma sırasında ulaşılan bilgiler genel olarak, yerli ve yabancı yayınlardan, enerji projeleri ile ilgili tez çalışmalarından, bu projelerde çalışmış yetkililer ile yapılan yüz yüze görüşmelerden ve uluslararası arama motorlarından yararlanılarak edinilmiştir.

2. TÜRKİYE’DE ÇEVRESEL ETKİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde T.C. Çevre Mevzuatı, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği kapsamında uygulanan Çevresel Etki Değerlendirmesi süreci incelenmiştir.

İncelenen bu süreç ile ilgili istatistiki veriler ve ilgili diğer mevzuat incelenerek, bu bölümde özetle ele alınmıştır.

2.1 ÇED Yönetmeliğinin Gelişimi

9 Kasım 1982 tarih ve 17863 sayılı mükerrer Resmi Gazete ile yayımlanan, 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 56. maddesi gereği, herkesin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemenin devletin ve vatandaşların ödevi olduğu belirtilmiştir [1].

11 Ağustos 1983 tarih ve 18132 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanan, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 1. maddesine göre kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasının sağlanmasıdır [2]. T.C. Anayasası’nda ve Çevre Kanunu’nda çevre konusu yukarıda belirtilen maddelerle, genel bir yaklaşımla ele alınırken, *Çevresel Etki Değerlendirmesi* konusu yine 2872 sayılı Çevre Kanunu’nda aşağıdaki maddelerle değinilmektedir:

Tanımlar / Madde 2

Çevresel etki değerlendirme: Gerçekleştirilmesi plânlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin

belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları,

Stratejik çevresel değerlendirme: Onaya tâbi plân ya da programın onayından önce plânlama ya da programlama sürecinin başlangıcından itibaren, çevresel değerlerin plân ve programa entegre edilmesini sağlamak, plân ya da programın olası çevresel etkilerini en aza indirmek ve karar vericilere yardımcı olmak üzere katılımcı bir yaklaşımla sürdürülen ve yazılı bir raporu da içeren *çevresel değerlendirme* çalışmalarını,

Çevresel etki değerlendirilmesi / Madde 10

Gerçekleştirmeyi plânladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler, *Çevresel Etki Değerlendirmesi* Raporu ya da *proje tanıtım dosyası* hazırlamakla yükümlüdürler. *Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararı* ya da *Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir Kararı* alınmadıkça bu projelerle ilgili onay, izin, teşvik, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez; proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez.

Çevresel Etki Değerlendirmesine tâbi projeler ve Stratejik Çevresel Değerlendirmeye tâbi plân ve programlar ve konuya ilişkin usûl ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenir.

Faaliyetlerin durdurulması / Madde 15

Çevresel Etki Değerlendirmesi incelemesi yapılmaksızın başlanan faaliyetler Bakanlıkça, *proje tanıtım dosyası* hazırlanmaksızın başlanan faaliyetler ise mahallin en büyük mülkî amiri tarafından süre verilmeksizin durdurulur.

İdari nitelikteki cezalar / Madde 20, e bendi

Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecine başlamadan ya da bu süreci tamamlamadan inşaata başlayan ya da faaliyete geçenlere yapılan proje bedelinin yüzde ikisi oranında idarî para cezası verilir. Cezaya konu olan durumlarda yatırımcı faaliyet alanını eski hale getirmekle yükümlüdür.

Adlî nitelikteki cezalar / Madde 26

Bu maddeye göre yargıya intikal eden çevresel etki değerlendirmesine ilişkin ihtilaflarda *çevresel etki değerlendirilmesi* süreci yargılama sonuna kadar durur.

Geçici Madde 3 – (Ek: 21/5/2013 - 6486/12 md.)

23/6/1997 tarihinden önce kamu yatırım programına alınmış olup, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla (...) ¹ üretim ya da işletmeye başlamış olan projeler ile bunların gerçekleştirilmesi için zorunlu olan yapı ve tesisler *Çevresel Etki Değerlendirmesi* kapsamı dışındadır [2].

2872 sayılı Çevre Kanunu’nun kabulünden on (10) yıl sonra ise sürecin ayrıntılı bir şekilde belirtildiği Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği, 7 Şubat 1993 tarih ve 21489 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanmıştır. 1993’ten günümüze yönetmelikteki değişiklikler ve yeniden yayımlanmalar Çizelge 2.1’de, ilgili Resmi Gazete (RG) tarih ve sayısı ile birlikte verilmiştir [3].

Çizelge 2.1 : ÇED yönetmeliği revizyon ve yeniden yayımlanma RG tarih ve numaraları.

Yönetmelik Adı	Resmi Gazete Tarihi	Resmi Gazete Sayısı
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği	07.02.1993	21489
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği	23.06.1997	23028
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği	13.08.1999	23785
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 28.inci Maddesine Bir Fıkra Eklenmesine Dair Yönetmelik	14.04.2000	24020
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğine Geçici Madde Eklenmesine İlişkin Yönetmelik	29.09.2000	24185
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	26.10.2000	24212
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği	06.06.2002	24777
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinin 18. Maddesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	08.10.2002	24900
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği	16.12.2003	25318
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	16.12.2004	25672
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği	17.07.2008	26939
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	19.12.2009	27437
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	14.04.2011	27905
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	30.06.2011	27980
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	05.04.2013	28609
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği	03.10.2013	28784
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği	25.11.2014	29186
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	09.02.2016	29619
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	26.05.2017	30077

¹ Anayasa Mahkemesi’nin 3/7/2014 tarihli ve E.: 2013/89, K.: 2014/116 sayılı Kararı ile, bu maddede yer alan “...planlama aşaması geçmiş ve ihale süreci başlamış olan veya ...” ibaresi iptal edilmiştir

Çizelge 2.1’de de görüldüğü üzere, 1993-2017 yılları arasında gerek revizyonlar ve gerek yeniden yayımlanmaları ile ÇED Yönetmeliği toplam 19 defa güncellenmiştir. Bu güncellemelerde 2000, 2002, 2011, 2013 yılları, belirtilen yıl içerisinde kısa sürede birden fazla revizyon gerçekleştiği için dikkat çekmektedir.

2017 yılında yapılan en son değişiklik ile ÇED Yönetmeliği en güncel halini almıştır. Günümüze kadar yeniden yayımlanan ÇED Yönetmeliklerinde tanımlanan ÇED süreçlerinde nelerin değiştiği, Turan ve Güner tarafından 2017 yılında hazırlanan “Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirme Mevzuatındaki Değişimler” isimli çalışmada açıklayıcı bir şekilde ortaya konmuştur (Çizelge 2.2) [4].

Çizelge 2.2 : ÇED yönetmeliği revizyonlarına göre ÇED aşamalarındaki değişiklikler [4].

Parametre	1993-1997 Dönemi	1997-2002 Dönemi	2002-2003 Dönemi	2003-2008 Dönemi	2008-2013 Dönemi	2013-2014 Dönemi	2014-...
Yönetmeliğin Yürürlüğe Girdiği Tarih	07.02.1993 tarih, 21489 sayılı RG	23.06.1997 tarih, 23038 sayılı RG	06.06.2002 tarih, 24777 sayılı RG	13.12.2003 tarih ve 25318 sayılı RG	17.07.2008 tarih ve 26939 sayılı RG	03.10.2013 tarih ve 28784 sayılı RG	25.11.2014 tarih ve 29186 sayılı RG
ÇED Sürecinin Başlatılması	Proje Sahibi proje özeti ile Bakanlığa başvurur.	Proje Sahibi proje özeti ile Valiliğe başvurur.	Proje Sahibi “Proje Tanıtım Genel Formatı” EK3 ile Bakanlığa başvurur.	Proje sahibi “Proje Tanıtım Genel Formatı” EK3 ile Bakanlığa başvurur.	Proje Sahibi “Proje Tanıtım Genel Formatı” EK3 ile Bakanlığa başvurur.	Bakanlıkça yetkilendirilmiş kurum/kuruluşlar “Proje Tanıtım Genel Formatı” EK3 ve Proje Sahibi tarafından yetkilendirildiğine dair vekaletname ve imza sirkülerini Bakanlığa sunar.	Bakanlıkça yetkilendirilmiş kurum/kuruluşlar EK3’te yer alan ÇED Genel Formatı esas alınarak ÇED Başvuru Dosyasını ve Proje Sahibi tarafından yetkilendirildiğine dair vekaletname ve imza sirkülerini Bakanlığa sunar.
Faaliyet Yerinin Tetkiki	Faaliyet yerinin mevzuat açısından uygunluğu Proje Sahibi tarafından yaptırılmakta ilgili kurum/kuruluşla rdan uygun olup olmadığı kararı alınmaktadır.	Proje Sahibinin Valiliğe başvurusundan sonra 30 iş günü içerisinde Valilik uygun olup olmadığına karar verir.	Sürecin ilk aşamalarında gerçekleştirilen ilgili kurum/kuruluş temsilcilerinin de katıldığı bilgilendirme toplantısında karar verilir.	Sürecin ilk aşamalarında gerçekleştirilen ilgili kurum/kuruluş temsilcilerinin de katıldığı komisyonun kapsam ve özel format belirleme toplantısında karar verilir.	Komisyon üyeleri, kendi isteklerine bağlı olarak kapsam belirleme toplantısı öncesinde proje uygulama yerini inceleyebilir.	Komisyon üyeleri, kapsam belirleme öncesinde proje uygulama yerini inceleyebilir.	Komisyon üyeleri, kapsam belirleme öncesinde proje uygulama yerini inceleyebilir
Rapor Hazırlama Yetkisi	En az üç (3) farklı meslek grubundan, en az lisans seviyesinde eğitim görmüş üç (3) yıl ve üstü mesleki tecrübeye sahip kişiler yapabilir.	ÇED Raporu ve ÇED Ön Araştırma Raporunu hazırlayacak kurum ve kuruluşlar Bakanlık’tan yeterlilik belgesi almak zorundadır.	ÇED Raporunu değerlendirecek olan komisyon raporun hangi meslek dallarından kişilerin katılımı ile hazırlanacağına karar verir.	ÇED Raporu hazırlayacak kurum/kuruluşlar, Bakanlık’tan Yeterlilik Belgesi almak zorundadır. Proje Tanıtım Dosyası hazırlayacaklar için ise böyle bir zorunluluk yoktur.	Projeyi gerçekleştirmeyi planlayan gerçek ve tüzel kişiler Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlara hazırlamakla yükümlüdürler.	Projeyi gerçekleştirmeyi planlayan gerçek ya da tüzel kişiler Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlara hazırlamakla yükümlüdürler.	Projeyi gerçekleştirmeyi planlayan gerçek ya da tüzel kişiler Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlara hazırlamakla yükümlüdürler.

Çizelge 2.2 : ÇED yönetmeliği revizyonlarına göre ÇED aşamalarındaki değişiklikler (devam)

Parametre	1993-1997 Dönemi	1997-2002 Dönemi	2002-2003 Dönemi	2003-2008 Dönemi	2008-2013 Dönemi	2013-2014 Dönemi	2014-...
ÇED Raporunun Hazırlanması	Bakanlık her proje için özel format verir.	Bakanlık her proje için özel format verir.	Kapsam belirleme toplantısında özel format verilir.	Kapsam ve Özel Format belirleme toplantısında özel format verilir.	Kapsam ve Özel Format belirleme toplantısında özel format verilir.	Kapsam ve Özel Format belirleme toplantısında özel format verilir.	Komisyon üyesi kurum/kuruluşların görüş ve önerileri ile halktan gelen görüş ve öneriler doğrultusunda Bakanlıkça ÇED Raporu Özel Formatı hazırlanır.
İnceleme Komisyonu	Bakanlıkça “İnceleme Değerlendirme Komisyonu” teşkil edilir.	Bakanlıkça “Kapsam Belirleme ve İnceleme Değerlendirme Komisyonu” teşkil edilir.	Bakanlıkça “Kapsam Belirleme ve İnceleme Değerlendirme Komisyonu” teşkil edilir.	Bakanlıkça “Kapsam Belirleme ve İnceleme Değerlendirme Komisyonu” teşkil edilir.	Kapsam ve Özel Format belirleme toplantısında özel format verilir.	Kapsam ve Özel Format belirleme toplantısında özel format verilir.	Komisyon üyesi kurum/kuruluşların görüş ve önerileri ile halktan gelen görüş ve öneriler doğrultusunda Bakanlıkça ÇED Raporu Özel Formatı hazırlanır.
Halkın Katılımı Toplantısı	ÇED Raporunun Bakanlığa sunulmasından sonra.	ÇED Raporunun Bakanlığa sunulmasından sonra.	ÇED Raporunun hazırlanıp Bakanlığa sunulmasından önce.	ÇED Raporunun hazırlanıp Bakanlığa sunulmasından önce.	ÇED Raporunun Bakanlığa sunulmasından sonra, Komisyonun kapsam belirleme toplantısından önce.	ÇED Raporunun Bakanlığa sunulmasından sonra, Komisyonun kapsam belirleme toplantısından önce.	ÇED Raporunun Bakanlığa sunulmasından sonra, Komisyonun kapsam belirleme toplantısından önce.
ÇED Raporunun İncelenmesi	Bakanlık’taki inceleme süresi on iki (12) hafta.	Altmış (60) iş günü on iki (12) hafta.	Yüz on yedi (117) iş günü.	Otuz beş (35) iş günü.	Beş (5) iş günü ancak “zamanla takvimi içerisinde” ibaresi yer almaktadır. Fakat yönetmeliğin hiçbir yerinde açıklık getirilmemiştir.	Komisyon ÇED Raporunu, ilk İnceleme Değerlendirme Toplantısından itibaren on (10) iş günü içinde inceler ve değerlendirir.	Komisyon ÇED Raporunu, ilk İnceleme Değerlendirme Toplantısından itibaren on (10) iş günü içinde inceler ve değerlendirir.

Çizelge 2.2 : ÇED yönetmeliği revizyonlarına göre ÇED aşamalarındaki değişiklikler (devam)

Parametre	1993-1997 Dönemi	1997-2002 Dönemi	2002-2003 Dönemi	2003-2008 Dönemi	2008-2013 Dönemi	2013-2014 Dönemi	2014-...
ÇED Gereği Uygulanacak Faaliyetler	EK I'de yer alan otuz bir (31) faaliyet.	EK I'de yer alan otuz sekiz (38) faaliyet.	EK I'de yer alan otuz (30) faaliyet, EK II listesinde bulunup “Çevresel Etki Değerlendirmesi Gereklidir” kararı verilen projeler için.	EK I'de yer alan kırk (40) faaliyet, EK II listesinde bulunup “Çevresel Etki Değerlendirmesi Gereklidir” kararı verilen projeler için.	EK I'de yer alan kırk dokuz (49) faaliyet, Seçme Eleme Kriterlerine tabi olup “Çevresel Etki Değerlendirmesi Gereklidir” kararı verilen projelere, kapasite arttırımı ve/veya toplamı bu Yönetmeliğin Ek I'inde belirtilen eşik değer ya da üzerindeki projelere.	EK I'de yer alan elli iki (52) faaliyet, Seçme Eleme Kriterlerine tabi olup “Çevresel Etki Değerlendirmesi Gereklidir” kararı verilen projelere, kapasite arttırımı ve/veya genişletilmesi halinde, kapasite artışı toplamı bu Yönetmeliğin Ek I'inde belirtilen eşik değer ya da üzerindeki projelere.	EK I'de yer alan kırk altı (46) faaliyet, Seçme Eleme Kriterlerine tabi olup “Çevresel Etki Değerlendirmesi Gereklidir” kararı verilen projelere, kapasite arttırımı ve/veya genişletilmesi halinde, kapasite artışı toplamı bu Yönetmeliğin Ek I'inde belirtilen eşik değer ya da üzerindeki projelere.
ÇED Ön Araştırma Sürecinin Başlatılması	Proje Sahibi ÇED Ön araştırma kontrol listesi ve değerlendirme matrisini doldurarak Bakanlık taşra teşkilatına başvurur.	Proje Sahibi faaliyet özeti ile Valiliğe başvurur.	Proje Sahibi Ek IV'te yer alan “Seçme Eleme Kriterleri”ne göre rapor hazırlar ve Valiliğe başvurur.	Proje Sahibi Ek IV'te yer alan “Seçme Eleme Kriterleri”ne göre rapor hazırlar ve Bakanlığa başvurur.	Seçme Eleme Kriterlerine Tabi Projeler hakkında yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak “ÇED Gerekli Değildir Kararı” ya da “ÇED Gereklidir” kararının alınması ile.	Seçme Eleme Kriterlerine Tabi Projeler hakkında yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak “ÇED Gerekli Değildir Kararı” ya da “ÇED Gereklidir” kararının alınması.	Seçme Eleme Kriterlerine Tabi Projeler hakkında yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak “ÇED Gerekli Değildir Kararı” ya da “ÇED Gereklidir” kararının alınması.
ÇED Ön Araştırma Raporunun Hazırlanması	Bakanlık Proje Sahibine uygun formatı verir.	Valilik Proje Sahibine uygun formatı verir.	EK IV'te yer alan “Seçme Eleme Kriterleri”ne göre rapor hazırlanır.	EK IV'te yer alan “Seçme Eleme Kriterleri”ne göre rapor hazırlanır.	“ÇED Gereklidir” kararı verilen projeler için ÇED Başvuru Dosyası ve Proje Sahibi tarafından yetkilendirildiğine dair vekaletname ile imza sirküleri, yeterlik verilmiş kurumlar tarafından Bakanlığa sunulur.	“ÇED Gereklidir” kararı verilen projeler için ÇED Başvuru Dosyası ve Proje Sahibi tarafından yetkilendirildiğine dair vekaletname ile imza sirküleri, yeterlik verilmiş kurumlar tarafından Bakanlığa sunulur.	“ÇED Gereklidir” kararı verilen projeler için ÇED Başvuru Dosyası ve Proje Sahibi tarafından yetkilendirildiğine dair vekaletname ile imza sirküleri, Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar tarafından Bakanlığa sunulur.

Çizelge 2.2 : ÇED yönetmeliği revizyonlarına göre ÇED aşamalarındaki değişiklikler (devam)

Parametre	1993-1997 Dönemi	1997-2002 Dönemi	2002-2003 Dönemi	2003-2008 Dönemi	2008-2013 Dönemi ²	2013-2014 Dönemi	2014-...
ÇED Olumlu Belgesi Süresi	Faaliyete başlamadığı takdirde ÇED Olumlu belgesinin iptal edilme süresi iki (2) yıl, Çevresel Etkiler Önemsizdir kararının iptal edilme süresi yoktur.	Faaliyete başlamadığı takdirde ÇED Olumlu belgesinin iptal edilme süresi dört (4) yıl, Çevresel Etkiler Önemsizdir kararının iptal edilme süresi üç (3) yıldır.	Faaliyete başlamadığı takdirde ÇED Olumlu belgesinin iptal edilme süresi beş (5) yıl, Çevresel Etkiler Önemsizdir kararının iptal edilme süresi beş (5) yıldır.	Faaliyete başlamadığı takdirde ÇED Olumlu belgesinin iptal edilme süresi beş (5) yıl, Çevresel Etkiler Önemsizdir kararının iptal edilme süresi beş (5) yıldır.	ÇED Olumlu kararı verilen proje için yedi (7) yıl içinde mücbir bir sebep bulunmaksızın yatırıma başlanmaması durumunda “ÇED Olumlu” kararı geçersiz sayılır.	ÇED Olumlu kararı verilen proje için yedi (7) yıl içinde mücbir bir sebep bulunmaksızın yatırıma başlanmaması durumunda “ÇED Olumlu” kararı geçersiz sayılır.	ÇED Olumlu kararı verilen proje için yedi (7) yıl içinde mücbir bir sebep bulunmaksızın yatırıma başlanmaması durumunda “ÇED Olumlu” kararı geçersiz sayılır.
Hassas Yörelere	Hassas Yörelere liste halinde verilmiştir.	Hassas Yörelere Listesi yürürlükten kaldırılmıştır.	Hassas Yörelere liste halinde verilmiştir.	Hassas Yörelere liste halinde verilmiştir.	Hassas Yörelere Ek 5’te verilmiştir.	Hassas Yörelere Ek 5’te verilmiştir.	Hassas Yörelere Ek 5’te verilmiştir.

² 2013 yılındaki revizyon ile beraber, *Çevrimiçi ÇED Yönetim Sistemi’ne (e-ÇED)* geçilmiştir. Bu sistemle, ÇED sürecindeki işlemlerin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır.

2.1.1 ÇED ve başvuru süreci

ÇED Yönetmeliği'nin 2017 yılındaki en güncel haline göre *ÇED tanımı*, gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları ifade etmektedir.

Yönetmelikte, gerçekleştirilmesi planlanan projelerin, *Çevresel Etki Değerlendirmesinin* yapılması için, başvuru, inşaat öncesi, inşaat, işletme ve işletme sonrası çalışmaları kapsayan süreçleri, *ÇED Süreci* olarak tanımlanmıştır.

ÇED süreci, genel olarak projenin "*ÇED Gerekliliği*"nin belirlenmesi, projenin gerekliğine göre uygun *başvurunun yapılması*, *ÇED Genel Formatı*'na veya seçme eleme kriterlerine uygunluğun incelenmesi, gerekli ise halkın duyurulması ve halkın katılımı toplantısının düzenlenmesi, *ÇED Özel Formatı*'nın verilmesi, *ÇED Raporu*'nun hazırlanması, *Çevresel Etki Değerlendirmesinin* yapılması ve raporun incelenmesi, *ÇED kararı* ve *yatırımın izlenmesi ve kontrolü* süreçlerinden oluşmaktadır.

Gerçekleştirilmesi planlanan projeler yönetmelikte, iki ayrı ek ile sınıflandırılmakta ve *ÇED süreçleri* ayrı ayrı incelenmektedir. Bu eklerden ilki olan *Ek-1 Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulanacak Projeler Listesi*'ne göre, belirtilen eşik değer ya da üzerinde olan projelerin *ÇED sürecidir* ve bu projeler için *ÇED Raporu* hazırlanması zorunludur.

Gerçekleştirilmesi planlanan projeleri sınıflandıran ve *ÇED süreçlerini* inceleyen diğer ek ise, *Ek-2 Seçme-Eleme Kriterleri Uygulanacak Projeler Listesi*'dir. Bu ekte yer alan projeler için *Proje Tanıtım Dosyası* (PTD)'nin hazırlanması gerekmektedir. PTD, Yönetmeliğin *Ek-4 Proje Tanıtım Dosyasının Hazırlanmasında Esas Alınacak Seçme Eleme Kriterleri* dikkate alınarak hazırlanmalıdır.

Ek-4 Proje Tanıtım Dosyasının Hazırlanmasında Esas Alınacak Seçme Eleme Kriterleri proje ile ilgili özel bilgilerin³ verilmesinin ardından, üç (3) ana başlıktan

³ Proje ile ilgili özel bilgiler, Proje Sahibinin adı, iletişim bilgileri, projenin adı, bedeli, yeri, projenin ÇED kapsamındaki yeri, NACE kodu vb bilgileri içermektedir.

oluşmaktadır. Birinci bölüm, projenin teknoloji ve yer alternatiflerinin, proje iş akım şeması, kapasitesi vb teknik bilgilerinin, projenin atık miktarı ve doğal kaynak kullanım miktarlarının anlatıldığı projenin özellikleri bölümüdür. İkinci bölümde proje yeri ve etki alanının mevcut çevresel özellikleri ile ilgili bilgi verilir. Son bölümde, projenin inşaat ve işletme aşamasında çevresel etkileri ve alınacak önlemler incelenmektedir.

Yönetmelik'te yer alan Madde 7'ye göre, *Çevresel Etki Değerlendirmesi*'ne tabi olup, *ÇED Raporu* hazırlanması gereken diğer projeler;

- a) "*ÇED Gereklidir*"⁴ kararı verilen projeler,
- b) Kapsam dışı değerlendirilen projelere ilişkin kapasite artırımı ve/veya genişletilmesinin planlanması halinde, mevcut proje kapasitesi ve kapasite artışları toplamı ile birlikte projenin yeni kapasitesi, Ek-1 listesinde belirtilen eşik değer ya da üzerinde olan projelerdir.

Gerçekleştirilmesi planlanan ve *ÇED Raporu* hazırlanması zorunlu olan bu projeler için, *ÇED Raporu* hazırlanmadan önce, projenin özelliklerini, yerini, olası etkilerini ve öngörülen önlemleri içeren, projeyi genel boyutları ile tanıtan *ÇED Başvuru Dosyası* hazırlanır. *ÇED Başvuru Dosyası (ÇBD)*, Ek-3 *Çevresel Etki Değerlendirmesi Genel Formatı* 'na uygun olarak hazırlanır.

Ek-3 Çevresel Etki Değerlendirmesi Genel Formatı, proje ile ilgili özel bilgilerin verilmesinin ardından, dört (4) ana bölümden oluşmaktadır. Bunların başlıcası, projenin tanımı ve özellikleri ile ilgili bölümdür ve bu bölümde yatırımın tanımı, özellikleri, ömrü ve projenin yer ve teknoloji alternatifleri gibi konular değerlendirilir. İkinci bölümde, proje yeri, proje nedeniyle projenin etki alanındaki çevrenin mevcut mevcut çevresel özellikleri genel olarak incelenmektedir. Üçüncü bölümde, projenin çevresel etkileri ve bu etkilere karşı alınacak önlemler projenin inşaat ve işletme aşamaları için ayrı ayrı incelenmektedir. Dördüncü bölümde, halkın katılımı, projeden etkilenmesi muhtemel ilgili halkın belirlenmesi ve halkın

⁴ ÇED Yönetmeliğine göre "*ÇED Gereklidir*" kararı, *Seçme Eleme Kriterlerine Tabi Projelerin* çevresel etkilerinin incelenerek, çevresel etkilerinin daha detaylı incelenmesi amacıyla *ÇED Raporu* hazırlanmasının gerektiğini belirten Bakanlık kararı olarak ifade eder.

görüşlerinin çevresel etki değerlendirmesi çalışmasına yansıtılması için önerilen yöntemler değerlendirilmektedir.

Gerek *ÇED Başvuru Dosyası*, *ÇED Raporu* ve gerekse *Proje Tanıtım Dosyası*, Proje Sahibi⁵ tarafından Bakanlıkça⁶ yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlara hazırlatılmalı ve proje kapsamında verilen taahhütlere uyulmalıdır [5].

2.1.2 ÇED sürecinin başlaması

Ek-1 Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulanacak Projeler Listesi'ne tabi projeler için:

Yönetmelik gereği, *Çevresel Etki Değerlendirmesi*'ne tabi olup, ÇBD'sini Bakanlığa sunan projelerin raporları, *Ek-3 Çevresel Etki Değerlendirmesi Genel Formatı*'na uygun olup olmadığı yönünde beş (5) iş günü içerisinde Bakanlıkça incelenir. ÇBD'nin *ÇED Genel Formatı*'na uygun bulunması ya da eksiklikleri tamamlanarak yeniden sunulmasının ardından, Bakanlık tarafından bir *Komisyon* kurulur. Bu *Komisyon*, proje için verilecek *ÇED Özel Formatı*'nın kapsamını belirlemek ve hazırlanan *ÇED Raporu*'nu inceleyip değerlendirmek üzere, ilgili kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, Bakanlık yetkilileri, Proje Sahibi ve Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlardan oluşacak şekilde kurulur. Bakanlıkça gerekli görülmesi halinde, *Komisyona* projenin konusu, türü ve proje için belirlenen yerin özelliklerine bağlı olarak, üniversiteler, enstitüler, araştırma ve uzman kuruluşları, meslek odaları, sendikalar, birlikler, sivil toplum örgütlerinden temsilciler de üye olarak dahil edilebilir ve komisyon toplantılarına çağırılabilir.

Komisyon kurulmasının yanı sıra, Bakanlık ve Valilik tarafından, ilgili proje için başvuru yapıldığı, *ÇED sürecinin* başladığı, *ÇBD Dosyası*'nın halkın görüşüne açıldığı ve *ÇED süreci* tamamlanana kadar görüş ve önerilerin kurumlara iletebileceği anons⁷, askıda ilan⁸, internet vb vasıtasıyla halka duyurulur. Bununla

⁵ ÇED Yönetmeliğinde "Proje Sahibi" olarak ifade edildiğinden, *ÇED süreçleri* ile ilgili bu bölümde ifade aynı bırakılmıştır ancak bu çalışma genelinde proje sahibi "Yatırımcı" olarak ifade edilmektedir.

⁶ ÇED sürecinde ilgili Bakanlık olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı belirtilmektedir.

⁷ ÇED Yönetmeliğine göre anons, gerçekleştirilmesi planlanan projenin ÇED süreci hakkında, projeden etkilenecek veya etkilenmesi muhtemel halkın yaşadığı yer/yerlerde, ilgili belediyeler ve muhtarlıklarca yapılan sesli duyuruyu ifade etmektedir.

⁸ ÇED Yönetmeliğine göre askıda ilan, gerçekleştirilmesi planlanan projenin ÇED süreci hakkında, projeden etkilenecek veya etkilenmesi muhtemel halkın yaşadığı yer/yerlerde, valilik, kaymakamlık

beraber, yatırım hakkında yalın bilgilendirilmesi, projeye ilişkin halkın görüş ve önerilerinin alınabilmesi için, Bakanlıkça belirlenen tarihte, projeden en çok etkilenmesi beklenen ilgili halkın kolaylıkla ulaşabileceği, Valilikçe belirlenen merkezi bir yer ve saatte, Proje Sahibi ve Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşların da katılımı ile *Halkın Katılımı Toplantısı* düzenlenir.

Halkın Katılımı Toplantısı, Çevre ve Şehircilik İl Müdürünün ya da görevlendireceği bir yetkilinin başkanlığında gerçekleşir. Toplantıda; halkın, proje hakkında bilgilendirilmesi, görüş, soru ve önerilerinin alınması sağlanır. Başkan, katılımcılardan görüşlerini yazılı olarak vermelerini isteyebilir ve toplantı ile ilgili tutanağı tutulur.

Halkın Katılımı Toplantısı sonrası, *ÇED Raporunun* hazırlanmasında esas alınmak üzere, gerek halktan gelen gerekse komisyon üyesi kurum/kuruluşların görüş ve önerileri ve projenin önemli çevresel boyutları göz önüne alınarak *Komisyon* tarafından *ÇED Raporu Özel Formatı* hazırlanır. *ÇED Raporu Özel Formatı*'nda, *Ek-3 Çevresel Etki Değerlendirmesi Genel Formatı*'nda belirtilen ana başlıklar altında ele alınması gereken konular tanımlanır [5].

Ek-2 Seçme-Eleme Kriterleri Uygulanacak Projeler Listesi'ne tabi projeler için:

Yönetmelik gereği, PTD'sını Bakanlığa sunan projelerin raporları *Ek-4 Proje Tanıtım Dosyasının Hazırlanmasında Esas Alınacak Seçme Eleme Kriterleri (EK-4)*'ne uygun olup olmadığı yönünde beş (5) iş günü içerisinde Bakanlıkça incelenir. PTD'nın *EK-4*'te belirtilen kriterlere uygun bulunması ya da eksiklikleri tamamlanarak yeniden sunulmasının ardından, Bakanlık inceleme ve değerlendirmesini tamamlar. Eksikliklerin altı (6) ay içerisinde tamamlanmaması durumunda PTD'ye ilişkin *ÇED süreci* sonlandırılır [5].

2.1.3 ÇED sürecinin değerlendirilmesi ve ÇED raporunun incelenmesi

Ek-1 Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulanacak Projeler Listesi'ne tabi projeler için:

Yönetmelik gereği, Bakanlığa sunulan *ÇED Raporları*, raporların *Komisyon* tarafından verilen *ÇED Özel Formatı*'na uygunluğu ve belirlenen çalışma grubunda

ve muhtarlık binasında veya köy odasında bulunan askı ilan yerlerinde yapılan yazılı duyuruyu ifade etmektedir.

yer alması gereken meslek uzmanlarınca hazırlanıp hazırlanmadığı yönünde beş (5) iş günü içerisinde Bakanlıkça incelenir. *ÇED Raporları* 'nın *ÇED Özel Formatı* 'na uygun bulunması ya da eksiklikleri tamamlanarak yeniden sunulmasının ardından, *İnceleme ve Değerlendirme Toplantısı* için Bakanlıkça tarih ve yer bilgisi belirten yazı *Komisyon* üyelerine gönderilir. *Komisyon*, *ÇED Raporunu*, ilk inceleme değerlendirme toplantısından itibaren on (10) iş günü içinde inceler ve değerlendirir. Bu *İnceleme ve Değerlendirme Sürecinde*, *Komisyon*, proje ile ilgili geniş kapsamlı bilgi verilmesini, araç gereç sağlanmasını, yeterliği kabul edilebilir kuruluşlarca analiz, deney ve ölçümler yapılmasını ya da yaptırılmasını talep edebilir. Ayrıca, *İnceleme ve Değerlendirme Toplantısı* sonrasında otuz (30) takvim günü içerisinde komisyon üyeleri temsil ettikleri kurum/kuruluşlar adına görüşlerini bildirirler, belirtilen sürede bildirilmeyen görüşler olumlu kabul edilir.

Komisyon'un yürüttüğü inceleme ve değerlendirme sürecinin yanı sıra, proje ile ilgili *inceleme değerlendirme sürecinin* başladığı, *ÇED Raporunun* halkın görüşüne açıldığı ve duyuru tarihinden itibaren rapor nihai edilene kadar görüş ve önerilerin kurumlara iletebileceğini Bakanlık ve Valilik tarafından anons, askıda ilan, internet vb vasıtasıyla halka duyurulur. Gelen görüşler *Komisyon* tarafından dikkate alınır ve Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar tarafından *ÇED Raporuna* yansıtılır.

Komisyon tarafından *ÇED Raporunda* önemli eksiklik ve yanlışların görülmesi durumunda, bunların giderilmesi için inceleme değerlendirme süreci durdurulur ve *Komisyon* çalışmalarına devam etmez. Süreci durdurulan projelerde oniki (12) ay içerisinde, ek süre talep edilmesi halinde en fazla altı (6) ay içerisinde eksiklikleri tamamlarlar. Belirtilen süreler içinde *ÇED Raporu* sunulmaz ise *ÇED süreci* sonlandırılır. Eksiklikleri tamamlanarak *ÇED Raporu'nun* yeniden sunulması sonrası, Bakanlık *inceleme değerlendirme sürecini* kaldığı yerden devam ettirmek üzere *Komisyon*'u toplantıya çağırır.

İnceleme ve Değerlendirme Toplantılarında;

- a) *ÇED Raporu* ve eklerinin yeterli ve uygun olup olmadığına,
- b) Yapılan incelemelerin, hesaplamaların ve değerlendirmelerin yeterli düzeyde veri, bilgi ve belgeye dayandırılıp dayandırılmadığına,
- c) Projenin çevreye olabilecek etkilerinin kapsamlı bir şekilde incelenip incelenmediğine,

ç) Çevreye olabilecek olumsuz etkilerin giderilmesi için gerekli önlemlerin yer alıp almadığına,

d) Halkın katılımı toplantısı ve süreç içerisinde gelen görüş ve önerilere çözüm getirilip getirilmediğine, ilişkin inceleme ve değerlendirmeler yapılır.

Sonrasında, *Komisyon* tarafından incelenerek son şekli verilen *ÇED Raporu*, Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar tarafından inceleme değerlendirme toplantılarının sona erdirilmesinden sonraki on (10) takvim günü içinde Bakanlığa sunulur. Sunulan raporda eksiklik tespit edilmesi halinde, rapordaki eksikliklerin doksan (90) takvim günü içerisinde tamamlanması beklenir, aksi halde *ÇED süreci* sonlandırılır. *ÇED Raporunda* değişiklik, düzeltme ve eksiklik yapılması durumu en çok iki (2) kez yenileyebilir ve yapılan düzeltme *Komisyonca* yeterli görülmez ise projenin *ÇED süreci* sonlandırılır.

ÇED Raporu'nun son hali, Bakanlık ve/veya Valilik tarafından, halkın görüş ve önerilerini almak üzere askıda ilan ve internet aracılığı ile on (10) takvim günü görüşe açılır. Bakanlık tarafından halktan gelen görüşler de, proje ile ilgili karar alma sürecinde değerlendirir ve Bakanlık, gerekli görmesi halinde, gelen görüşler doğrultusunda, rapor içeriğinde gerekli eksikliklerin tamamlanmasını, ek çalışmalar yapılmasını ya da *Komisyonun* yeniden toplanmasını isteyebilir.

Ek-2 Seçme-Elleme Kriterleri Uygulanacak Projeler Listesi'ne tabi projeler için:

Bakanlık *inceleme ve değerlendirme sürecinde*, proje ile ilgili geniş kapsamlı bilgi verilmesini, araç gereç sağlanmasını, yeterliği kabul edilebilir kuruluşlarca analiz, deney ve ölçümler yapılması"nı ya da yaptırılmasını talep edebilir ve gerekli gördüğü hallerde yetkili kurum/kuruluşlardan görüş isteyebilir. Otuz (30) takvim günü içerisinde bildirilmeyen görüşler için kurum görüşü olumlu kabul edilir. Bakanlık, on beş (15) iş günü içerisinde inceleme ve değerlendirmelerini tamamlar [5].

2.1.4 ÇED sürecinde verilen kararlar

Ek-1 Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulanacak Projeler Listesi'ne tabi projeler için:

Bakanlık, Komisyon çalışmalarını ve halkın görüşlerini dikkate alarak proje için "*ÇED Olumlu*" ya da "*ÇED Olumsuz*" kararını on (10) iş günü içinde verir ve karar Bakanlık ve Valilik tarafından askıda ilan ve internet aracılığı ile halka duyurulur.

"*ÇED olumlu*" kararı, *ÇED Raporu* hakkında *Komisyon* tarafından yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak, projenin çevre üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerinin, alınacak önlemler sonucu ilgili mevzuat ve bilimsel esaslara göre kabul edilebilir düzeylerde olduğunun belirlenmesi üzerine projenin gerçekleşmesinde çevre açısından sakınca görülmediğini belirten Bakanlık kararıdır.

"*ÇED Olumsuz*" kararı ise, *ÇED Raporu* hakkında *Komisyonca* yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak, projenin çevre üzerindeki muhtemel olumsuz etkileri nedeniyle gerçekleştirilmesinde çevre açısından sakınca görüldüğünü belirten Bakanlık kararıdır.

Ek-2 Seçme-Eleme Kriterleri Uygulanacak Projeler Listesi'ne tabi projeler için:

İnceleme ve değerlendirmelerini tamamlayan Bakanlık, proje hakkında "*ÇED Gereklidir*" ya da "*ÇED Gerekli Değildir*" kararını beş (5) iş günü içinde verir ve karar Valilik tarafından askıda ilan ve internet aracılığıyla halka duyurur.

"*ÇED Gerekli Değildir*" kararı, projenin hakkında yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak, projenin çevre üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerinin, alınacak önlemler sonucu ilgili mevzuat ve bilimsel esaslara göre kabul edilebilir düzeylerde olduğunun belirlenmesi üzerine projenin gerçekleşmesinde çevre açısından sakınca görülmediğini belirten Bakanlık kararıdır [5].

2.1.5 Yatırımın izlenmesi ve kontrolü

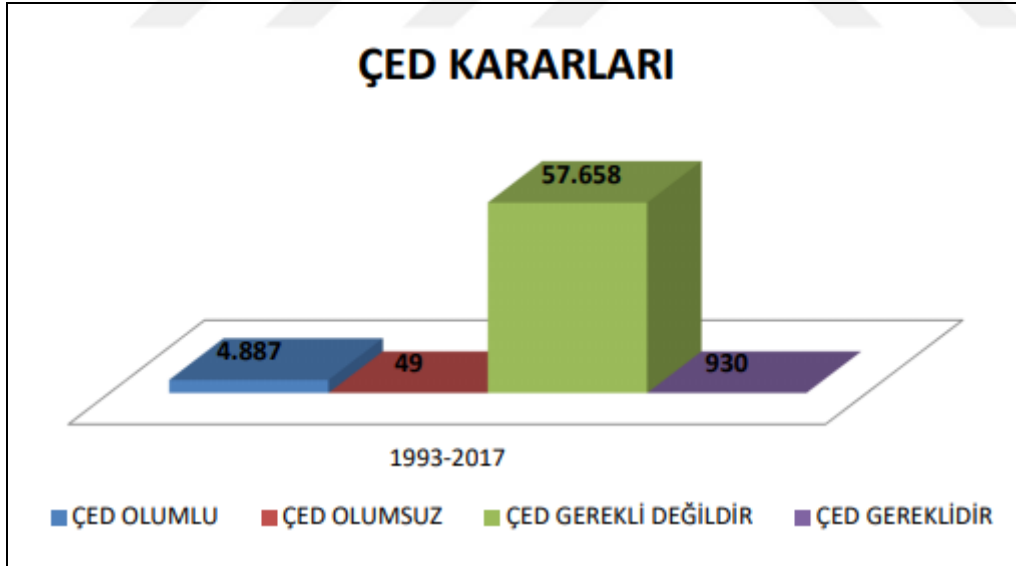
Yönetmeliğe göre, "*ÇED Olumlu*" kararı verilen projelerin *Nihai ÇED Raporu*'nda, taahhüt ettikleri hususları ve "*ÇED Gerekli Değildir*" kararı verilen projelerin PTD'lerinde taahhüt edilen hususları yerine getirip getirmediğini, Bakanlık izler ve kontrol eder. Bu noktada Bakanlık, gerekli görmesi halinde bu görevini yerine getirirken ilgili kurum/kuruluşlarla iş birliği yapabilir.

Ayrıca Proje Sahibi'nin "*ÇED Olumlu*" ya da "*ÇED Gerekli Değildir*" kararını aldıktan sonra, projede yapılacak değişiklikleri, bu değişiklikler ÇED Yönetmeliği'ne tabi ise, Bakanlığa ya da Valiliğe bildirmelidir [5].

2.2 ÇED Yönetmeliği ve Süreçleri ile İlgili İstatistiksel Veriler

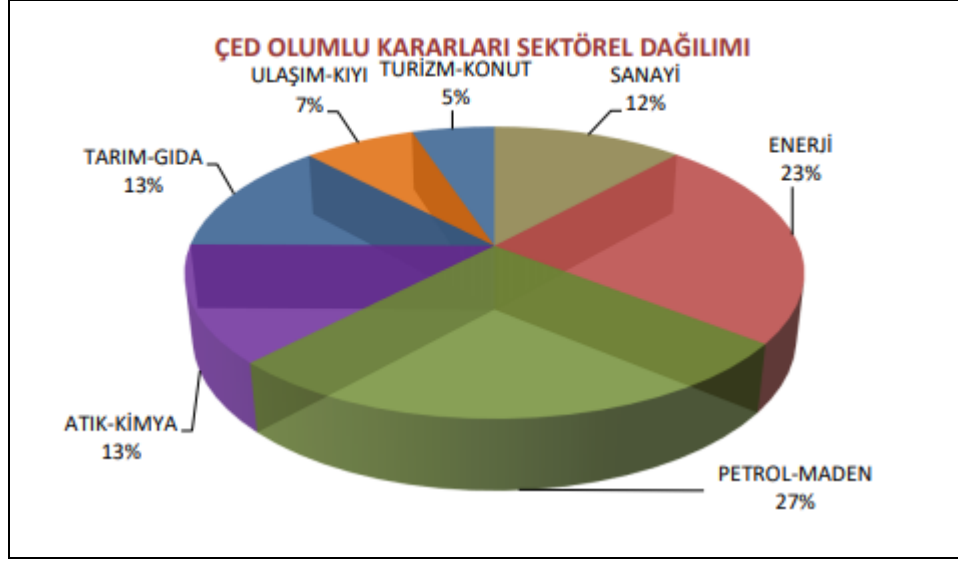
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın internet sitesi üzerinden yıllık olarak yayımladığı verilere⁹ göre, ÇED Yönetmeliği'nin ilk kez yayımlandığı 1993 yılından itibaren, 2017 yılı sonuna kadar alınan ÇED Kararları Şekil 2.1'de verilmiştir. Şekil 2.1'e göre on dört (14) yıl içerisinde toplamda 63.524 karar verilmiş ve bu kararların yaklaşık yüzde doksan biri (%91) "*ÇED Gerekli Değildir*" kararıken, yaklaşık yüzde sekizi (%8) "*ÇED Olumlu*" kararı ve yaklaşık yüzde bir buçuğu (%1,5) "*ÇED Gerekli*" kararıdır.

"ÇED Olumlu" kararlarının ve "*ÇED Gerekli Değildir*" kararlarının 1993-2017 yılları arasındaki Enerji, Ulaşım-Kıyı, Tarım-Gıda, Sanayi, Atık- Kimya, Petrol-Maden ve Turizm-Konut sektörleri düşünülerek hazırlanan sektörel dağılımı sırasıyla Şekil 2.2'de ve Şekil 2.3'te verilmiştir [6].

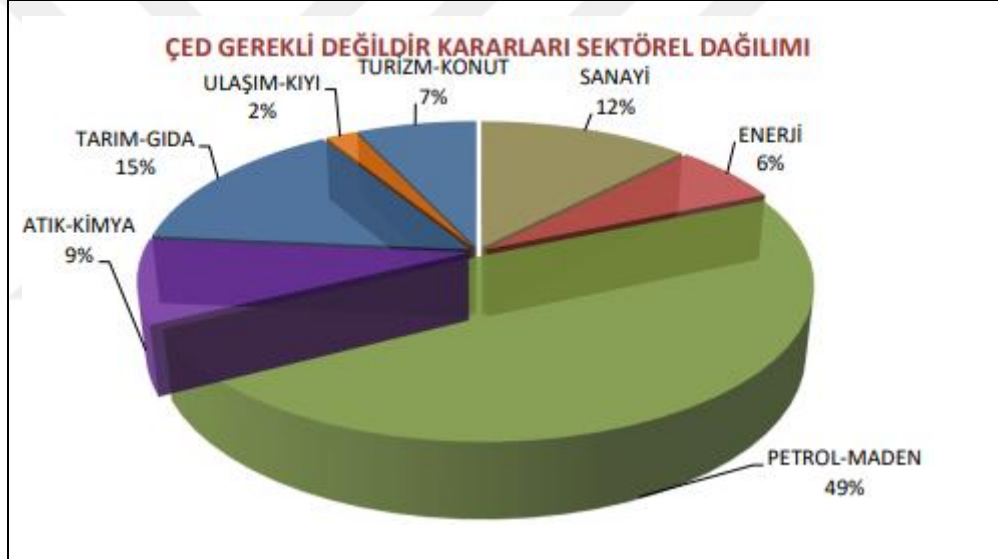

Şekil 2.1 : 1993-2017 yılları arasında alınan ÇED kararları.

⁹ Bu veriler, ÇED Yönetmeliği'nin ilk yayımlandığı 07 Şubat 1993 yılından 01 Kasım 2013 tarihine kadar Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İl Müdürlükleri tarafından alınan kararların, izlenmek üzere bildirilmesi ile, 01 Kasım 2013 tarihinde sonra ise Çevrimiçi ÇED Süreci Yönetimi Sistemi (e-ÇED)'den sorgulama yolu ile derlenmiştir.

Şekil 2.2 : 1993-2017 yılları arasında alınan “ÇED Olumlu” kararlarının sektörel dağılımı.

Şekil 2.3 : 1993-2017 yılları arasında alınan “ÇED Gerekli Değildir” kararlarının sektörel dağılımı.

2.3 İlgili Diğer Mevzuat

“ÇED Olumlu” ya da “ÇED Gerekli Değildir” Kararı Bulunan Projelerde Yapılacak Kapasite Artışı ve/veya Genişletilmesi Planlanan Projelere İlişkin Tebliğ

8 Haziran 2016 tarih ve 29735 sayılı Resmi Gazete ile “ÇED Olumlu” ya da “ÇED Gerekli Değildir” Kararı Bulunan Projelerde Yapılacak Kapasite Artışı ve/veya Genişletilmesi Planlanan Projelere İlişkin Tebliğ” yayımlanmıştır. Yayımlanan tebliğ ile tebliğ adında belirtilen projelere ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amaçlanmıştır.

Tebliğe göre;

a. “ÇED Olumlu” kararı bulunan projelerde, planlanan artış ya da artışlar toplamı Yönetmeliğin Ek-2 listesinde yer alan eşik değer ve üzerinde ise, PTD ile ilgili Valiliğe başvuru yapılmalı, Yönetmeliğin Ek-1 listesinde yer alan eşik değer ve üzerinde ise, ÇBD ile Bakanlığa başvuru yapılmalıdır.

b. “ÇED Gerekli Değildir” kararı bulunan projelerde, planlanan artış ya da artışlar toplamı Yönetmeliğin Ek-2 listesinde yer alan eşik değer ve üzerinde ise mevcut proje kapasitesi ile toplanması ve bu toplamın, Yönetmeliğin Ek-2 listesinde yer alan eşik değer ve üzerinde kalması durumunda PTD ile ilgili Valiliğe başvuru yapılması gerekmektedir. Planlanan artış ya da artışlar toplamının proje kapasitesi ile toplanması sonucu bu toplam, Yönetmeliğin Ek-1 listesinde yer alan eşik değer ve üzerinde kalması durumunda ÇBD ile Bakanlığa başvuru yapılması gerekmektedir.

Bu projelerde kapasite artışı ve/veya genişletilmesinin planlanması halinde, planlanan projenin etkileri, mevcut karara esas çevresel etkiler ile birlikte kümülatif olarak değerlendirilir [7].

Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği

8 Nisan 2017 tarih ve 30032 sayılı Resmi Gazete ile Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği yayımlanmıştır. Yayımlanan yönetmelik ile *Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) sürecinde* uyulacak idari ve teknik usul ve esasların düzenlenmesi amaçlanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda, çevre üzerinde önemli etkiler yapması beklenen plan/programların hazırlanması ve onayı sürecine, çevresel unsurların entegre edilmesi için *Stratejik Çevresel Değerlendirme sürecinin* uygulanması hedeflenmektedir.

Yönetmeliğin, Ek-1 listesinde yer alan plan/programların SÇD’ye tabi olup olmayacaklarının belirlenmesinde yönetmeliğin Ek-2’sinde yer alan eleme ölçütleri dikkate alınır. SÇD Yönetmeliği Ek-2’de yer alan eleme ölçütlerine göre SÇD uygulanır. ÇED Yönetmeliğinin Ek-1 ve Ek-2 listelerinde yer alan, enerji, atık yönetimi, balıkçılık, kıyı yönetimi, mekânsal planlama, ormancılık, sanayi, su yönetimi, tarım, telekomünikasyon, turizm ve ulaştırma sektörlerine ilişkin hazırlanan projeler için oluşturan plan/programlarda da SÇD süreci yürütülebilir. Bu projeler için de SÇD süreci yürütülürken, SÇD Yönetmeliği Ek-2’de yer alan eleme kriterleri kullanılır.

Bu Yönetmelik kapsamında yapılan hiçbir işlem, ÇED Yönetmeliği hüküm ve yükümlölükleri ortadan kaldırmazken, SÇD Raporu hazırlanarak onaylanmış bir plan/programın kapsamına giren ve ÇED Yönetmeliğine tabi projelere dair uygulanacak ÇED sürecinde de, SÇD Raporundaki hususlar dikkate alınır.

Enerji, atık yönetimi, sanayi, telekomünikasyon ve ulaştırma sektöründe hazırlanan SÇD'ye tabi plan/programlar için 1 Ocak 2023 tarihinden itibaren, yönetmelik hükümleri uygulanmaya başlanır [8].

3. ULUSLARARASI FİNANS KURULUŞLARI TARAFINDAN ENERJİ PROJELERİNİN ÇEVRESEL VE SOSYAL ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ SÜRECİ

Çalışmanın bu bölümünde uluslararası finans kuruluşlarının ilgili finansmanın sağlanabilmesi için yatırımcının uymasını beklediği çevresel ve sosyal standartları incelenmiştir. İncelenen uluslararası finans kuruluşlarının başında Dünya Bankası (WB) bünyesinde yer alan ve WB'nin özel sektör kolu olarak görev yapan Uluslararası Finans Kurumu (IFC) yer almaktadır.

Yapılan incelemede bu uluslararası finans kuruluşlarının, çevresel ve sosyal standartlar olarak temelde IFC'nin Performans Standartlarını (PS) ve Ekvator Prensiplerini (EP) temel kabul etmekte oldukları anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu bölümün alt başlıklarında ağırlıklı olarak IFC'nin Performans Standartlarının maddelerinin önemli başlıkları ele alınmış ve bu performans standartları temel kabul edilerek gerçekleştirilen Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirme (ÇSED) süreci özetlenmiştir.

3.1 Uluslararası Finans Kuruluşları ve Standartları

Bu bölümde doksandan fazla uluslararası finans kuruluşu tarafından benimsenmiş olan EP'ler, EP'ler için çevresel ve sosyal kriterleri sağlayan IFC PS'leri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

3.1.1 Ekvator prensipleri

Ekvator Prensipleri (EP'ler), projelerde *Çevresel ve Sosyal Riskin*¹⁰ belirlenmesi, değerlendirilmesi ve yönetilmesi için finansal kurumlar tarafından gönüllü olarak benimsenen bir risk yönetimi çerçevesidir. Bu risk yönetimi çerçevesinde, risklerin

¹⁰ *Çevresel ve Sosyal Risk*, tehlikeli bir olayın meydana gelme ihtimali ile bu tür bir olayın yarattığı etkinin şiddetini ifade eder.

belirlenmesi sürecini desteklemek için öncelikle, mevcut durum tespiti ve izleme dönemlerindeki asgari standartlar ortaya konur [9].

EP'ler, 4 Haziran 2003 tarihinde Washington DC'de resmen başlatılmış olup, IFC tarafından oluşturulan mevcut çevresel ve sosyal politika çerçevelerine dayandırılmıştır. Sonrasında standartlar IFC PS'leri olarak bilinen sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik standartlarında ve WB Grubu Çevre, Sağlık ve Güvenlik Kılavuzlarında (ÇSG Klavuzları) düzenli olarak güncellenmiştir[10].

2003 yılında yayımlanmasından bu yana, EP'ler üç revizyondan geçmiştir. Revizyonlardan ilki 2006 yılında (EP I), ikinci revizyon 2012'de (EP II)ve üçüncü revizyon Haziran 2013'te gerçekleştirilmiştir (EP III). Revizyonların arkasında yatan dinamiklerden başlıcasını, projenin finansman sağlayıcıları, yöneticileri ve sivil toplum tarafından sağlanan önemli geri bildirimler ve öneriler oluşturmaktadır. EP'lerdeki revizyonların arkasında yatan ikinci dinamik, EP'ler için çevresel ve sosyal kriterleri sağlayan IFC PS'lerindeki değişikliklerdir. Üçüncü dinamik ise tutarlılığı korumak ve EP uygulamasını desteklemek için yapılan değişikliklerdir[11].

IFC PS'lerini temel kabul eden EP'ler, Haziran 2013'te yayımlanan son revize haline göre aşağıdaki 10 maddeden oluşmaktadır [9];

1. *Gözden Geçirme ve Sınıflandırma:* EP'ler, IFC sosyal ve çevresel tarama kriterlerinde sınıflandırılan üç risk kategorisini (A, B ve C) tanımlar. Kategori A projeleri, farklı, geri döndürülemez ya da benzeri görülmemiş potansiyel *Çevresel ve Sosyal Etkilere*¹¹ sahiptir; B kategorisindeki projeler, genellikle az sayıda, sahaya özgü, büyük ölçüde geri çevrilebilir ve hafifletme önlemleri aracılığıyla kolayca ele alınan, sosyal ve çevresel etkileri sınırlıdır; C kategorisindeki projeler, *Çevresel ve Sosyal Etkilerin* çok az ya da hiç yok.
2. *Çevresel ve Sosyal Değerlendirme:* Kategori A ve Kategori B'de yer alan tüm projeler için finansman arayışında bulunan proje yatırımcısının, önerilen Ekvator Prensipleri Finansal Kurumu (EPFI) memnuniyetini yerine getirecek şekilde Projenin ilgili *Çevresel ve Sosyal Risklerini ve Etkilerini* ele almak için bir *Değerlendirme Süreci* yürütmesi zorunlu bir önkoşuldur.

¹¹ *Çevresel ve Sosyal Etkiler*, fiziki, doğal veya kültürel ortamın ve desteklenecek iş faaliyetinin topluluk ve çalışanlar üzerindeki etkilerin değişmesi veya değişme ihtimalini ifade eder.

Değerlendirme Belgeleri, proje yatırımcısı, danışman ya da üçüncü taraf uzmanlar tarafından hazırlanabilir. Bu *Değerlendirme Belgelerinin Çevresel ve Sosyal Riskleri ve Etkilerini* yeterli, doğru ve objektif bir şekilde ele alması ve ortaya koyması gerekir. Kategori A için ve uygun olan Kategori B Projeleri için *Değerlendirme Belgeleri* bir *Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi Raporunu* (ÇSED Raporu) içerir ve bu çalışma bir ya da daha fazla özel çalışmanın da yapılmasını gerektirebilir. Ayrıca, sınırlı yüksek risk koşullarında, yatırımcının, *Değerlendirme Belgelerini* insan hakları konusunda belirli bir durum tespiti ile tamamlaması uygun olabilir.

Ayrıca projelerde, sera gazı emisyon sınıflarına bağlı olarak belirli limit değerler zorunlu tutulmuştur. Sera gazı emisyonları Kapsam 1 ve Kapsam 2 olarak sınıflandırılmıştır. Kapsam 1 emisyonları, doğrudan proje tesisi kaynaklı olan ve projenin fiziksel sınırları içerisinde kontrol edilen emisyonlardır. Kapsam 2 emisyonları, projenin proje sahası dışındaki enerji kullanımlarından kaynaklı, dolaylı olarak gerçekleşen emisyonlardır. Tüm kategorilerdeki projeler için, her yerde, Kapsam 1 ve Kapsam 2 emisyonlarının yıllık 100.000 ton karbondioksit (CO₂) eşdeğerinin üzerinde olması halinde, daha az sera gazı emisyonunun gerçekleşmesini sağlayan alternatiflerin analiz edilmesi istenmektedir.

3. *Uygulanabilir Çevresel ve Sosyal Standartlar: Değerlendirme Sürecinde* ilk aşamada projenin ilgili ev sahibi ülkenin çevresel ve sosyal konular ile ilgili yasalarına, yönetmeliklerine ve izinlerine uygunluğu ele almalıdır.

EPFI'lar, bazıları doğal çevrelerini korumak için tasarlanmış güçlü çevresel ve sosyal yönetim, mevzuat sistemleri ve kurumsal kapasiteye sahip pazarlarda, bazıları çevresel ve sosyal sorunları yönetmek için teknik ve kurumsal kapasiteyi geliştiren çeşitli pazarlarda faaliyet gösterir.

EPFI'lar, *Değerlendirme Sürecinin* aşağıdaki standartlara uygunluğunu değerlendirmektedir:

- a. Ekvator Prensipleri Organizasyonu internet sitesinde listesi verilmiş olan *Belirlenmiş Ülkelerde* bulunan Projeler için *Değerlendirme Süreci*, ilgili ev sahibi ülke yasalarına, yönetmeliklere ve çevresel ve sosyal konulara ilişkin izinlere uygunluğu değerlendirir. Ev sahibi ülke yasaları, çevresel

ve sosyal değerlendirmelerin (Prensip 2), yönetim sistemlerinin ve planlarının (Prensip 4), Paydař¹² Katılımının (Prensip 5) ve şikayet mekanizmalarının (Prensip 6) gereklerini karşılar.

- b. Ekvator Prensipleri Organizasyonu internet sitesinde listesi verilmiş olan *Belirlenmemiş ülkelerde* bulunan Projeler için ise *Değerlendirme Süreci*, evresel ve Sosyal Sürdürülebilirliğe dayalı o zaman yürürlükte olan IFC PS'leri ile WB SG Kılavuzu ile uyumluluğu değerlendirir.

Değerlendirme Süreci, projelerin yürürlükteki standartlara uygunluğunu ya da geçerli standartlardan sapmasını EPFI'yı memnun edecek şekilde ortaya koyacaktır. Geçerli standartlar (yukarıda açıklandığı gibi) EPFI tarafından kabul edilen asgari standartları temsil eder. EPFI, kendi takdirine bağlı olarak, ek şartlar uygulayabilir.

4. *Çevresel ve Sosyal Yönetim Sistemi (SYS) ve Ekvator Prensipleri Eylem Planı (AP)*: EPFI tarafından tüm Kategori A ve Kategori B Projeleri yatırımcılarından, ÇSYS kurmasını ve sistemi devam ettirmesini talep etmektedir. Yatırımcı ÇSYS'yi hazırlarken, *Değerlendirme Sürecinde* ortaya çıkan sorunları ele alacak ve ilgili standartlara uymak için gerekli eylemleri göz önünde bulunduracaktır.

Geçerli standartların EPFI'nin memnuniyetine uygun olmadığı durumlarda, yatırımcı ve EPFI bir *Ekvator Prensipleri Eylem Planı* zerinde anlaşacaktır. *Ekvator Prensipleri Eylem Planı*, geçerli standartlara uygun olarak EPFI gerekliliklerini karşılamak için boşlukları ve taahhütleri belirtmeyi amaçlamaktadır.

5. *Paydaş Katılımı*: Bu Kategori A ve Kategori B projeleri için gereklidir. Projeden doğrudan etkilenecek yerel topluluklar (*Etkilenen Topluluklar*) ile kültürel olarak uygun bir şekilde ilgilenmek, proje hakkında zgr, bilgili ve önceden onay almak isteyen müşteriyi, ev sahibi ülkeyi ya da üçüncü taraf uzmanını gerektirir.

¹² Paydaş/Paydaşlar, projeden doğrudan etkilenmeyen ancak ıkırı olan taraflardır olup, ulusal ve yerel yönetimler, komşu projeler ve sivil toplum kuruluşları paydaşlara örnek olarak sayılabilir.

Tüm Kategori A ve Kategori B Projeleri için EPFI tarafından yatırımcılardan, yatırımdan *Etkilenen Topluluklarla* ve ilgili olduğu durumlarda diğer paydaşlarla birlikte kültürel açıdan uygun bir şekilde yapılandırılmış ve devam eden bir süreç olarak etkin *Paydaş Katılımını* ortaya koymalarını istemektedir. *Etkilenen Topluluklar* üzerinde potansiyel olarak önemli olumsuz etkilere sahip olan Projeler için, yatırımcı *Önceden Bilgilendirilmiş Müzakere ve Katılım Sürecini* yürütecektir. Yatırımcı, projenin risklerini ve etkilerini, projenin geliştirme aşamasını, *Etkilenen Toplulukların* dil tercihlerini, karar verme süreçlerini, ezilen ve hassas grupların ihtiyaçlarını göz önüne alarak *Müzakere Sürecini* yürütecektir. Bu süreç, dışsal manipülasyon, müdahale, baskı ve tehdit içermemelidir.

Paydaş Katılımını kolaylaştırmak için yatırımcı, projenin risk ve etkilerine uygun olarak *Değerlendirme Belgelerini*, *Etkilenen Topluluklarla* ve ilgili olduğu durumlarda diğer paydaşların kolayca ulaşabilecekleri şekilde, kullandıkları yerel dilde ve kültürel açıdan uygun bir şekilde hazırlayacaktır.

Yatırımcı, bu süreçten kaynaklanan anlaşmalar dahil olmak üzere *Paydaş Katılımı* sürecinin sonuçlarını dikkate alacak ve belgeleyecektir. *Çevresel ve Sosyal Riskleri* ve olumsuz etkileri olan projeler için yatırımcı, proje inşaatı başlamadan önceki her aktivite öncesinde ve devamlı olarak kamuoyuna açıklamalar/bilgilendirmeler yapmalıdır.

6. *Şikâyet Mekanizması*: Tüm Kategori A ve uygun durumlarda B Kategorisi Projeleri için EPFI, ÇSYS'nin bir parçası olarak yatırımcının, projenin çevresel ve sosyal performansı ile ilgili endişelerin ve şikâyetlerin çözümünü kolaylaştırma yolunda bir *Şikâyet Mekanizması* oluşturmasını talep etmektedir.

Şikâyet Mekanizmasının, Projenin risk ve etkilerine göre ölçeklendirilmesi ve mekanizmanın ana kullanıcıları olarak *Etkilenen Toplulukların* dikkate alınması gerekmektedir. *Şikâyet Mekanizması*, kültürel açıdan uygun, hiç bir ücret ödmeden ve konuyu ya da kaygıyı ileten tarafa herhangi bir ceza uygulanmadan, kolayca anlaşılabilir, ulaşılabilir ve şeffaf bir danışma süreci kullanarak endişeleri derhal çözmeyi amaçlamaktadır. Mekanizmanın adli ve idari yollara erişimi engelleyici olmaması gerekir. Yatırımcı *Etkilenen*

Toplulukları, Paydaş Katılımı sürecindeki mekanizma ile ilgili bilgilendirecektir.

7. *Bağımsız İnceleme*: Tüm Kategori A ve uygun olan Kategori B Projeleri için, yatırımcıyla doğrudan ilişkili olmayan çevresel ve sosyal konularda bağımsız bir danışman ve danışmanlar EPFI'nın durum tespitine yardımcı olmak ve EP'leri uyumunu değerlendirmek için *Bağımsız İnceleme* gerçekleştirecektir. Bu incelemede ÇSYP'ler, ÇSYS ve Paydaş Katılımı da dahil olmak üzere Değerlendirme Belgeleri ve süreçteki dokümantasyon dikkate alınacaktır. İncele sonrasında bağımsız danışman, projeyi EP'lere uygun hale getirebilecek uygun bir *Ekvator Prensipleri Eylem Planı* teklifinde bulunacaktır.
8. *Taahhütte Bulunma*: EP'lerin önemli bir gücü, uyumluluğa bağlı olan taahhütlerin dahil edilmesidir. Tüm projeler için yatırımcı, tüm ev sahibi ülkelerdeki çevresel ve sosyal yasalara, yönetmeliklere ve izinlere, tüm önemli yönleriyle uymak için gerekli taahhütleri finansman belgelerinde belirtecektir. Bunun yanı sıra tüm Kategori A ve Kategori B Projeleri için, yatırımcı aşağıdaki finansal dokümanları taahhüt edecektir:
 - a. Projenin inşaatı ve işletilmesi sırasında her açıdan ÇSYP ve AP'ye (varsa) uyulacaktır.
 - b. EPFI ile kararlaştırılan bir formatta periyodik raporlar hazırlayıp, sunulacaktır. (Bu raporların sıklığı yasaların gerektirdiği şekilde orantılı olarak ve fakat en az yılda bir olmak kaydıyla, kurum içi personel ya da üçüncü taraf uzmanlar tarafından hazırlanabilmektedir. Raporlarda, ÇSYP ve AP'ye (varsa) uygunluğunun belgelendirilmesi, ilgili yerel, eyalet ve ev sahibi ülke çevresel ve sosyal yasalarına, yönetmeliklerine ve izinlerine uygunluğun ortaya konulması istenmektedir.)
 - c. Tesisin devreden çıkartılarak bütünüyle kapatılmasının söz konusu olması halinde, kararlaştırılan *Devreden Çıkarma Planına* uygun olarak devreden çıkarma gerçekleştirilecektir.

Yatırımcının çevresel ve sosyal taahhütlerine uymadığı durumlarda, EPFI, yatırımcı ile birlikte projeyi mümkün olan en uygun duruma getirmek için

birlikte iyileştirici faaliyetlerde yatırımcı ile birlikte çalışacaktır. Eğer yatırımcının mutabık kalınan bir süre zarfında bu uygunluğu sağlayamaması halinde, EPFI uygun gördüğü şekilde tazminat talep etme hakkını saklı tutar.

9. *Bağımsız İzleme ve Raporlama:* EPFI, tüm Kategori A için ve uygun durumlarda Kategori B Projeleri için, projelerin Ekvator Prensipleri ile uyumunu değerlendirmek ve *Finansal Kapatma* sonrası ve kredinin ömrü boyunca devam eden izleme ve raporlamayı sağlamak için, yatırımcının Bağımsız Çevresel ve Sosyal Danışman ya da doğrulayıcı üçüncü taraf uzman ile çalışmasını şart koşar.

10. *Raporlama ve Şeffaflık:* Bu EP’de yatırımcının raporlama gereksinimleri ve EPFI’nın raporlama gereksinimleri ayrı ayrı belirtilmiştir. Yatırımcının raporlama gereksinimleri 5.EP’ye ilave olarak, tüm Kategori A ve uygun durumlarda Kategori B Projeleri için aşağıdaki ek gereklilikleri içermektedir;

- a. Yatırımcı en azından ÇSED’nin bir özetinin erişilebilir ve çevrimiçi olarak kullanılabilir olmasını sağlayacaktır.
- b. Yatırımcı yıllık yüz bin (100.000) ton CO₂ eşdeğerini yayan projelerin işletme aşamasında sera gazı emisyon seviyelerini (Kapsam 1 ve Kapsam 2 Emisyonlarını) kamuya açık olarak rapor edecektir. (Ayrıca sera gazı emisyonları raporlaması ile ilgili ayrıntılar EP III Ek A’da verilmiştir.)

EPFI’nın raporlama gereksinimi kamuya açık olarak sunduğu raporları içermektedir. Bu raporlamada EPFI, Finansal Kapatma ve Ekvator Prensiplerini uygulama süreçlerine ve deneyimlerine ulaşmış olan işlemleri en azından yılda bir kez raporlayarak sunacaktır. (Bu raporlamamın minimum raporlama gereksinimleri EP III Ek B’de verilmiştir.)

3.1.2 Ekvator prensiplerinin uygulanması

Küresel olarak tüm endüstri sektörleri için EP’ler, proje finansmanı danışmanlık hizmetleri, proje finansmanı, proje ile ilgili kurumsal krediler ve köprü kredileri olmak üzere toplamda dört finansal üründe uygulanmaktadır [12].

Proje finansmanı ile ilgili olası sürdürülebilirlik riskleri üç ana kalemden toplanmaktadır. Birincisi, çevre, toplum ve özellikle projeden *Etkilenen Topluluklar* ve yerli halk için risktir. İkincisi, projelerin mali performansını etkileyen çevresel,

sosyal ve sürdürülebilirlik riskleridir. Üçüncüsü, finanse edilen projelerle ilişkilendirilen finansörler için itibar riskleridir. Bu riskler EPFI'ların, sivil toplum kuruluşlarının (STK'lar) ve diğer paydaşların müzakere gündemini yönlendirir [11].

EPFI'lar, EP'leri projelerin finansmanı için iç çevresel ve sosyal politikalar, prosedürler ve standartlarda uygulamakla yükümlüdür ve finansman arayışında bulunan proje yatırımcısının EP'lere uymayacağı ya da yapamayacağı projelere, proje finansmanı ya da proje ile ilgili kurumsal krediler sunmamaktadır.

EP'lerin geriye dönük olarak uygulanması amaçlanmamaktadır. EPFI'lar EP'leri, projelerin ölçek ya da kapsamındaki değişikliklerin önemli *Çevresel ve Sosyal Riskler ve Etkiler* yaratabileceği durumlarda uygular. Projedeki değişikliklerin mevcut bir etkinin niteliğini ya da derecesini önemli ölçüde değiştirdiği durumlarda da benzer şekilde EP'ler uygulamaktadır.

Günümüzde, 37 ülkede yer alan 92 EPFI, gelişmiş ve gelişmekte olan piyasalardaki uluslararası proje finans borcunun büyük bölümünü kapsayan EP'leri resmen kabul etmiştir.

EP'ler ayrıca finans sektöründe ve bankacılık sektöründe diğer sorumlu çevresel ve sosyal yönetim uygulamalarının (örneğin Karbon İlkeleri, İklim Prensipleri) geliştirilmesine de yer vermektedir. Ayrıca EP'ler, STK'lar, finansman arayışında bulunan proje yatırımcıları ve sanayi kuruluşları da dahil olmak üzere ilgili tüm paydaşların bir araya gelebileceği geniş bir platform oluşturulmasına teşvik etmektedirler [9].

3.1.3 IFC ve performans standartları

1956 yılında WB'nin özel sektör kolu olarak kurulmuş olan IFC, gelişmekte olan ülkelerde özel sektörün gelişimini teşvik etmek için yatırım, danışmanlık ve varlık yönetimi hizmetleri sunmaktadır. IFC, yoksulluğun azaltılması için, özel sektörün yeni iş alanları yaratmalarını sağlayarak, istihdam düzeyini ve yaşam standartlarını artırıcı projeler üretmek üzere çalışmaktadır [13].

IFC, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik stratejik taahhüdünü *Sürdürülebilirlik Çerçevesi* ile ifade etmektedir. *Sürdürülebilirlik Çerçevesinin* bir parçası olan IFC PS'leri, küresel olarak birçok kuruluş tarafından, özel sektörde çevresel ve sosyal risk yönetimi için bir kriter olarak kabul edilmiş ve benimsenmiştir.

Sürdürülebilirlik Çerçevesi ilk olarak 2006 yılında kabul edilmiş ve dünya çapındaki paydaşlarla 18 aylık bir danışma sürecinin ardından güncellenmiştir. Son beş yıldaki sürdürülebilirlik ve risk azaltma konularında en iyi uluslararası endüstri uygulamalarındaki gelişmeyi yansıtan güncellenen versiyonu, 1 Ocak 2012'de yürürlüğe girmiştir. *Sürdürülebilirlik Çerçevesinin* 2012 versiyonu, IFC'nin çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik konusundaki taahhütlerini tanımlayan *Çevresel ve Sosyal Sürdürülebilirlik Politikası'nı*, yatırımcıların çevresel ve sosyal risklerini yönetme sorumluluklarını tanımlayan Performans Standartları(PS), IFC'nin şeffaflığa olan bağlılığını açıklayan *Bilgi Edinme Politikası'nı* içermektedir. Bu kapsamlar altında, tedarik zinciri yönetimi, kaynak verimliliği ve iklim değişikliği ile iş ve insan hakları da dahil olmak üzere sürdürülebilir işletmeler için giderek önem kazanan zorlu konular üzerinde değişiklikler yapılmıştır [14].

IFC PS'leri risk ve etkilerin belirlenmesinde yatırımcılara yol göstermenin yanı sıra, proje faaliyetleri açısından müşterinin paydaş katılımını sağlama ve kamuoyunu bilgilendirme yükümlülükleri dahil, sürdürülebilir faaliyet için risk ve etkilerin engellenmesi, hafifletilmesi ve yönetilmesine yardımcı olmayı amaçlar [15].

IFC PS'lerini 2012'te yayımlanan son revize haline göre aşağıdaki 8 maddeden oluşmaktadır [15];

3.1.3.1. Performans standardı 1 (PS1) çevresel ve sosyal risk ve etkilerin değerlendirilmesi ve yönetimi

Etkili bir *Çevresel ve Sosyal Yönetim Sistemi* (ÇSYS)'nin kurulmasının ve işletilmesinin önemini vurgulayan PS1'e göre ÇSYS, yatırımcı şirket yönetimince hayata geçirilmeli ve desteklenen dinamik ve sürekli bir süreç olmalıdır. ÇSYS, yatırımcı, çalışanlar, *Etkilenen Topluluklar* ve varsa diğer paydaşların katılımını içerir. ÇSYS, "Planla, Uygula, Kontrol Et ve Gerçekleştir" iş döngüsünden hareketle, *Çevresel ve Sosyal Risk ve Etkilerin* yapılandırılmış ve sürekli olarak yönetilmesini sağlayan metodolojik bir yaklaşımdan oluşur. Başarılı bir ÇSYS'nin, projenin özelliği ve boyutuyla orantılı olarak güçlü ve sürdürülebilir çevresel ve sosyal performansı teşvik etmesi ve daha başarılı finansal, sosyal ve çevresel sonuçlar vermesi beklenir. PS1 aynı zamanda yatırımcının proje faaliyetlerinden zarar gören kişilerin erken dönemde tespit edilmesi ve zararlarının ivedilikle giderilmesini sağlayan bir *Şikayet Mekanizması* bulunmasını da destekler. PS1 kapsamında

belirtilen ve yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi gereken Sosyal ve Çevresel Değerlendirme ve Yönetim Sistemi şartları aşağıda sıralanmıştır.

3.1.3.1.1. ÇSYS

Projenin çevresel ve sosyal değerlendirme süreci, risk ve etkileri değerlendirme ve yönetme konusunda yasal zorunluluğu ve sorumluluğu bulunan devlet kurumları vb üçüncü taraflarla uygun şekilde koordinasyon içinde oluşturulacaktır. ÇSYS, politika, risk ve etkilerin tespiti, yönetim programları, organizasyonel kapasite ve yetkinlik, acil durumlara hazırlık ve müdahale, paydaş katılımı, izleme ve değerlendirme olmak üzere yedi (7) alt kategoriden oluşmaktadır [15].

3.1.3.1.2. Politika

ÇSYS içinde öncelikle etkili bir çevresel ve sosyal performans yakalamak için projeye yön verecek çevresel ve sosyal amaç ve ilkeleri içeren genel bir politika hazırlanacaktır. Politika, projenin gerçekleştirildiği ülkede, devletler hukukuna göre ev sahibi ülkenin yükümlülüklerini uygulayan kanunlar dahil, yürürlükteki kanun ve yönetmeliklere uyacağını taahhüt eder ve PS'lere uygun olarak hazırlanır [15].

3.1.3.1.3. Risk ve etkilerin belirlenmesi

Projenin, çevresel ve sosyal risk ve etkilerini belirlemek üzere, detaylı bir *ÇSED Raporu* hazırlanacak ve *ÇSED süreci* yürütülecektir. Hazırlanan raporda, projenin türünü, yerini, ölçeğini, risk ve etkilerini belirlemek için ne kadar çaba harcanması gerektiği ortaya konulacaktır. *ÇSED sürecinde* hazırlanan *ÇSED Raporunda*, PS 2'den PS8'e belirtilen hususlar dahil olmak üzere, projenin çevresel ve sosyal risk ve etkilerinden etkilenme ihtimali olan kişiler, projeden kaynaklanan sera gazı emisyonları, iklim değişikliğine bağlı riskler ve adaptasyon fırsatları ve hava kirliliği, uluslararası su yollarının kullanımı ya da kirlenmesi gibi sınır aşan potansiyel etkiler de dikkate alınacaktır.

Projenin *Çevresel ve Sosyal Risk ve Etkileri*, *Projenin Etki Alanı* bağlamında ve projedeki fiziki unsur, boyut ve tesislerin etki yaratması beklendiği durumlarda belirlenecektir. *Projenin Etki Alanı* kapsamı aşağıda verilmiştir:

- a. Doğrudan yatırımcıya ait ve yatırımcı tarafından işletilen ya da yönetilen (müteahhitler dahil) proje (proje yerleri, ulaşım koridorları, su hatları vb

dahil) ve proje kapsamındaki faaliyet ve tesisler (enerji nakil hatları, boru hatları, kanallar, tüneller, bağlantı yolları, atık alanları, inşaat kampları, kirlenmiş araziler dahil),

- b. Planlanmayan ancak projeden dolayı gelecek bir tarihte ya da farklı bir yerde meydana gelebilecek, öngörülebilir gelişmelerin yarattığı etkiler,
- c. *Etkilenen Toplulukların* geçim kaynağını oluşturan biyolojik çeşitlilik ya da ekosistem hizmetlerine dolaylı etkiler,
- d. Proje kapsamında finanse edilmeyen, projenin yokluğunda inşa edilmesi ya da genişletilmesi söz konusu olmayan, ancak onlar olmaksızın projenin gerçekleştirilmesi mümkün olmayan projeyle ilişkili tesisler (demiryolları, karayolları, enerji nakil hatları, boru hatları vb),
- e. Proje tarafından doğrudan kullanılan ya da projenin etkilediği alan ya da kaynaklar üzerindeki kademeli etkiler, risk ve etkileri belirleme sürecinde mevcut, planlanan ya da makul olarak tanımlanmış gelişmelerden kaynaklanan *Kümülatif Etkiler*¹³ ve toplam etkiler [15].

3.1.3.1.4. Yönetim programları

Projede belirlenen *Çevresel ve Sosyal Riskleri ve Etkileri* hafifletici ve performans geliştirici tedbir ve faaliyetleri özetleyen yönetim programı oluşturulmalıdır. Bu program, projenin özelliği ve ölçeğine bağlı olarak sistematik bir şekilde yönetilen operasyonel prosedür, uygulama, plan ve destekleyici belgelerden oluşabilir. Yatırımcı, *Yönetim Programları* kapsamında risk ve etki belirleme sürecinde gündeme gelen konuları ele almak için hedeflenen sonuç ve faaliyetleri de içerecek şekilde *Çevresel ve Sosyal Eylem Planları*¹⁴ hazırlayacaktır [15].

¹³ Kümülatif Etkiler, bilimsel endişeler ve *Etkilenen Toplulukların* endişelerine dayanarak önemli olduğu kabul edilen etkilerdir.

¹⁴ Çevresel ve Sosyal Eylem Planları, belirli bir konudaki eylem planlarını uygulamak için gereken genel bir Çevresel ve Sosyal Eylem Planı veya Yeniden Yerleştirme Eylem Planı veya Biyolojik Çeşitlilik Eylem Planı gibi bir dizi spesifik hafifletme tedbirini içerebilir. Eylem planları, Performans Standartlarına uygunluk sağlamak için mevcut yönetim programlarındaki boşlukları gidermeyi amaçlayabilir veya projenin hafifletme stratejisini içeren bağımsız planlar olabilir.

3.1.3.1.5. Organizasyonel kapasite ve yetkinlik

Yatırımcı, ÇSYS'ni uygulamak için görev, sorumluluk ve yetkileri tanımlayan organizasyon yapısını oluşturacak, uygulayacak ve gerektiği şekilde iyileştirecektir. Buna göre, yönetim temsilcisi/temsilcileri dahil, sorumluluk ve yetkileri açıkça belirlenmiş ve gereken bilgi, beceri ve deneyime sahip personel atanmalıdır. Personelin başlıca çevresel ve sosyal sorumlulukları net bir şekilde tanımlanmalı, ilgili personel ve diğer şirket çalışanlarıyla paylaşılmalıdır. Ayrıca Çevresel ve sosyal performansın sürekli ve etkili olabilmesi için şirket yönetiminin yeterli destek verilmeli ve gerekli kaynaklar (iş gücü ve finansal) sağlanmalıdır [15].

3.1.3.1.6. Acil durumlara hazırlık ve müdahale

Projenin etki alanı çerçevesinde projede etki yaratması beklenen belirli fiziki unsur, boyut ve tesislerin bulunduğu durumlarda, acil durumlara hazırlık ve müdahale sistemi ÇSYS'ne dahil edecek ve uygulayacaktır. Acil durumlara hazırlık ve müdahale sistemi, projeye bağlantılı kaza ve acil durumların insanlara ya da çevreye zarar vermesini engellemek ve zarardan kaçınmak için müdahaleye hazırlıklı olmak amacıyla hazırlanacaktır. Acil durumlara hazırlık periyodik eğitimleri de kapsamaktadır. Bu periyodik eğitimler, kaza ve acil durumların meydana gelebileceği yerler, *Etkilenebilecek Topluluk* ve kişiler, müdahale prosedürleri, ekipman ve kaynak temini, sorumluluk dağılımının belirlenmesi, iletişim ve etkili müdahale konularını içermektedir. Acil durumlara hazırlık ve müdahale kapsamındaki faaliyetler, periyodik olarak gözden geçirilerek değişen koşulları yansıtacak şekilde güncellenecektir [15].

3.1.3.1.7. İzleme ve değerlendirme

Yönetim Programlarının etkisini, yasalara ve sözleşmelerdeki yükümlülüklerle uyumunu izlemek ve ölçmek amacıyla prosedürler oluşturulacaktır. İzlemenin ve değerlendirmenin kapsamı, projenin *Çevresel ve Sosyal Risk ve Etkileri* ve uyum şartlarıyla orantılı olmalıdır. ÇSYS'nin performansını izlemek için kayıt ve operasyonel kontroller kullanılmalıdır. Bunun yanı sıra ÇSYS'nin uygunluğunun ve hedeflenen sonuçlara göre kaydedilen ilerlemenin doğrulanması için iç teftiş ve denetimler gibi dinamik mekanizmalar kullanılmalıdır. ÇSYS'nin performansı sistematik olarak toplanan verilere ve analizlere dayanarak periyodik olarak raporlanmalıdır [15].

3.1.3.1.8. Paydaş katılımı

Projenin çevresel ve sosyal etkilerini başarılı bir şekilde yönetilebilmesi için gerekli olan güçlü, yapıcı ve duyarlı ilişkilerin kurulması sürecidir. Sürekli olarak yürütülen bu süreç, paydaşların analiz edilmesi ve katılımı, paydaşların bilgilendirilmesi, müzakere/istişare ve katılım sağlanması, şikayet mekanizması oluşturulması ve *Etkilenen Topluluklara* sürekli raporlanmasından oluşur.

3.1.3.2. Performans standardı 2 (PS2) iş ve çalışma koşulları

PS 2'ye göre, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) Sözleşmesinde belirtildiği gibi, istihdam ve gelir kaynağı yaratarak ekonomik büyüme sağlama çabaları çalışanların temel haklarını korumalıdır. Şirketin sürdürülebilirliği için çalışanları, çalışanları ile yönetim arasında kurulan yapıcı ilişki, çalışanlara adil davranılması, çalışanlara güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları sağlanması önemlidir. Çalışanlarla şirket yönetimi arasında güçlü bir ilişki kurulamaması ve sürdürülememesi halinde çalışanların şirkete bağlılığı ve şirkette kalmaları beklenemeyecektir. Bu durum ise proje için istenmeyen ve tehlikeli bir durumu ortaya çıkaracaktır. Ayrıca PS 2 kapsamında, ulusal istihdam ve çalışma kanunlarına uyulmalıdır. Bu bağlamda çocuk işçi, göçmen işçi gibi hassas gruplar (üçüncü tarafların çalıştırdığı personel, tedarik zincirindeki çalışanlar gibi) ve bütün çalışanlar korunmalıdır ve zorla çalıştırılmanın önüne geçilmelidir. PS2 kapsamında belirtilen ve yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi gereken şartlar aşağıda sıralanmıştır.

3.1.3.2.1. Çalışma koşulları ve işveren-personel ilişkisinin yönetimi

İnsan kaynakları politika ve prosedürleri, şirket büyüklüğü ve çalışan sayısına, ulusal kanun ve yönetmeliklere ve PS'lere uygun olarak oluşturulacaktır.

Herhangi bir çalışan/işçi örgütüyle imzalanmış toplu sözleşme varsa toplu sözleşmenin şartlarına göre, bir toplu sözleşme yoksa ya da toplu sözleşmede çalışma koşulları ve süreleri belirtilmemişse, *makul çalışma koşulları ve sürelerine*¹⁵ göre çalışanlara uygun çalışma koşulları ve süreleri sağlanacaktır. Bu şartlar, çalışanların

¹⁵ PS2'ye göre *makul çalışma koşulları ve süreleri*, İşin yapıldığı yöre/bölgede ilgili meslek ya da sektörde yerleşik olan koşullara, ilgili meslek veya sektörde başka işçi ve işveren örgütleriyle yapılan toplu sözleşmeler ya da tanınan pazarlıklara, tahkim kararlarına, iç hukuktaki yerleşik koşullara göre değerlendirme yapılarak belirlenebilir.

barınaklarının yatırımcı tarafından sağlanması durumunda, çalışanların barınma yerindeki şartları da kapsayacaktır.

Çalışanlara herhangi bir müdahale olmaksızın istedikleri işçi örgütüne katılma ve toplu sözleşme hakkını tanıyan kanunların olduğu ülkelerde yatırımcı bu kanunlara uyacaktır. Ulusal hukukun işçi örgütlenmesine izin vermediği hallerde, yatırımcı çalışanların alternatif mekanizmalar oluşturarak çalışma koşulları ve sürelerine ilişkin şikayetlerini dile getirmesine ve haklarını savunmasına engel olmayacaktır. Yatırımcının istihdam kararları eşit fırsat ve adil muamele ilkelerine uygun olacaktır. İşe alım, ücretlendirme (maaş ve yan haklar dahil), çalışma koşulları ve süreleri, eğitimlerden yararlanma, atanma, terfi, iş akdinin sona ermesi, emeklilik ya da disiplin uygulamaları dahil olmak üzere, iş ilişkisinin hiçbir boyutunda hiç bir işçi için (göçmen işçiler dahil) ayrımcılık yapmayacaktır. Ayrıca tacizi, sindirmeyi, istismarı (özellikle kadınlara karşı) engellemek için tedbirler alınacaktır.

Toplu işten çıkarmanın söz konusu olduğu durumlarda önce alternatif yollar değerlendirilecek ve alternatif bir yol bulunamaz ise bu durumun işçiler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla Toplu İşten Çıkarma Planı hazırlanacaktır. Toplu işten çıkarma durumunda ayrımcılık yapılmayacağı ve çalışanlara kanun ve toplu sözleşmelerde öngörülen işten çıkarma ihbarı ve kıdem tazminatı zamanında verilecektir. Çalışanların (ve işçi örgütlerinin) işyerindeki endişelerini dile getirebilmeleri için bir *Şikayet Mekanizması* oluşturulacaktır. Çalışanlara *Şikayet Mekanizması* hakkında işe alım sürecinde bilgi verilecek ve mekanizma çalışanlar tarafından kolay ulaşılabilir bir şekilde işletilecektir. Gelen şikayetler gecikmeden, anlaşılır ve şeffaf bir süreç yürütülerek giderilecek ve ilgili taraflara herhangi bir cezalandırma olmaksızın, geribildirim sağlanacaktır [15].

3.1.3.2.2. İşgücünün korunması

Ekonomik açıdan çocukları sömüren, çocuğun eğitimi açısından sakıncalı olabilecek, eğitimi engelleyebilecek, çocuğun sağlığı ya da fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ya da sosyal gelişimine zararlı olabilecek işlerde çocuklar hiçbir şekilde çalıştırılmayacaktır. On sekiz (18) yaşın altındaki çocuklar tehlikeli işlerde çalıştırılmayacak ve on sekiz yaşın altındaki çocukların çalıştırılması halinde sağlık, çalışma koşulları ve saatleri açısından uygun risk değerlendirmesi yapılacaktır ve

düzenli takip edilecektir. Ayrıca, gönüllü yapılmayan, güç kullanımı ya da ceza tehdidiyle yaptırılan bir iş ya da hizmet için hiç kimse zorla çalıştırılmayacaktır.

Çalışan Sağlığı ve Güvenliği: Çalışanlara, fiziksel, kimyasal, biyolojik, radyolojik riskler, özellikle kadınları ilgilendiren riskler, sektöre özel riskler ve çalışma alanlarına özgü tehlikeler dikkate alarak sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı sağlanacaktır [15].

3.1.3.2.3. Üçüncü taraflarca çalıştırılan personel

Yatırımcı, sözleşmeli personel/muteahhit/taseron için, bu tür personeli çalıştıran üçüncü tarafların saygın ve yasal kuruluşlar olması ve PS’lerde belirtilen şartlara uygun şekilde faaliyet göstermelerini sağlayacak ÇSYS’ne sahip olmaları ve bunu ortaya koymaları yönünde yönünde makul ticari çabayı sarfedecektir. PS’lere uyum kapsamında, yatırımcı üçüncü taraf işverenlerin performansını yönetmek ve izlemek için politika ve prosedürler oluşturacak, sözleşmeni personelleri için *Şikayet Mekanizması* oluşturmalarını sağlayacak ya da kendi *Şikayet Mekanizmasından* yararlanmalarına imkan verecektir.

Tedarik Zinciri: Yatırımcı, birincil tedarik zincirini olası değişikliklere karşı sürekli takip edecek ve çocuk işçi çalıştırmaya ya da zorla çalıştırmaya dair risk ya da durumlar tespit etmesi halinde çözüm için uygun adımları atacaktır [15].

3.1.3.3. Performans standardı 3 (PS3) kaynak verimliliği ve kirliliğin önlenmesi

Günümüzde kaynakların tüketiminin, hava, su ve toprak *kirliliğinin*¹⁶, insanları ve çevreyi yerel, bölgesel ve küresel boyutta tehdit edebilecek seviyede arttığı düşüncesi ile hazırlanan PS3, daha etkili kaynak kullanımı, *kirliliği önleme*¹⁷ ve sera gazı emisyonlarını sıfırlama ve azaltmaya yönelik teknoloji ve uygulamaların yaygınlaşarak kullanılması yönünde uygulamaları öngörmektedir. PS3, dünyadaki teknoloji ve uygulamalar doğrultusunda kaynak verimliliği, kirliliğin önlenmesi ve kontrolü için proje düzeyindeki yaklaşımı tanımlar ve özel sektör şirketlerinin bu tür

¹⁶ PS3’te *kirlilik* ile katı, sıvı veya gaz olarak bulunan tehlikeli ve tehlikeli olmayan kimyasal kirleticileri, patojenler, suya termal deşarjı, sera gazı emisyonlarını, rahatsız edici kokuları, gürültüyü, titreşimi, radyasyonu, elektromanyetik enerji ve ışık dahil potansiyel görsel etkilerin yaratılması belirtilir.

¹⁷ PS3’e göre *kirliliğin önlenmesi* ile emisyonların tamamen ortadan kaldırılması değil, PS’lerin amaçlarına ulaşmak için mümkün olduğunca kaynağında engellenmesi, engellenemeyen kirliliğin en az seviyeye indirilmesi ifade edilir.

teknoloji ve uygulamaları tatbik edilebilir olduğu sürece kullanmalarını teşvik eder. PS3 kapsamında yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi beklenen şartlar aşağıda sıralanmıştır.

Yatırımcı kaynak verimliliği, kirliliğin önlenmesi ve kontrolü için projede finansal açıdan uygulanabilir ilke ve teknikleri kullanacak ve teknikleri değerlendirip seçerken, ÇSG Kılavuzlarına ve dünyada kabul gören diğer kaynaklara başvuracaktır.

3.1.3.3.1. Kaynak verimliliği

Temel iş faaliyetlerinde enerji, su vd kaynak ve maddi girdilerin tüketim verimliliğini arttırarak tasarruf sağlayabilmek, üretim süreçlerinde temiz üretim ilkelerini yerine getirebilmek için teknik ve finansal açıdan uygulanabilir, etkin maliyetli tedbirler alınacaktır. Bununla beraber, projelendirme ve projenin uygulanması sırasında projeden doğan sera gazı emisyonlarını azaltmak için alternatif yöntemler değerlendirecek ve teknik ve finansal açıdan uygulanabilir, etkin maliyetli seçenekler hayata geçirecektir. Yüksek miktarda su tüketiminin gerçekleştiği projelerde de su tüketiminin başkaları üzerinde önemli olumsuz etkiler yaratmaması için su tüketimini önleyen ya da azaltan tedbirler alınacaktır [15].

3.1.3.3.2. Kirliliğin önlenmesi

Tehlikeli ve tehlikeli olmayan atıkların üretimi ve tüm kirleticilerin salınması engellenecektir. Atık üretiminin ya da kirleticilerin salınımının engellenemediği durumlarda atık üretimi azaltılacak, kirleticilerin yoğunluğu ve toplu akışı azaltılarak kontrol altına alınacaktır. Atıkları insan sağlığı ve çevre için güvenli bir şekilde geri dönüştürmesi ve tekrar kullanılması sağlanacak, bu uygulamaların mümkün olmadığı durumlarda gun bir şekilde atıkları arıtacak, imha edecek ya da bertaraf edilecektir. Benzer şekilde tehlikeli atıkların yönetiminde de öncelikle tehlikeli maddelerin çevreye salınması engellenecek, engellenemediği durumlarda salınımları azaltılarak kontrol altına alınacaktır. Proje faaliyetleri açısından tehlikeli maddelerin üretimi, taşınması, işlenmesi, depolanması ve kullanımı süreçleri için daha az tehlikeli maddelerin kullanılması seçeneği değerlendirilecektir [15].

3.1.3.4. Performans standardı 4 (PS4) toplum sağlığı, güvenliği ve emniyeti

PS4'te toplulukların risk ve etkilere maruz kalabilme olasılığının, proje faaliyetleri ve altyapı çalışmalarından dolayı artacağı düşünülmüş ve hazırlanmıştır. PS4'te *Etkilenen Toplulukların* sağlığı ve güvenliği üzerindeki olumsuz etkilerin proje süresince öngörülmesi ve engellenmesi için gereklilikler belirtilmektedir. Bu bağlamda PS4 kapsamında yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi beklenen şartlar aşağıda sıralanmıştır [15].

3.1.3.4.1. Toplum sağlığı ve güvenliği

Proje süresince *Etkilenen Toplulukların* sağlığı ve güvenliği üzerindeki risk ve etkiler değerlendirilecek ve WB ÇSG Kılavuzları ve uluslararası iyi sektör uygulamalarına uygun önleme ve kontrol tedbirleri belirlenecektir. Belirlenen tedbirler risk ve etkilerin nitelikleri ve boyutları ile orantılı olup öncelikler bu risk ve etkilerin öncelikle engellenmesini hedefleyecek sonrasında azaltılmasını değerlendirecektir. Bu hususta öncelikle, projenin yapısal unsurları ve bileşenleri, altyapı ve ekipmanları *Etkilenen Toplulukların* güvenliği düşünülmüş ve riskleri dikkate alınarak projelendirilecek, inşa edilecek/kurulacak, işletilecek ve devreden çıkartılacaktır. Ayrıca toplulukların projenin çevreye yayabileceği tehlikeli malzeme ve maddelere maruz kalma riski engellenecek ve azaltılacaktır. Benzer şekilde, toplulukların proje faaliyetlerinin neden olabileceği, sudan geçen, su kaynaklı, suyla ilişkili ve vektörel kaynaklı hastalıklara ya da bulaşıcı hastalıklara maruz kalma ihtimali engellenecek ve azaltılacaktır. Acil durumların olması halinde de, PS1'deki acil durumlara hazırlık ve müdahale şartlarının yanı sıra *Etkilenen Topluluklar*, yerel yönetimler ve ilgili taraflar da düşünülmüş gerekli yardım ve iş birliği sağlanacaktır [15].

3.1.3.4.2. Güvenlik personeli

Proje alanı içindeki ve dışındaki çalışan bordrolu ve sözleşmeli personelin can ve mal güvenliğini sağlamak için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu tedbirler belirlenirken, personelin işe alımı, davranış kuralları, eğitimi, donanımı ve performans takibi konularında iyi uluslararası uygulamalara ve yürürlükteki kanunlara uyulacaktır. Güvenlik personelinin geçmişte bir suça dahil olmadığını tespit etmek için makul araştırma yapılacaktır, güvenlik personelinin güç kullanımı ve çalışanlarla *Etkilenen Topluluklara* karşı uygun davranış biçimi konusunda eğitim verilecek ve yürürlükteki kanunlara uymalarını sağlanacaktır. Ayrıca *Etkilenen*

Toplulukların güvenlik tedbirleri ve güvenlik personelinin davranışlarına ilişkin endişelerini dile getirebilmeleri için bir şikayet mekanizması oluşturmalıdır [15].

3.1.3.5. Performans standardı 5 (PS5) arazi alımları ve zorunlu yeniden yerleştirme

PS 5, projeye ilişkili ve projenin varlığından dolayı zorunlu yeniden iskan, arazi alımları ve arazi kullanımlarına getirilen kısıtlamaların, bu arazileri kullanan topluluk ve kişiler üzerinde olumsuz etkileri olabileceğini öngörmektedir. Bu durumlar sonucunda insanların fiziksel olarak (başka bir yere taşınmaları ve barındıkları yeri kaybetmeleri) ya da ekonomik olarak (varlıkları ya da varlıklara erişimi kaybetmeleri yüzünden gelir kaynağı ya da diğer geçim kaynaklarının kaybı) ya da hem fiziksel hem ekonomik olarak yerinden edilmesi söz konusu olacaktır. Bu fiziksel ya da ekonomik yerinden edilme sonucunda arazi alımları ve kullanımları kısıtlanan *Etkilenen Topluluk* karşı çıkma hakkını kullanımıyor ise bu yeniden yerleşimin rıza dışı yapıldığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu zorunlu yeniden iskan, arazinin yasal olarak kamulaştırıldığında, arazi kullanımına geçici ya da kalıcı kısıtlama getirildiğinde ve arazi sahibi ile satın alma yolunda anlaşamadığı için kamulaştırma ve arazi kullanımını kısıtlama yoluna gidildiği durumlarda meydana gelmektedir. Zorunlu yeniden iskan süreci doğru yönetilmediğinde, *Etkilenen Toplulukla* ve kişilerde önemli olumsuz etkilere neden olduğu görülmektedir. Bu olumsuz etkilerin uzun dönemli sıkıntı ve yoksullaşma olarak ortaya çıkmasının yanı sıra yeni yerleşimlerinde çevresel zarara ve olumsuz sosyo-ekonomik olumsuz etkiler olarak da gözlemlendiği durumlar söz konusu olabilir. Bu nedenle, zorunlu yeniden iskan tercih edilmemeli ve kaçınılmalıdır. Zorunlu iskandan kaçınmanın mümkün olmadığı zorunlu durumlarda ise zorunlu iskan en az seviyede yapılmalıdır ve uygulanabilecek alternatif projeler değerlendirilmelidir. Yerinden edilmiş kişilerin ve ev sahibi toplulukların üzerindeki olumsuz etkilerin hafifletilmesine yönelik tedbirler planlanmalı ve uygulanmalıdır. PS5 kapsamında yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi beklenen şartlar aşağıda sıralanmıştır [15].

3.1.3.5.1. Yerinden edilmiş kişilere verilecek tazminat ve yardımlar

Yerinden edilmiş topluluk ve kişilerin yaşam standartlarını ya da geçim kaynaklarını iyileştirmelerine ya da geri kazanmalarına yardımcı olmak amacıyla kaybettikleri varlıklar için, bu kişi ve topluluklara kayıplarına karşılık tam yenileme maliyetinde

telafi edilmeli ve başka destekler tazminat/telafi standartları kapsamında sağlanmalıdır. Yerinden edilmiş kişilerin geçim kaynağı araziye dayalı (tarla ekimi, hayvan otlama ve doğal kaynaklardan ürün toplanması vb geçim kaynakları) ise ya da arazide toplu mülkiyet varsa yatırımcı uygulanabilir olduğunda, yerinden edilmiş kişileri araziyle telafi edecektir. Ayrıca yerinden edilmiş topluluk ve kişilerin projeden uygun kalkınma yararları elde etmeleri için onlara fırsat sunulacaktır. Yerinden edilmiş topluluk ve kişilerin yer değiştirmeye ve tazminata ilişkin endişelerinin zamanında dinlenip, tarafsız bir şekilde giderilebilmesi için PS1'e uygun olarak *Şikayet Mekanizması* kurulup, işletilmelidir. Benzer şekilde, yeniden iskan ve geçim kaynaklarının geri kazandırılmasına ilişkin karar verme süreçlerinde, tazminat ödemeleri, geçim kaynaklarını geri kazandırma faaliyetleri ve yeniden iskanların planlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinde *Etkilenen Topluluklar* bilgilendirilmeye devam edilmeli ve süreçlere *Halkın Katılımı* sağlanmalıdır. Son olarak, zorunlu iskanın kaçınılmaz olduğu durumlar için *Yeniden İskan Planı*¹⁸ ve *Geçim Kaynaklarını Geri Kazandırma Planı*¹⁹ hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. Tazminat ve yardımlardan yararlanma hakkı bulunmayan fırsatçı yerleşimcilerin önüne geçmek için bu planlarda, projeden dolayı yerinden edilecek, tazminat ve yardımlardan yararlanabilecek kişiler belirtilmeli ve ilgili sosyo-ekonomik veriler toplanmalıdır [15].

3.1.3.5.2. Yerinden edilme

PS 5'e göre *yerinden edilmiş kişiler* üç (3) kategoride sınıflandırılmaktadır. Bu kategoriden ilki oturdukları ya da kullandıkları arazi ve varlıklar üzerinde yasal hakkı bulunan yerinden edilmiş kişilerdir. İkinci kategori ise arazi ve varlıklar üzerinde yasal hakkı bulunmayan ancak ulusal hukuka göre arazi üzerinde hak talepleri tanınabilir olan yerinden edilmiş kişiler. Son olarak oturduğu ya da kullandığı arazi ve varlıklar üzerinde tanınabilir yasal hakkı ya da hak iddiası bulunmayan yerinden

¹⁸ PS5'e göre *Yeniden İskan Planı* kaybedilen arazi ve diğer varlıklar için tam yenileme maliyeti üzerinden tazminat verilmesini de kapsayacak şekilde yerinden edilmenin olumsuz etkilerini azaltmak, kalkınma fırsatlarını ortaya koymak, yeniden iskan bütçesi ve programını oluşturmak ve farklı statülerdeki etkilenen kişilerin hak sahipliğini belirlemek üzere hazırlanır. Planda, özellikle yoksul ve hassas grupların ihtiyaçlarına da önem verilir.

¹⁹ PS5'e göre *Geçim Kaynaklarını Geri Kazandırma Planı*, etkilenen kişi ve topluluklara tanınan hakların şeffaf, tutarlı, eşitlik ilkesine uygun ve tam yenileme maliyetini tazmin edecek bir şekilde verilmesini sağlamak üzere hazırlanmaktadır.

edilmiş kişilerdir. *Yerinden edilme* değerlendirilirken, öncelikle yerinden edilmiş kişiler için bu sınıflandırmayı ortaya koyacak şekilde sosyo-ekonomik veriler toplamalıdır. Sonrasından, projeye bağlı arazi alımı ve kullanımı durumunda yerinden edilen kişilerin *fiziksel* (Proje alanında yaşayan kişilerin başka bir yere taşınmak zorunda kalması hali) olarak yerinden edilmeleri söz konusu olabileceğinden *Yeniden İskan Eylem Planı* hazırlanmalıdır. Gerekli durumlarda taşınma yardımının da sağlanması düşünülmelidir. Kişiler, işgal ettikleri ev ya da arazilerden istekleri dışında ve yasal ya da başkaca bir koruma ya da korumaya erişim sağlanmaksızın kalıcı ya da geçici olarak çıkartılmayacaktır.

Projeye bağlı arazi alımı ve kullanımı durumunda yerinden edilmiş kişilerin *ekonomik* (Projenin arazi alımı ve arazi kullanımı nedeniyle varlıkların ya da varlıklara erişimin kısıtlanarak ve kaybedilerek geçim kaynaklarının kaybı) olarak yerinden edilmeleri söz konusu ise *Geçim Kaynaklarını Geri Kazandırma Planı* hazırlanmalı ve yerinden edilmiş kişilere PS5 gerekliliklerine ve hazırlanan *Geçim Kaynaklarını Geri Kazandırma Planı*'na uygun şekilde tazminat vd. yardımlar ve geçim kaynaklarını geri kazanmaları için yeterli fırsatlar sağlanmalıdır [15].

3.1.3.5.3. Devlet eliyle yapılan yeniden iskanda özel sektörün sorumlulukları

Arazi alımı ve yeniden iskanın devletin sorumluluğunda olduğu durumlarda, ilgili devlet kurumuyla, kurumun izin verdiği ölçüde işbirliği yapılacaktır. Kişilerin fiziksel olarak yerinden edilmesi ve bu durumda devlet kapasitesinin kısıtlı olduğu durumlarda, devletin yeniden iskan konusundaki tedbirleri öğrenilerek, gerekli olması halinde PS5 gerekliliklerini tamamlamak üzere, belirlenen etkileri ve etkilenen kişileri, yürürlükteki mevzuata göre bu kişilere tanınan hakları, düzenlenen faaliyetleri ve faaliyet takvimini ve yatırımcının finansal ve uygulama sorumluluklarını içerecek şekilde *Ek İskan Planı* hazırlanacaktır. Kişilerin ekonomik olarak yerinden edilmesi halinde devletin tazmin için uygulama planı öğrenilerek, gerekli durumlarda PS5 gerekliliklerini tamamlamak üzere kaybedilen varlıklar için ek tazminat verilmesini ve kaybedilen geçim kaynakların geri kazandırılmasını kapsayacak şekilde bir *Çevresel ve Sosyal Eylem Planı* hazırlanacaktır [15].

3.1.3.6. Performans standardı 6 (PS6) biyolojik çeşitliliğin korunması ve canlı doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi

PS6'ya göre sürdürülebilir kalkınma, biyolojik çeşitliliği²⁰ korumaya ve yaşatmaya, ekosistem hizmetlerini²¹ sürdürmeye ve doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde yönetmeye bağlıdır. Bu bağlamda PS6, projelerin, proje ömrü süresince biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetleri üzerindeki etkilerinin, sürdürülebilir bir şekilde yönetilmelerine ve hafifletilmelerine önem vermektedir. PS 6 kapsamındaki projeler üç (3) kategoride sınıflandırılır. Kapsamdaki ilk proje sınıfı değiştirilmiş²², doğal²³ ve kritik²⁴ habitatlarda²⁵ yer alan projelerdir. Doğrudan yatırımcının yönetim kontrolü altında olan, ekosistemleri etkileme potansiyeli olan ya da bu ekosistem hizmetlere bağlı olan projeler ikinci kategoridir. Tarım, hayvancılık, balıkçılık ve ormancılık gibi canlı doğal kaynakların üretimini içeren projeler son sınıfı oluşturur. PS6 kapsamında yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi beklenen şartlar aşağıda sıralanmıştır [15].

²⁰ PS6'ya göre biyolojik çeşitlilik, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nde, "diğerlerinin yanı sıra kara, deniz ve diğer su ekosistemleri ile bu ekosistemlerin bir parçası olduğu ekolojik kompleksler de dahil olmak üzere tüm kaynaklardan canlı organizmalar arasındaki farklılaşma" olarak tanımlanmaktadır.

²¹ PS6'ya göre ekosistem hizmetleri, insanların ve işyerlerinin ekosistemlerden elde ettikleri yararları ifade eder. İnsanların ekosistemlerden elde ettikleri ürünleri içeren tedarik hizmetleri, ekosistem süreçlerinin düzenlenmesinden insanların elde ettikleri yararları içeren düzenleme hizmetleri, insanların ekosistemlerden elde ettikleri maddi olmayan yararları içeren kültürel hizmetler ve diğer hizmetlerin sürdürülmesini sağlayan doğal süreçleri içeren destekleyici hizmetler olmak üzere dört (4) gruptan oluşmaktadır.

²² PS6'ya göre *değiştirilmiş habitat*, çoğunlukla yerli olmayan bitki/hayvan türlerinden oluşan, insan faaliyetleri sonucunda bir bölgenin birincil ekolojik işlevlerinin ve türlerinin kompozisyonunun önemli ölçüde değiştiği, tarım için kullanılan alanlar, orman fidanlıkları, ıslah edilmiş dulak alanlar vb alanlardır.

²³ PS6'ya göre *doğal habitat*, çoğunlukla yerli bitki toplulukları ve hayvan türlerinden oluşan, insan faaliyetleri sonucunda bir bölgenin birincil ekolojik işlevlerinin ve türlerinin kompozisyonunun önemli ölçüde değişmediği ve varlığını kendi başına sürdürebilen alanlardır.

²⁴ PS6'ya göre *kritik habitat*, kritik tehlike ve tehlike altındaki türler için büyük öneme sahip habitatlar, endemik ve dar yayımlı türler için büyük öneme sahip habitatlar, küresel ölçekte önemli göçmen türlerin bulunduğu ve türlerin yoğun bir şekilde toplandığı habitatlar, yüksek tehdit altındaki ve dünyada eşi olmayan nadir ekosistemler ve temel evrim süreçleriyle ilişkili alanlar gibi biyolojik çeşitlilik değeri yüksek olan alanlardır.

²⁵ PS 6'ya göre *Habitat*, canlı organizma toplulukları içeren ve bu toplulukların cansız ortamlarla ilişkisini sağlayan coğrafi bir kara, tatlı su, deniz ortamı ve hava güzergahi olarak tanımlanmaktadır.

3.1.3.6.1. Biyolojik çeşitliliğin korunması ve muhafaza edilmesi

Biyolojik çeşitliliğin korunması ve muhafaza edilmesi için öncelikle etkileri engelleme ve azaltma ve biyolojik çeşitliliği geri kazanma tedbirleri, değiştirilmiş, doğal ve kritik habitatlara uygun şekilde uygulanır. Bu tedbirler sonrasında devam eden önemli artık, olumsuz etkileri telafi etmek ve biyolojik çeşitliliği korumayı amaçlayan ölçülebilir sonuçları ortaya koymak adına biyolojik çeşitliliği dengeleme *faaliyeti* planlanmalıdır. Dengeleme faaliyetlerinde biyolojik çeşitlilik açısından sıfır net kayıp, tercihen ve özellikle kritik habitatlar söz konusu olduğunda ise net kazanç sağlaması beklenebilecek ölçülebilir koruma sonuçlarına ulaşmak hedeflenmelidir. Biyolojik çeşitliliği dengeleme faaliyetleri belirlenirken, *aynısı ya da daha iyisi ilkesi*²⁶ gözetilmeli ve faaliyetler, mevcut en iyi uygulamalara göre uygulanmalıdır [15].

3.1.3.6.2. Ekosistem hizmetlerinin yönetimi

Ekosistem hizmetleri yönetiminde, projenin ekosistem hizmetlerini olumsuz etkileme ihtimali varsa öncelikli ekosistem hizmetlerini tespit etmek için sistematik bir değerlendirme gerçekleştirilmelidir. *Etkilenen toplulukların* etkilendiği durumlarda bu topluluklar ekosistem hizmetlerini belirleme sürecine *paydaş katılım* sürecine uygun olarak dahil edilmelidir. Yatırımcının doğrudan yönetim kontrolünün olduğu durumlarda ekosistem hizmetleri üzerindeki olumsuz etkilerin önüne geçilmelidir. Etkilerin engellenemediği durumlarda azaltıcı ve öncelikli hizmetlerin değerini ve işlevini koruyucu hafifletme tedbirleri ve PS3'e göre kaynak verimliliğini arttırıcı tedbirler uygulanmalıdır [15].

3.1.3.6.3. Canlı doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi

Canlı doğal kaynakların birincil üretimini içeren, doğal ve fidanlık ormanlar, tarım, hayvancılık, su ürünleri yetiştiriciliği ve balıkçılık gibi projeler için sektörlerindeki en iyi uygulamalar ve mevcut teknolojiler kullanılmalı ve bu doğal kaynaklar sürdürülebilir bir şekilde yönetilmelidir. Bu sürdürülebilir yönetim şekli, objektif, ulaşılabilir, birden fazla paydaşa danışılarak belirlenmiş, kademeli ve sürekli

²⁶ PS6'ya göre *aynısı veya daha iyisi ilkesinde*, biyolojik çeşitliliği dengeleme faaliyetleri ile projeden etkilenen biyolojik çeşitlilik değerlerinin aynısının yaşatılması (aynı türde dengeleme) gerektiği ve ancak bazı durumlarda dengeleme faaliyetinin projeden etkilenen biyolojik çeşitliliğin yerine daha yüksek önceliğe sahip biyolojik çeşitliliği hedeflemesi gerektiği belirtilir.

iyileştirmeyi teşvik eden ve dünya, bölge ve ülke genelinde kabul edilen standartlar için akredite edilmiş kurumlarca bağımsız bir şekilde belgelendirilebilen ve doğrulanabilen standartta bir yönetim şekli olmalıdır [15].

3.1.3.6.4. Tedarik zinciri

Doğal ve kritik habitatların önemli ölçüde değiştirilmesi riskinin olduğu bölgelerde, yatırımcının proje için üretildiği bilinen birincil üretim ürünlerini (özellikle gıda vb) satın aldığı durumlarda, birincil tedarikçilerini, tedarikçileri üzerindeki yönetim kontrolüne bağlı olarak değerlendirmelidir. Bu değerlendirme, arzın geldiği yeri ve o yerdeki habitatın türünü belirleyecek, birincil tedarik zincirlerinin sürekli gözden geçirilebilmesini sağlayacak, doğal ve kritik habitatların önemli ölçüde değişmesine katkıda bulunmadığını kanıtlayan tedarikçilerle çalışılmasını sağlayacak ve mümkün olduğunda, birincil tedarik zincirini bu bölgeler üzerinde önemli olumsuz etkisi olmadığını kanıtlayan tedarikçilere kaydırmasını sağlayacak şekilde ÇSYS kapsamında geliştirilen sistem ve doğrulama uygulamalarını içermektedir [15].

3.1.3.7. Performans standardı 7 (PS7) yerli halklar

PS 7'ye göre, bir ülkedeki ana toplumlardan farklı kimliklere sahip sosyal gruplar olarak tanımlanan *Yerli Halklar*²⁷, bir nüfus içindeki en çok dışlanan ve hassas grupları oluşturmaktadır. Yerli Halklar, toprakları ve kaynakları değiştirildiği, önemli derecede bozulduğunda veya isgal edildiğinde dilleri, kültürleri, dinleri, manevi inançları ve kurumları da tehdit altında olabilir ve zayıf duruma düşebilirler. *Yerli Halkların* ekonomik, sosyal ve hukuki statüleri, haklarını (araziler, doğal ve kültürel kaynaklar üzerindeki haklar) ve çıkarlarını savunmalarını ve ayrıca, kalkınmaya katılmaları ve kalkınmadan yararlanmalarını kısıtlayabilir. Dolayısıyla diğer topluluklara kıyasla projenin geliştirilmesiyle ilişkili olumsuz etkilere daha açık

²⁷ PS7'ye göre, *Yerli Halklar* farklı derecelerde, aşağıdaki özellikleri taşıyan, sosyal ve kültürel açıdan belirgin farklara sahip grupları tanımlamak amacıyla kullanılan genel bir terimdir:

1. Bir kişinin, farklı ve kendine özgü bir yerli kültürle kendini özdeşleştirme ve başkalarının da bu kimliği kabul etmesi,
2. Proje alanı içindeki farklı coğrafi habitatlara veya atadan kalma bölgelere ve bu habitat ve bölgelerdeki doğal kaynaklara toplu bağlılık bulunması,
3. Yaygın toplum veya kültürden farklı geleneksel, kültürel, ekonomik, sosyal veya siyasi kurumlara sahip olması,
4. Yaşadıkları ülke veya bölgenin resmi dil veya dillerinden farklı ve kendine özgü bir dil veya lehçe kullanılması.

ve hassas duruma düşen *Yerli Halklar*, kimlikleri, kültürleri ve doğal kaynaklara dayalı geçim kaynaklarını kaybetme, yoksulluk ve hastalık riskine maruz kalabilirler.

Bu bağlamda özel sektör projelerinin, *Yerli Halkların* proje faaliyetlerine katılmaları ve bu faaliyetlerden yararlanmalarına fırsat sağlayarak ekonomik ve sosyal kalkınmadan yararlanmalarına yardımcı olması beklenmektedir. *Yerli Halkların* sorunlarının yönetiminde devletler merkezi bir rol oynasa dahi, yatırımcılar, faaliyetlerinin risk ve etkilerini yönetmek için sorumlu kurumlarla işbirliği yapmalıdırlar [15].

3.1.3.8. Performans standardı 8 (PS8) kültürel miras

PS8'e göre, yatırımcı projenin faaliyetleri esnasında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'ye uygun olarak kültürel mirası²⁸, korumalıdır. Özellikle proje faaliyetlerden olumsuz etkilerin ortaya çıkması söz konusu ise, yatırımcı kültürel mirasların yaşatılmasını desteklemelidir.

Projenin çevresel ve sosyal risk ve etkilerinin belirlenmesi sürecinde, kültürel miraslar için de riskler ve olası olumsuz etkiler tespit edilir. PS8'deki şartları yerine getirebilmek için yapılması gereken faaliyetler, PS1 kapsamında kurulmuş olan ÇSYS ile yönetilir. Böylece, projenin ömür süresince, projenin kültürel miras üzerindeki potansiyel etkiler değerlendirilecektir. Bu değerlendirmede, yasal koruma altında olması veya daha önceden bozulmuş olmasına bakılmaksızın kültürel mirasların korunması hedeflenecektir.

PS8 kapsamında yatırımcı tarafından gerçekleştirilmesi beklenen şartlar aşağıda sıralanmıştır [15].

3.1.3.8.1. Projelendirme ve uygulama sırasında kültürel mirasların korunması

Yatırımcı, kültürel mirasların korunması için projenin gerçekleştirildiği ülkenin yürürlükteki kanunlarına uymanın yanı sıra, dünyada kabul edilen uygulamaları

²⁸ PS8'e göre kültürel miras, tarih öncesi (arkeolojik), paleontolojik, tarihi, kültürel, sanatsal ve dini değere sahip menkul veya gayrimenkul nesne, mülk, alan, yapı veya yapılar grubu gibi somut kültürel miras türlerini, kutsal yerleşim yeri, kaya, göl ve şelale gibi kutsal değerler taşıyan, eşsiz doğal özellikler veya somut nesneleri ve toplulukların geleneksel yaşam tarzlarını ortaya koyan kültürel bilgi, yenilik ve uygulamalar gibi ticari amaçlarla kullanılması önerilen, somut olmayan kültür türlerini ifade eder.

kullanarak kültürel mirasları sahada araştırıp, belgelendirerek belirleyecek ve koruyacaktır.

Proje tasarımı ve proje yeri kültürel miraslar üzerindeki önemli olumsuz etkileri engelleyecek şekilde belirlenmelidir. proje için önerilen yerde yapılacak inşaat veya projenin işletilmesi esnasında kültürel mirasların bulunma ihtimali olup olmadığı çevresel ve sosyal risk ve etkileri belirleme sürecinde belirlenmelidir. Bu bağlamda, ÇSYS kapsamında, projenin inşaatı veya işletilmesi sırasında beklenmedik şekilde somut kültürel miraslar ile karşılaştırılması durumu değerlendirilmelidir. ÇSYS, bu şekilde daha önce varlığı bilinmeyen bir kültürel mirasla, proje süreçlerinde karşılaşılması halinde yapılması gereken eylemleri içeren prosedürler ile durumun yönetimini kapsayacaktır. Yatırımcı, beklenmedik bir şekilde keşfedilen kültürel miraslara yetkin profesyoneller tarafından değerlendirilinceye ve PS8 kapsamında uygun tedbirler oluşturuluncaya kadar herhangi bir şekilde dokunmayacaktır.

Projenin gerçekleştirildiği ülkede, kültürel amaçlar için uzun yıllardan beri söz konusu kültürel mirasları kullanan veya kullandığını hatırlayan *Etkilenen Topluluklar* olması halinde, projenin kültürel mirasları etkileyebileceği durumlar için *Etkilenen Topluluklara* danışılacak ve karar verme süreçlerinde görüşleri dikkate alınacaktır. Bu istişare sürecinde, kültürel mirasları korumakla sorumlu olan ulusal veya yerel düzenleyici kurumlar da dahil edilecektir.

Yatırımcı, kültürel mirası taşımak dışında teknik veya finansal açıdan uygulanabilir başka bir alternatif yoksa projenin sağlayacağı yararlar, kültürel mirası taşımanın yaratacağı kayıptan çok daha önemliyse ve ancak kültürel miras eldeki en iyi teknikler kullanılarak yerinden taşınacaksa, kültürel mirası başka bir yere taşıyabilecektir. Aksi halde, kültürel miraslar yerinde bırakılarak en iyi şekilde korunacaktır.

3.1.4 Uluslararası finans kurumu performans standartlarının uygulanması

IFC gerçekleştirdiği doğrudan yatırımlarda (finansal aracı kuruluşlar yoluyla sağlanan proje finansmanı ve kurumsal finansman dahil) daha çok kalkınma fırsatı yaratılabilmesi için, müşterilerin çevresel risk ve etkilerin yönetilmesinde PS'lerinin uygulamasını şart koşar. IFC, genel kalkınma hedeflerine ulaşabilmek amacıyla iş faaliyetlerine yön verirken Sürdürülebilirlik Çerçevesini diğer strateji, politika ve

girişimlerle birlikte uygular. PS'ları başka finansal kuruluşlar tarafından da uygulanabilir [15].

3.1.5 ÇSED süreci

Projenin çevresel ve sosyal etkilerinin türünü ve ölçeğini tanımlamak, öngörmek ve değerlendirmek ve korumaya yönelik fırsatlar sunmak için etkin bir yöntem olan *ÇSED süreci*, yedi (7) ana süreçten oluşmaktadır. Bu süreçler *eleme*, *kapsam belirleme*, *mevcut durum çalışmaları*, *ÇSED Raporunun hazırlanması* ve *etki değerlendirmesi*, *çevresel ve sosyal yönetim planı (ÇSYP)*, *paydaş yönetimi* ve *bilgilendirme* ve *izleme* süreçleridir.

ÇSED süreçlerinin ilki olan *eleme* süreci, proje için değerlendirme ihtiyacının ve gerekli değerlendirme seviyesinin belirlendiği süreçtir. Bu süreçte, projenin etkilerine göre risk kategorisi, Kategori A, B veya C kategorilerinden hangisinde yer alacağı ve buna göre ÇSED gerekli olup olmadığı incelenmektedir. Kategori A'da ve B'de yer alan projeler için EPFI yatırımcıdan, *ÇSED sürecini* yürütmesini ve proje ömrü boyunca ÇSYS'yi ve *Şikayet Mekanizmasını* kurarak *Paydaş Katılımını sağlamasını*, *Bağımsız İnceleme* ve *Bağımsız İzleme* ve *Raporlamayı* gerçekleştirmesini talep etmektedir.

ÇSED süreçlerinin ikinci süreci olan *kapsam belirleme sürecinde*, yatırımcı tarafından proje için *Kapsam Belirleme Raporu* hazırlatılarak, EPFI'ya sunulur. *Kapsam Belirleme Raporunda*, projenin tüm bileşenleri düşünülerek ÇSED'de ele alınması gereken en önemli çevresel ve sosyal etkilerin neler olduğu belirlenmektedir. Raporda, projenin bileşenlerinin neleri içerdiği, proje için alternatif teknolojiler ve alternatif proje sahalarının neler olduğu incelenirken, ayrıca masabaşı çalışmalar ile yasal çerçeve, öngörülen etkiler ve planlanan mevcut durum çalışmaları hakkında da bilgi verilmektedir. Ayrıca hangi performans standartları kapsamında projenin etkilerinin görülebileceği de analiz edilerek bir sonraki süreç olan bu *etkilerin değerlendirmesi* sürecinde *ÇSED Süreci'nin* ve *ÇSED Raporu'nun* kapsamı çizilmiş olur.

ÇSED süreçlerinin üçüncü süreci olan *mevcut durum çalışmaları*, çevresel ve sosyal bileşenler için gerek detaylı masa başı çalışmalarını ve gerekse proje sahası kapsamlı, bilimsel ölçüm ve analiz çalışmalarını içeren süreçtir. Bu süreçte proje sahasında, mevcut durum hava kalitesi ölçüm ve modelleme çalışmaları, çevresel

gürültü ölçümleri, ekolojik mevcut inceleme çalışmaları, kültürel mirasların incelenmesi, sosyal analiz çalışmaları ve proje sahası ve çevresine özgü çalışmalar gerçekleştirilir.

ÇSED süreçlerinin dördüncü süreci olan *etki değerlendirme* sürecinde, *kapsam belirleme* sürecinin sonuçları olarak belirlenmiş olan, projenin ve proje faaliyetlerinin inşaat, işletme ve projenin devreden çıkartılması dönemleri de dikkate alınarak, çevre ve *etkilenen toplum* üzerindeki çevresel ve sosyal etkileri değerlendirilmektedir. Bu etkilerin büyüklükleri ve önemleri sistematik bir şekilde *ÇSED Raporunda* incelenir. Etkiler, en önemli ve en büyük zarar verme potansiyeline sahip olan etkiden daha önemsiz ve daha az zarar verme potansiyeline sahip etkiye kadargeniş bir olası etki aralığında incelenmektedir. Bu değerlendirmede etkiye maruz kalan alıcıların da duyarlılığı dikkate alınmaktadır.

ÇSED süreçlerinin beşincisi süreci olan *çevresel ve sosyal yönetim planı* sürecinde, *etki değerlendirme* sürecinde ortaya konan etkilerin yönetilebilmesi için etki azaltıcı önlemlerin neler olabileceğinin belirlenmesi ve bu önlemlerin yönetilmesi ve takibini ele alınmaktadır. Bu süreçte incelenen etki azaltıcı önlemler, olumsuz etkilerin önlenmesi, küçültülmesi veya düzeltilmesi için alınacak önlemleri içermekle beraber, bunun mümkün olmadığı durumda da kaybolanların yerini alacak kaynakları sunarak telafi edilmesini içermektedir. Etki azaltma, ayrıca çevresel ve sosyal fayda sağlamak için alınacak tedbirleri de içerir. ÇSYP, projenin inşaat, işletme ve devreden çıkartılma dönemleri dikkate alınarak etki azaltıcı önlemlerin nasıl uygulanacağını anlatıldığı ve bu önlemlerin belirli bir zamanda gerçekleştirilmesinin taahhüt altına alındığı bir planlamayı içermektedir.

ÇSED süreçlerinin altıncı süreci olan *paydaş yönetimi ve bilgilendirme* süreci, projenin etkileri ile ilgili paydaşların belirlenmesi ve bilgilendirilmesi ve projenin başlangıcından hayata geçirilmesi ve sonlandırılması aşamalarına kadar paydaşların bu aşamalara etkin bir şekilde dahil edilmesi ve olası şikayetlerinin takibi süreçlerini içermektedir. Paydaş yönetiminde izlenecek yöntemler ve bu yöntemlerin etkinliğinin ne şekilde ölçüleceği ve paydaş ilişkilerinin ne şekilde takip edileceği bu süreçte belirlenmektedir.

ÇSED süreçlerinin yedinci ve sonuncu süreci olan *izleme* süreci, gerek projenin yönetim planlarında tarif edilen etki azaltıcı önlemlerin etkililiğinin izlenmesine ve gerekse yönetim planının izlenmesine yönelik bir süreçtir [16].

4. TÜRKİYE’DE ÇED SÜRECİ İLE KREDİ KURULUŞLARININ UYGULADIĞI ÇSED SÜRECİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmanın bu bölümünde, önceki bölümlerde anlatılan, Türkiye’deki Çevre Mevzuatı, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği kapsamında uygulanan *ÇED süreci* ile uluslararası finans kuruluşlarının projelere finansman sağlanabilmesi için yatırımcının uymasını beklediği çevresel ve sosyal standartları kapsamında uygulanan *ÇSED süreci*²⁹ karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırmada genel olarak süreçlerdeki farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulmuştur.

Bu bölümde *ÇED* ve *ÇSED süreçlerin* karşılaştırılmasının yanı sıra, Türkiye’deki bir termik santral projesi için verilmiş olan örnek bir ÇED Özel Formatı ve IFC’nin PS’leri göz önüne alınarak hazırlanmış olan *ÇSED Raporu* formatı temel kabul edilerek formatsal benzerliklere ve farklılıklara da değinilmiştir.

Ayrıca bu bölümde Türkiye’deki bir doğal gaz kombine çevrim santral projesi *ÇED* ve *ÇSED süreçleri* üzerinden hangi uygulama ve faaliyetlerin gerçekleştiği irdelenerek, süreç akışı örneklendirilmiştir.

4.1 ÇED ve ÇSED Süreçlerinin Genel Olarak Karşılaştırılması

Önceki bölümlerde de anlatıldığı üzere, *ÇED süreci* projenin ÇED gerekliliğine bağlı olarak süreçlerde farklılıklar göstermesiyle beraber genel olarak ÇED gerekliliğinin belirlenmesi, projenin gerekliliğine göre uygun *başvurunun yapılması*, *ÇED Genel Formatı’na* veya seçme eleme kriterlerine uygunluğun incelenmesi, *ÇED Özel Formatı’nın* verilmesi, *ÇED Raporu’nun* hazırlanması, *Çevresel Etki Değerlendirmesinin* yapılması ve raporun incelenmesi, ÇED karar süreci ve yatırımın izlenmesi ve kontrolü süreçlerini içermektedir. *ÇSED süreci* ise *eleme, kapsam belirleme, mevcut durum çalışmaları, ÇSED Raporunun hazırlanması ve etki değerlendirme, çevresel ve sosyal yönetim planı, paydaş yönetimi ve bilgilendirme*

²⁹ Bu bölümde *ÇSED Süreci*, IFC PS’lere göre yürütülen bir ÇSED sürecidir.

ve izleme süreçlerini içeren toplam yedi (7) süreçten oluşmaktadır. *ÇED ve ÇSED süreçlerinde* benzer süreçleri ve farklı süreçleri genel olarak görebilmek adına Çizelge 4.1’de özet bir karşılaştırma verilmiştir.

4.1.1 ÇED ve ÇSED süreçleri farklılıkları ve benzerlikleri

Çizelge 4.1’de ve önceki bölümlerde incelenen *ÇED ve ÇSED süreçlerinde* görüldüğü üzere, her iki süreçte de projenin kapasitesine ve risk kategorilerine bağlı olarak *ÇED* veya *ÇSED*’in yapılmasına karar verilmektedir.

Rapor formatları farklılık gösterse de, her iki süreçte de projenin yerinin, kapasitesinin ve teknolojisinin, projeden kaynaklanması beklenen etkilerin incelendiği bir başvuru raporu hazırlanmaktadır. Bu başvuru raporu, *ÇED Sürecinde* projenin kapasitesine göre *ÇBD* veya *PTD Raporu* iken, *ÇSED sürecinde Kapsam Belirleme Raporu* olarak oluşturulmaktadır.

ÇED ve ÇSED süreçlerinden farklı olarak *PTD Raporu* sürecinde, halkın katılımı toplantısı ve süreçleri yürütülmemektedir. Ayrıca *özel format* verilmesi veya *kapsam belirleme* süreçleri de söz konusu değildir.

4.2 ÇED ve ÇSED Raporları Formatlarının Karşılaştırılması

Bu bölümde, Türkiye’deki bir termik santral projesi için verilmiş olan örnek bir *ÇED Özel Formatı* ve yine bir enerji santrali projesi için hazırlanmış olan *ÇSED Raporu* formatı temel alınarak, IFC’nın ilgili PS’leri ışığında formatsal bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu formatsal karşılaştırmada, ilgili başlıkların içerikleri de göz önünde bulundurularak, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Yapılan bu çalışma,

Çizelge 4.2’de *ÇED ve ÇSED formatlarının* özet karşılaştırması, ilgili IFC PS’si belirtilerek, formatlar arasındaki temel farklılıklar ve benzerlikler çizelgenin devamında anlatılmak üzere numaralandırılarak verilmiştir [18], [19]. Çizelge 4.2’de temel farklılıklar kısaca “F”, benzerlikler kısaca “B” harfi ile belirtilmiş ve numaralandırılarak sıralanmıştır.

Çizelge 4.1 : ÇED ve ÇSED süreçlerinin özet karşılaştırması

ÇED Süreçleri		ÇSED Süreçleri
Ek-1 Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulanacak Projeler	Ek-2 Seçme-Eleme Kriterleri Uygulanacak Projeler	
ÇED Gerekliliğinin belirlenmesi	ÇED Gerekliliğinin belirlenmesi	Eleme <i>Projenin risk kategorisinin belirlenmesi (Kategori A, B ve C)</i>
Başvurunun yapılması <i>Ek-3 Çevresel Etki Değerlendirmesi Genel Formatı'na uygun olarak ÇBD'nin hazırlanması ve sunulması</i>	Başvurunun yapılması <i>Ek-4 Proje Tanıtım Dosyasının Hazırlanmasında Esas Alınacak Seçme Eleme Kriterleri'ne uygun olarak PTD'nin hazırlanması ve sunulması</i>	Kapsam belirleme <i>Kapsam Belirleme Raporunun sunulması</i>
"ÇED Genel Formatı"na uygunluğun incelenmesi	Seçme Eleme Kriterlerine uygunluğun incelenmesi	ÇSED Raporunun formata uygun hazırlanması
Halkın duyurulması ve Halkın katılımı toplantısı <i>(anon, askıda ilan, internet vb vasıtasıyla)</i>	-	Halkın duyurulması ve Halkın katılımı toplantısı <i>(anon, askıda ilan, internet vb vasıtasıyla)</i>
ÇED Özel Formatı'nın verilmesi	-	Kapsam belirleme <i>(Bu süreçle ÇSED Raporu'nun kapsamı da belirlenmiş olur)</i>
ÇED Raporu'nun hazırlanması	-	ÇSED Raporunun hazırlanması ve etki değerlendirmesi
ÇED Raporu'nun hazırlanması	-	Mevcut durum çalışmaları
ÇED Raporu'nun hazırlanması (İzleme Planı)	-	Çevresel ve sosyal yönetim sistemi ve planı Paydaş yönetimi ve bilgilendirme <i>(Şikayet Mekanizmasının kurulması)</i>
-	-	ÇSED Raporunun incelenmesi
Çevresel etki değerlendirmesinin yapılması ve raporun incelenmesi	PTD'nin incelenmesi ve değerlendirilmesi	-
ÇED karar süreci <i>("ÇED Olumlu" ya da "ÇED Olumsuz")</i>	<i>("ÇED Gereklidir" ya da "ÇED Gerekli Değildir")</i>	İzleme
Yatırımın izlenmesi ve kontrolü	Yatırımın izlenmesi ve kontrolü	

Çizelge 4.2 : ÇED ve ÇSED³⁰ raporları formatlarının özet karşılaştırması.

ÇED Raporu	PTD	ÇSED Raporu	İlgili PS	Farklılıklar	Benzerlikler
1 Projenin tanımı ve amacı	1 Projenin özellikleri	1 Giriş	PS1		B1
		1.1 Projenin geçmişi			
		1.2 ÇSED'in amacı ve kapsamı		F1	
		1.3 Projenin kategorisi			B1
		2 Projenin tanıtımı			
3.1 Projenin gerçekleşmesi ile ilgili yatırım programı ve finans kaynakları		2.1 Projeye genel bakış ve projenin bileşenleri		F2	
2.4 Projenin belirtilen alanda yapılmasının gerekçeleri		2.2 Projenin amacı ve gerekçesi			B1
3.3 Projenin fayda-maliyet analizi					
2 Proje için seçilen yerin konumu	2 Proje yeri ve etki alanının mevcut çevresel özellikleri	2.3 Proje yeri			
2.1 Proje yer seçimi		2.4 Proje yeri arazi mülkiyeti			
2.2 Proje ünitelerinin kentsel ve kırsal yerleşim yerlerine mesafelerinin ayrı ayrı verilmesi ve haritada gösterimi		2.5 Projenin dizaynı ve teknik özellikleri		F3	
2.3 Proje ünitelerinin kurulacağı alana ilişkin arazi kullanım ve mülkiyet durumunun dağılımının verilmesi		2.6 Projenin nakliyesi ve projeye erişim			B2
2.5 Proje kapsamındaki faaliyet ünitelerinin alanı ve konumu		2.7 Projenin uygulama planı			
5.2.22 Proje kapsamında yapılacak bütün tesis içi ve tesis dışı taşımaların trafik yükünün ve etkilerinin değerlendirilmesi		2.8 Projenin inşaatı			
3.2 Projenin gerçekleşmesi ile ilgili iş akım şeması veya zamanlama tablosu		2.9 Projenin işletmesi ve bakım süreci			
		2.10 Projenin devreden çıkarılması			
4.3.4 Yöredeki sosyal altyapı hizmetleri (<i>eğitim, sağlık, endemik hastalıklar, kültür hizmetleri ve hizmetlerden yararlanılma</i>)		2.11 Sağlık, güvenlik ve emniyet			
3.4 Proje kapsamında olmayan ancak projenin gerçekleşmesine bağlı olarak, proje sahibi veya diğer yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmesi tasarlanan diğer ekonomik, sosyal ve altyapı Projeleri (<i>Enerji nakil hattı vb</i>)		2.12 İlişkili tesisler ve etki alanı		F2, F4	
3.5 Proje kapsamında olmayan ancak projenin gerçekleşebilmesi	1 Projenin özellikleri		PS1	F2,	

³⁰ Tablo hazırlanırken *ÇSED Raporu* sıralaması temel kabul edilmiştir, ÇED ve PTD'de ilgili bölümler karışık sıralamada yerleştirilerek karşılaştırma yapılmıştır.

ÇED Raporu	PTD	ÇSED Raporu	İlgili PS	Farklılıklar	Benzerlikler
için zaruri olan ve proje sahibi veya diğer yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmesi planlanan diğer ekonomik, sosyal ve altyapı projeleri (<i>Yol, şantiye alanı</i>) 4.1 Projeden etkilenecek alanın belirlenmesi 7 Projenin Alternatifleri 1 Projenin tanımı ve amacı		3. Projenin alternatifleri 3.1 Proje yeri alternatifleri 3.2 Projenin dizayn ve teknoloji alternatifleri 4 Yasal çerçeve 4.1 Türkiye’de ÇED süreci 4.2 Türkiye’de çevre koruma yasal çerçevesi 5 Çevresel ve sosyal mevcut durum çalışmalar 5.1 Fiziksel mevcut durum 5.1.1 Bölgenin genel iklim bilgisi 5.1.2 Hava kalitesi 5.1.3 Toprak kalitesi 5.1.4 Arka plan gürültü seviyesi (<i>hassas gürültü alıcıları, ölçüm metodolojisi, arka plan gürültü ölçüm sonuçları</i>) 5.1.5 Jeoloji ve sismik 5.1.6 Hidroloji ve hidrojeoloji 5.1.7 Trafik 5.2 Biyolojik mevcut durum 5.2.1 Fauna		F4	
4 Proje Kapsamında Etkilenecek Alanın Belirlenmesi ve Bu Alan İçindeki Mevcut Çevresel Özelliklerin Açıklanması 4.1 Etki Alanı İçerisindeki Fiziksel ve Biyolojik Çevrenin Özellikleri ve Doğal Kaynakların Kullanımı 4.2.1 Meteorolojik ve iklimsel özellikler 4.2.15 Proje yeri, ve etki alanının hava, su, toprak ve gürültü açısından mevcut kirlilik yükünün belirlenmesi 4.2.6 Toprak özellikleri ve kullanım durumu 4.2.15 Proje yeri, ve etki alanının hava, su, toprak ve gürültü açısından mevcut kirlilik yükünün belirlenmesi 4.2.15 Proje yeri, ve etki alanının hava, su, toprak ve gürültü açısından mevcut kirlilik yükünün belirlenmesi 4.2.2 Bölgesel, jeolojik özellikler ve proje alanının jeolojisi, depremsellik ve doğal afet potansiyeli, heyelan ve taşkın riski 4.2.3 Hidrojeolojik özellikleri 4.2.4 Hidrolojik özellikleri 4.2.5 Yüzeysel su kaynaklarının mevcut ve planlanan kullanımı 4.2.15 Proje yeri, ve etki alanının hava, su, toprak ve gürültü açısından mevcut kirlilik yükünün belirlenmesi 5.2.22 Proje kapsamında yapılacak bütün tesis içi ve tesis dışı taşımaların trafik yükünün ve etkilerinin değerlendirilmesi 4.1 Etki Alanı İçerisindeki Fiziksel ve Biyolojik Çevrenin Özellikleri ve Doğal Kaynakların Kullanımı 4.2.10 Karasal ve sucul ortamdaki flora ve fauna	2 Proje yeri ve etki alanının mevcut çevresel özellikleri 2 Proje yeri ve etki alanının mevcut çevresel özellikleri				B3

ÇED Raporu	PTD	ÇSED Raporu	İlgili PS	Farklılıklar	Benzerlikler
4.2.9 Koruma alanları		5.2.2 Flora			
4.2.12 Peyzaj değeri yüksek yerler ve rekreasyon alanları, benzersiz özellikteki jeolojik ve jeomorfolojik oluşumların bulunduğu alanlar		5.2.4 Habitat değerlendirmesi (Memeliler, Sürüngenler, Amfibiler, Kuşlar)			
4.2.14 Devletin yetkili organlarının hüküm ve tasarrufu altında bulunan araziler		5.2.3 Korunan alanlar			
4.2.7 Tarım alanları					
4.2.8 Orman alanları					
4.2.9 Koruma alanları		5.3 Kültürel miraslar	PS8		
3 Projenin Ekonomik ve Sosyal Boyutları		5.4 SOS yo ekonomik mevcut durum (yerleşim alanları, demografik yapı, geçim kaynakları, eğitim, sağlık, altyapı ve etki alanı içerisindeki servisler, hassas gruplar, proje farkındalığı)	PS5		
4.2.11 Hayvancılık ve su ürünleri					
4.3.1 Proje alanı ve etki alanındaki balıkçılık faaliyetleri, su ürünleri bakımından ekonomik türler, bölge balıkçılığının incelenmesi					
4.3.2 Ekonomik özellikler (yöredeki turizm, tarım, hayvancılık, balıkçılık)					
4.3.3 Nüfus					
4.3.5 Proje alanı ve yakın çevresindeki kentsel ve kırsal arazi kullanımları (Yerleşme alanlarının dağılımı ve sanayi bölgeleri, konutlar, turizm alanları vb.)					
4.3.6 Gelir ve işsizlik					
5 Projenin 4. Bölüm'de tanımlanan alan üzerindeki etkileri ve alınacak önlemler	3 Projenin inşaat ve işletme aşamasında çevresel etkileri ve alınacak önlemler	6 Çevresel ve sosyal etkiler (inşaat ve işletme dönemleri)	PS1		B4
5.1. ve 5.2 Arazinin hazırlanması, inşaat, işletme faaliyetleri ve tesis aşamasındaki projeler için fiziksel ve biyolojik çevre üzerine etkileri ve alınacak önlemler		6.1 Hava emisyonları			
5.3 Projenin Sosyo-Ekonomik Çevre Üzerine Etkileri		6.2 Gürültü			
6 İşletme Faaliyete Kapandıktan Sonra Olabilecek ve Süren Etkiler ve Bu Etkilere Karşı Alınacak Önlemler		6.3 Su, toprak ve yeraltı suları			
-		6.4 Atıklar			
5.1. ve 5.2 Arazinin hazırlanması, inşaat, işletme faaliyetleri ve tesis aşamasındaki projeler için fiziksel ve biyolojik çevre üzerine		6.5 Habitat üzerine etkiler (flora, fauna)	PS6		
		6.6 Görsel etki	PS1	F5	
		6.7 Kültürel ve tarihi kaynaklar	PS8		B4

ÇED Raporu	PTD	ÇSED Raporu	İlgili PS	Farklılıklar	Benzerlikler
etkileri ve alınacak önlemler 5.3 Projenin Sosyo-Ekonomik Çevre Üzerine Etkileri 6 İşletme Faaliyete Kapandıktan Sonra Olabilecek ve Süren Etkiler ve Bu Etkilere Karşı Alınacak Önlemler					
3.6 Kamulaştırma ve/veya yeniden yerleşiminin nasıl yapılacağı 5.3 Projenin Sosyo-Ekonomik Çevre Üzerine Etkileri		6.8 Sosyo ekonomik etkiler (<i>saha kullanımı, iş gücü, yerel ekonomi ve geçim kaynakları</i>) 6.9 Halk sağlığı ve emniyeti (<i>altyapı ve ekipman güvenliği, trafik, tehlikeli madde güvenliği, halkın hastalıklara maruz kalması, güvenlik personeli ihtiyacı</i>)	PS5 PS4	F6	
5.1. ve 5.2 Arazinin hazırlanması, inşaat, işletme faaliyetleri ve tesis aşamasındaki projeler için fiziksel ve biyolojik çevre üzerine etkileri ve alınacak önlemler	-	6.10 İlişkili tesisler ve kümülatif etki (<i>Doğalgaz hattı, karayolu, vb, Trafo merkezi ve iletim hattı</i>)	PS1	F2, F4, F7	
-	-	6.11 İşçi ve çalışma koşulları 6.11.1 İş sağlığı güvenliği 6.11.2 Çocuk işçi & zorla çalıştırma 6.11.3 Eşitlik ve etik standartlar 6.11.4 Çalışanların yerleşimlerinde uygun standartlar 6.11.5 Çalışan şikayet mekanizması	PS2	F8	
-	-	7 Paydaşların Katılımı 7.1 Paydaş katılımının amaç ve yaklaşımı 7.2 Paydaşların tanımlanması 7.3 Paydaş katılımı faaliyetleri	PS5	F9	
10 Halkın Katılımı	-	7.3.1 Halkın katılımı toplantıları			
-	-	7.3.2 Planlanan paydaş katılımları			
-	-	7.3.3 Şikayet mekanizması			
-	-	8 Çevresel ve sosyal yönetim ve izleme sistemi 8.1 Çevresel ve sosyal politika	PS1	F10	
8 İzleme Programı (<i>Faaliyetin inşaatı için önerilen izleme programı, faaliyetin işletmesi ve işletme sonrası için önerilen izleme programı ve acil durum eylem planı</i>) 11 Sonuçlar	-	8.2 Etkilerin yönetilmesi 8.3 Çevresel ve sosyal yönetim ve izleme planı			B5

4.2.1 ÇED ve ÇSED raporları formatlarının farklılıklar

F1

WB'nin Ekvator Prensipleri PS1'e ve *ÇSED süreci Eleme* süreci değerlendirmesine göre, *ÇSED Raporunda* projeler çevresel etkileri ve risklerine göre Kategori A, Kategori B ve Kategori C olarak sınıflandırılır. Burada kategorileri birbirinden ayıran açık sınır değerler veya Türkiye'deki ÇED Yönetmeliği *ÇED Süreci* kapsamındaki gibi projelerin sınıflandırılmasına yönelik proje türü ve kapasitesi listeleri bulunmamaktadır. Bunun yerine, *ÇSED Raporunda* her bir proje, kendi içinde ve ayrı olarak *Elemeye* tabi tutulmaktadır. Bu *Eleme* sürecinde, proje kategorilerinin tespitinde çevresel etkilerin büyüklüğü esas alınırken, sosyal riskler içeren projeler de bu sosyal etkiler de büyük önem taşımakta ve projenin kategorisinin tespitinde belirleyici olabilmektedir [17]. Ayrıca, bölüm 2.1'de de değinildiği gibi ÇED Mevzuatı *ÇED Süreci* kapsamında "23/6/1997 tarihinden önce kamu yatırım programına alınmış olup, üretim ya da işletmeye başlamış olan projeler ile bunların gerçekleştirilmesi için zorunlu olan yapı ve tesisler *Çevresel Etki Değerlendirmesi* kapsamı dışında" tutulmaktadır. *ÇSED sürecinde* projeler sınıflandırılırken, *ÇSED sürecinden* muafiyet sağlayan, *Eleme* süreci haricinde bir tanımlama bulunmamaktadır.

F2

ÇSED süreci kapsamında projenin tüm bileşenleri ve ilgili tüm tesisleri bütünsel olarak incelenmekte, çevresel ve sosyal etkileri ve riskleri *ÇSED Raporunda* bütünsel olarak incelenmektedir. ÇED sürecinde, *ÇED Raporunda* projenin "ÇED Gerekliliği" bulunan bileşenleri ve tesisleri bir arada incelenirken, "ÇED Gerekliliği" bulunmayan veya proje faaliyet alanı dışında ayrıca değerlendirilen bileşen, tesis ve faaliyetler bütünlük olarak değerlendirilmemektedir.

F3

ÇED süreci ÇED Raporu'ndan farklı olarak, *ÇSED sürecinde* çoğunlukla, *ÇSED Raporu* kapsamında yer alması üzere, proje ile bölgedeki mevcut çevresel duruma ve projenin etkilenen topluluklara etkisinin incelendiği ve bu etkilere karşı alınacak önlemlerin ve alınacak aksiyonların belirlendiği *Trafik Yönetim Planı*, *Yeniden İskan Eylem Planı* vb ek inceleme ve raporların yer alması talep edilebilmektedir.

F4

ÇED Yönetmeliği'ne göre etki alanı “Gerçekleştirilmesi planlanan bir projenin işletme öncesi, işletilmesi ve işletme sonrasında etkilediği alanı” olarak tanımlanmaktadır [5]. Bununla beraber ÇSED sürecinde projenin etki alanı aşağıda da belirtildiği üzere, sadece projenin değil proje kapsamındaki faaliyet ve tesislerin de dahil edildiği daha geniş bir tanımlı kapsamaktadır. Dolayısıyla ÇSED Raporu'nda “İlişkili tesisler ve etki alanı” incelemesi ÇED Raporu'ndan daha kapsamlı bir incelemeyi içermektedir. Projenin etki alanı;

- a. Yatırımcı tarafından işletilen ya da yönetilen ve doğrudan yatırımcıya ait proje ve proje kapsamındaki faaliyet ve tesisler (kanallar, tüneller, bağlantı yolları, enerji nakil hatları, boru hatları, atık alanları, inşaat kampları),
- b. Planlanmayan ancak projeden dolayı gelecek bir tarihte ya da farklı bir yerde meydana gelebilecek, öngörülebilir gelişmelerin yarattığı etkiler,
- c. *Etkilenen Toplulukların* geçim kaynağını oluşturan biyolojik çeşitlilik ya da ekosistem hizmetlerine dolaylı etkiler,
- d. Proje kapsamında finanse edilmeyen, projenin yokluğunda inşa edilmesi ya da genişletilmesi söz konusu olmayan, ancak onlar olmaksızın projenin gerçekleştirilmesi mümkün olmayan projeye ilişkili tesisler (demiryolları, karayolları, enerji nakil hatları, boru hatları vb),
- e. Proje tarafından doğrudan kullanılan ya da projenin etkilediği alan ya da kaynaklar üzerindeki kademeli etkiler, risk ve etkileri belirleme sürecinde mevcut, planlanan ya da makul olarak tanımlanmış gelişmelerden kaynaklanan *Kümülatif Etkiler*³¹ ve toplam etkiler [15].

Bununla beraber ÇED Raporunda da “Proje kapsamında olmayan ancak projenin gerçekleşmesine bağlı olarak veya projenin gerçekleşebilmesi için zaruri olarak gerçekleştirilmesi planlanan diğer ekonomik, sosyal ve altyapı projeleri”nin neler olduğu ve özellikleri bilgisi verilmektedir. ÇED Raporunda proje kapsamında olmayan ancak proje için önem taşıyan bu projeler, projenin etki alanı değerlendirilirken dahil edilmemekte, proje kapsamında olan bileşenler farklı ÇED

³¹ Kümülatif Etkiler, bilimsel endişeler ve *Etkilenen Toplulukların* endişelerine dayanarak önemli olduğu kabul edilen etkilerdir.

Raporlarında incelenebilmektedir. Enerji projelerinin *ÇED Raporlarında* genellikle santralin baca yüksekliğine bağlı olarak Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği kapsamında tanımlanan etki alanı dikkate alınmaktadır [18].

F5

ÇSED Raporu'nda, ÇED Raporu'ndan farklı olarak, çevresel ve sosyal etkilerin değerlendirildiği bölümde projenin çevreye olan görsel etkileri de incelenmektedir.

F6

ÇSED sürecinde PS4 ve PS5 kapsamında, halk sağlığı ve emniyeti ve sosyo ekonomik etkiler ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Özellikle, PS5 kapsamında yatırımcıdan, gerekli durumlarda yeniden yerleşim planlarının hazırlanması istenmektedir. Bu planlar çerçevesinde öncelikle ilgili sahanın gönüllü olarak satın alınmasının tercih edilmesi, bunun mümkün olmadığı durumlarda kamulaştırma yapılmasının tercih edilmesi beklenmektedir. Bu PS kapsamında tanımlanan fiziksel ve ekonomik yeniden yerleşim tanımları ile mevzuata göre yapılan yeniden yerleşim işlemleri farklılık göstermektedir.

F7

ÇSED süreci PS2 ve insan kaynakları politikası kapsamında sadece yatırımcı değil yatırımcının alt taşeronlarını da kapsayacak şekilde işçi ve çalışma koşulları, çalışanların çalışma yeri ve konaklama standartları, çocuk işçi ve zorla çalıştırma yapılmaması, çalışanlar arasında eşitlik ve etik standartların sağlanması ve çalışanların şikayet mekanizmalarının kurulması gerekliliği ayrıntılı bir şekilde incelenmekte ve sistem yapısı açıklanmaktadır. *ÇED sürecinde* insan kaynakları politikası kapsamında bu gereklilikler bahsedilmemekle beraber, yatırımcının sorumluluğundaki çalışanların çalışma koşulları ve standartları İş Sağlığı ve Güvenliği mevzuatı kapsamında özetle incelenmekte ve yatırımcının mevzuata uyum taahhüdü belirtilmektedir. Ayrıca çalışanların öneri ve şikayetlerini iletebilecekleri bir çalışan şikayet mekanizmasının kurulması da *ÇED süreci* gereklilikleri arasından yer almamaktadır.

F8

ÇED süreci kapsamındaki projeler için ÇED Yönetmeliğinin gerektirdiği “kapsam oluşturma öncesi” *halkın katılımı toplantısı* yapılmaktadır ancak PTD Raporu

hazırlık ve inceleme süreçlerinde *halkın katılımı toplantısı* yapılmamaktadır. *ÇSED sürecinde* gerek Kategori A ve gerek Kategori B projeleri için *halkın katılımı toplantısı* birden çok kez yapılmaktadır.

Ayrıca *ÇSED süreci* kapsamında *ÇSED Raporunda* halkın öneri ve şikayetlerini projenin başlangıcından devreden çıkartılması aşamaları dahil olmak üzerinde, her süreçte iletebilmeleri ve bu öneri ve şikayetlerin düzenli bir şekilde takibinin sağlanabilmesi için bir şikayet mekanizmasının kurulması zorunluluğu bulunurken, *ÇED süreci* kapsamında şikayet mekanizması kurulması zorunluluğu bulunmamaktadır ve *ÇED Raporunda* da böyle bir bölüm yer almamaktadır.

F9

ÇED Raporu kapsamında çevresel etkiler incelenmekte ve sonrasında etkilere karşı alınacak önlemler değerlendirilmekte ve sonraki adımlar açıklanmaktadır. Bununla beraber *ÇSED süreci* kapsamında *ÇSED Raporlarında* sadece çevresel değil sosyal etkileri ve önlemleri içerecek şekilde, alınması planlanan bu önlemlerin etkinliğinin sürekli olarak takip ve ölçümünün sağlandığı ve bir *çevresel ve sosyal yönetim ve izleme sistemi* kurulması talep edilmektedir. Sistem sayesinde önceden ön görülemediği etkiler olması halinde de yeni önlemler geliştirilebilecek ve mevcut önlemlerin etkinliği sürekli izlenerek takip edilebilecektir.

4.2.2 ÇED ve ÇSED raporları formatlarının benzerlikler

B1

Gerek *ÇED Raporlarında* ve gerekse *ÇSED Raporlarında*, projenin tanımı, amacı, yeri, arazi mülkiyeti, genel ve teknik özellikleri ve proje geçmişi ile ilgili incelemeler yapılmaktadır.

Ayrıca, *ÇED sürecinde* projelerin türü ve kapasitesine göre “ÇED Gerekliliği” *ÇED Raporu* ve PTD Raporu olarak farklılık gösterir ve *ÇED Raporu’nda*, PTD Raporu’na göre daha kapsamlı bir inceleme içermektedir. Benzer şekilde *ÇSED sürecinde* de, kapsam Kategori A ve Kategori B projeleri arasında farklılık gösterir ve Kapsam B için istenen ÇSED kapsamı daha dar ve kısmi olabilmektedir.

B2

Gerek *ÇED Raporlarında* ve gerekse *ÇSED Raporlarında*, projenin inşaat, işletme ve devreden çıkarılma dönemleri ile ilgili bilgi verilirken, projenin uygulama planı ve zamanlama tabloları da raporlara yansıtılmaktadır.

B3

ÇED ve ÇSED Raporlarında gerek yasal çerçeve, gerek projenin yer ve teknoloji alternatifleri ve gerekse detaylı bir şekilde çevresel ve sosyal mevcut durum çalışmaları incelenmektedir. Çevresel ve sosyal mevcut durum çalışmaları incelenirken, gerekli mevcut durum ölçümleri, sosyal anket çalışmaları yapılmaktadır.

B4

ÇED ve ÇSED Raporlarında projenin çevresel ve sosyal etkileri projenin inşaat, işletme ve devreden çıkartılması süreçleri için ayrı ayrı detaylı bir şekilde incelenmektedir [17].

B5

ÇED ve ÇSED Raporlarının her ikisinde de projenin inşaat, işletme ve devreden çıkartılması dönemleri düşünülerek, çevresel etkilerinin izlenmesi ve acil durum eylem planlarının hazırlanması söz konusudur. *ÇSED Raporunda* ayrıca sosyal etkiler için de bu izleme süreci gerçekleştirilmektedir.

4.3 Bir Doğal Gaz Kombine Çevrim Santrali Projesinin ÇED ve ÇSED Süreçlerindeki Faaliyetler

Türkiye, Marmara Bölgesinde yer alan bir doğal gaz kombine çevrim santrali projesinin *ÇED ve ÇSED süreçleri* üzerinden, hangi uygulama ve faaliyetlerin gerçekleştirildiği EK B’de örneklendirilmiştir.

Örnekte, *ÇED ve ÇSED süreçlerinin* paralel olarak yürütülen faaliyetler ve PS’lerin uygulanmasında ev sahibi ülke mevzuatları doğrultusunda faaliyetlerin gerçekleştirilebildiği görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyamızda artan enerji ihtiyacını karşılamak üzere geliştirilen enerji projelerine olan ihtiyaç da artmaktadır.

Enerji projelerinin gerçekleştirilmesinde en temel başlangıç adımlarından olan Türkiye’de “Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Olumlu Karar”ı alınması ve projenin gerçekleştirilebilmesi için gerekli finansal kaynakların temini önem arz etmektedir. Projelerin finansal kaynaklarının temini sürecinin uluslararası finans kuruluşlarından sağlanması durumunda projenin uluslararası çevresel ve sosyal standartlara göre değerlendirilmesi söz konusudur.

Bu kapsamda bu çalışma, Türkiye’de enerji yatırımlarının finansmanında uluslararası çevresel ve sosyal etki değerlendirmesi standartları ve ulusal çevresel etki değerlendirme standardı incelenmesi ve süreçlerdeki farklılıkların ve benzerliklerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu çalışma, bu bağlamda örnek enerji yatırımları *ÇED* ve *ÇSED süreçlerini* incelenerek, benzer yürüyen ve farklı olan süreçleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu sayede bu çalışmanın gerek yatırımcılara ve bu konu üzerine çalışan profesyonellere ve gerekse resmi kurum ve otoritelere literatürde bu kapsamda bir ön kaynak oluşturabilecektir.

Bu kapsamda, çalışmanın dördüncü bölümünde detaylandırılmış ve temelde farklılıklar dokuz (9) madde halinde ve benzerlikler beş (5) madde halinde sıralandırılmıştır.

ÇED ve ÇSED süreçlerindeki bu benzerlik ve farklılıklar kısaca aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- *ÇED ve ÇSED süreçlerinin* her ikisinde de projenin tanımı, amacı, yeri, arazi mülkiyeti, genel ve teknik özellikleri ve proje geçmişi ile ilgili incelemeler yapılmaktadır. Projelerin türü ve kapasitesine göre proje ile ilgili yapılan incelemenin kapsamı değişkenlik göstermektedir.

- Gerek *ÇED Raporlarında* ve gerekse *ÇSED Raporlarında*, projenin inşaat, işletme ve devreden çıkarılma dönemleri ile ilgili bilgi verilirken, projenin uygulama planı ve zamanlama tabloları da raporlara yansıtılmaktadır.
- *ÇED ve ÇSED Raporlarında* gerek yasal çerçeve, gerek projenin yer ve teknoloji alternatifleri ve gerekse detaylı bir şekilde çevresel ve sosyal mevcut durum çalışmaları incelenmektedir.
- *ÇED ve ÇSED Raporlarında* projenin çevresel ve sosyal etkileri projenin inşaat, işletme ve devreden çıkartılması süreçleri için ayrı ayrı detaylı bir şekilde incelenmektedir.
- *ÇED ve ÇSED Raporlarının* her ikisinde de projenin inşaat, işletme ve devreden çıkartılması dönemleri düşünülerek, çevresel etkilerinin izlenmesi ve acil durum eylem planlarının hazırlanması söz konusudur. *ÇSED Raporunda* ayrıca sosyal etkiler için de bu izleme süreci gerçekleştirilmektedir.
- *ÇED ve ÇSED süreçlerinin* her ikisinde de halkın katılımı toplantısı sürecin farklı etaplarında ve farklı sıklıklarla süreçlere dahil edilmesine rağmen *ÇSED sürecinde* ilave olarak halkın öneri ve şikayetlerini projenin başlangıcından devreden çıkartılması aşamaları dahil olmak üzerinde, her süreçte iletebilmeleri ve bu öneri ve şikayetlerin düzenli bir şekilde takibinin sağlanabilmesi için bir şikayet mekanizmasının kurulması zorunluluğu bulunmaktadır.
- *ÇED ve ÇSED süreçlerinde* projelerin süreçlere dahil edilmesinde projelerin sınıflandırılması ve kategorileri farklılık göstermektedir.
- *ÇED ve ÇSED süreçlerinde* projenin etki alanı farklı kapsamlarda değerlendirilmektedir.
- *ÇSED sürecinde* PS4 ve PS5 kapsamında tanımlanan fiziksel ve ekonomik yeniden yerleşim süreçleri ile mevzuattaki yeniden yerleşim tanımlarında farklılıklar yer almaktadır. Bu vb örneklerdeki farklılıklardan dolayı, *ÇSED sürecinde* ek incelemeler ve raporlar talep edilebilmektedir.
- *ÇSED sürecinde* proje bileşenleri bütünsel olarak değerlendirilerek projenin çevresel, sosyal ve hatta görsel etkiler düşünülerek değerlendirilirken, *ÇED sürecinde* proje bileşenlerinin çevresel etkileri düşünülerek bileşenler ayrı ayrı *ÇED süreçlerinde* değerlendirilebilmektedir.

- *ÇSED sürecinde* insan kaynakları politikası kapsamında sadece yatırımcı değil yatırımcının alt taşeronlarını da kapsayacak şekilde işçi ve çalışma koşulları, çalışanların çalışma yeri ve konaklama standartları, çocuk işçi ve zorla çalıştırma yapılmaması, çalışanlar arasında eşitlik ve etik standartların sağlanması ve çalışanların şikayet mekanizmalarının kurulması gerekliliği ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. *ÇED sürecinde* yatırımcının sorumluluğundaki çalışanların çalışma koşulları ve standartları İş Sağlığı ve Güvenliği mevzuatı kapsamında özetle incelenmekte ve yatırımcının mevzuata uyum taahhüdü belirtilmektedir.
- *ÇSED süreci* kapsamında sadece çevresel değil sosyal etkileri ve önlemleri içerecek şekilde, alınması planlanan bu önlemlerin etkinliğinin sürekli olarak takip ve ölçümünün sağlandığı ve bir *çevresel ve sosyal yönetim ve izleme sistemi* kurulması talep edilmektedir.

Bu farklılıklar ve benzerlikler değerlendirildiğinde, ÇED sürecine ilave olarak ÇSED süreci ile de desteklenen ve geliştirilen kapsamlarla yatırımcıların projenin kredilendirilmesi sürecini tamamladığı ve geliştirildiği görülmektedir. Bununla beraber PS kapsamlarındaki gerek sosyal konuların ve insan kaynakları ve çalışma standartlarının değerlendirilmesinde kullanılan mekanizmaların ve gerekse çevresel ve sosyal etki değerlendirmesi yönetim sisteminin kurulmasının, ÇED sürecine dahil edilmesinin değerlendirilmesi, ÇED sürecinde geliştirilebilecek potansiyel konular olarak görülebilmektedir.

Süreçlerdeki bu farklılıkların ve benzerliklerin genel bir değerlendirilmesi ile son olarak, süreçlerdeki mevcut işleyişte olası potansiyel iyileştirme alanlarının tespit edilmesine ön bir araştırma kaynağı oluşturmaya çalışılmıştır. Gün geçtikçe süreçlerde daha verimli ve daha kapsayıcı bir değerlendirme yapılması yolundaki çalışmalara, bu çalışma ile de bir katkı sağlanacağı umulmaktadır.

KAYNAKLAR

- [1] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). T. C. Resmi Gazete, 17863, 09 Kasım 1982.**
- [2] **Çevre Kanunu. (1983). T. C. Resmi Gazete, 18132, 11 Ağustos 1983.**
- [3] **Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) İstatistikleri Metaverisi.** (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı). Erişim: 4 Nisan 2018, <http://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikbelge/icerikbelge3309.docx>
- [4] **Turan, E. ve Güner, E. (2017).** Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirme Mevzuatındaki Değişimler. *Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler Uygulama ve Araştırma Merkezi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 1,* 39-47, doi:10.21324/dacd.286187.
- [5] **Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği. (2014). T. C. Resmi Gazete, 29186, 25 Kasım 2014.**
- [6] **Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) İstatistikleri.** (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı). Erişim: 4 Nisan 2018, http://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/menu/ced_karar_2017_28022018_20180228114230.pdf
- [7] “ÇED Olumlu” veya “ÇED Gerekli Değildir” Kararı Bulunan Projelerde Yapılacak Kapasite Artışı ve/veya Genişletilmesi Planlanan Projelere İlişkin Tebliğ. (2016). *T. C. Resmi Gazete, 29736, 08 Haziran 2016.*
- [8] **Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği. (2017). T. C. Resmi Gazete, 30032, 08 Nisan 2017.**
- [9] Equator Principles III. (2016). (IFIs). Erişim: 4 Nisan 2018, <http://equator-principles.com/about/>
- [10] **Equator Principles** (t.y.). *Vikipedi.* Erişim: 14 Nisan, 2018, https://en.wikipedia.org/wiki/Equator_Principles
- [11] Equator Principles III. (2016). (IFIs). Erişim: 10 Mart 2018, http://equator-principles.com/wp-content/uploads/2017/03/equator_principles_III.pdf
- [12] Weber,O., Acheta E. (2016). *The Equator Principles Do They Make Banks More Sustainable.* Retrieved March 27, 2018, from http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2016/02/The_Equator_Principles_Do_They_Make_Banks_More_Sustainable.pdf
- [13] Uluslararası Finans Kurumu (t.y.). *Vikipedi.* Erişim: 14 Nisan, 2018, https://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası%20Finans_Kurumu
- [15] IFC Sustainability at IFC Policies and standards. (n.d). (IFIs). Erişim: 4 Ocak 2018, https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/topics_ext_content/ifc_external_corporate_site/sustainability-at-ifc/policies-standards/sustainability+framework

- [16] ESIA. (n.d). (IFIs). Erişim: 4 Ocak 2018, <https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/296ae980488551f5aa0cfa6a6515bb18/ESIA.pdf?MOD=AJPERES>
- [17] *Türkiye Sürdürülebilir Şehirler Projesi (P128605) Çevresel Ve Sosyal Yönetim Çerçevesi.* (2017) Retrieved March 21, 2018, from http://www.ilbank.gov.tr/Surdurulebilir_Sehirler_projesi%20-%201/index.php?lang=tr&pg=2
- [18] **Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Kararları.** (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı). Erişim: 4 Ocak 2018, http://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/menu/27-nisan-2018-ced-olumlu-kararlari-listesi_20180427055705.xlsx
- [19] *Environmental and Social Impact Assessment for 840 MW İç Anadolu Natural Gas Combined Cycle Power Plant .* (2012) Retrieved March 21, 2018, from https://www.gama.com.tr/doc/Ic%20Anadolu%20CCGT%20ESIA_Eng.pdf

EKLER

EK A: Bir Termik Santral Projesi ÇED Raporu Özel Formatı

EK B: Bir Doğal Gaz Kombine Çevrim Santrali ÇED ve ÇSED Süreçlerindeki Faaliyetler

EK A

Ö R N E K

BİR TERMİK SANTRAL PROJESİ ÇED RAPORU ÖZEL FORMATI

Başlık Sayfası

Projenin adı:

Proje sahibinin adı, adresi, telefonu, faks no'su:

Proje bedeli:

Proje için seçilen yerin açık adresi (adı, mevkisi, birden fazla il veya ilçede yer alıyorsa bunları tanımlayan yörenin adı):

Proje için seçilen yerin koordinatları, zone:

Projenin ÇED Yönetmeliği kapsamındaki yeri (sektörü, alt sektörü):

Raporu hazırlayan kuruluşun adı, adresi, telefonu, faks no'su:

Raporu hazırlayan kuruluşun yeterlik belgesi no'su, tarihi:

Raporun sunum tarihi: (Gün/Ay/Yıl)

İçindekiler Listesi

Bölüm I : Projenin Tanımı ve Amacı

(Proje konusu faaliyetin ve faaliyet alanının tanımı, mülkiyet durumu, santral sisteminin özellikleri, malzeme ocakları, kül depolama sahası, bu ünitelerin özellikleri, kapasitesi, alanları, dolgu malzemesinin özellikleri, ünitelerin detaylı açıklaması, projenin ömrü, hizmet amaçları, pazar veya hizmet alanları ve bu alan içerisinde ekonomik ve sosyal yönden ülke, bölge ve/veya il ölçeğinde önem ve gereklilikleri)

Bölüm II: Proje İçin Seçilen Yerin Konumu

II.1. Faaliyet Yeri (Proje yerinin ilgili İdaresince onanmış 1/50.000 ya da 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı, Nazım İmar Planı, Uygulama İmar Planı üzerinde gösterimi, lejandları ve plan notlarıyla birlikte sunulması, projenin planlar açısından değerlendirilmesi, proje sahası ve yakın çevresinin ölçekli harita veya kroki üzerinde gösterimi, proje sahası ve yakın çevresinde bulunan yerleşimlerin harita üzerinde gösterilmesi, mesafelerin belirtilmesi, proje alanının hangi bölgesinde olduğu, etrafındaki tesislerin isim, yön ve uzaklıkları, tesise ulaşım için kullanılacak yol güzergahları (Varsa 1/50.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı, 1/25 000 - 1/5.000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1.000 ölçekli Uygulama İmar Planının lejand ve plan notlarıyla birlikte sunulması, ayrıca söz konusu planda “.... tarih ve sayılı karar ile ... tarafından onaylanmıştır” ve “Aslının Aynıdır” damgalarının bulunması) belirtilmelidir.)

II.2. Proje Kapsamındaki Faaliyet Ünitelerinin Konumu (Bütün idari ve sosyal ünitelerin, teknik alt yapı ünitelerinin varsa diğer ünitelerin proje alanı içindeki konumlarının vaziyet planı üzerinde gösterimi, Planlanan tesisin mevcut yapılar ile olan ilişkisi ve alana ve yakın çevresine ait 1/25.000 ölçekli topografik haritanın eklenmesi, bunlar için belirlenen kapalı ve açık alan büyüklükleri, binaların kat adetleri ve yükseklikleri, temsili resmi, koordinatların harita üzerine işlenmesi)

Bölüm III : Projenin Ekonomik ve Sosyal Boyutları

III.1. Projenin gerçekleşmesi ile ilgili yatırım programı ve finans kaynakları,

III.2. Projenin gerçekleşmesi ile ilgili iş akım şeması veya zamanlama tablosu,

III.3. Projenin fayda-maliyet analizi,

III.4. Proje kapsamında olmayan ancak projenin gerçekleşmesine bağlı olarak, proje sahibi veya diğer yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmesi tasarlanan diğer ekonomik, sosyal ve altyapı projeleri,

III.5. Proje kapsamında olmayan ancak projenin gerçekleşebilmesi için zaruri olan ve proje sahibi veya diğer yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmesi planlanan diğer ekonomik, sosyal ve altyapı projeleri,

III.6. Diğer hususlar.

Bölüm IV :Proje Kapsamında Etkilenecek Alanın Belirlenmesi ve Bu Alan İçindeki Mevcut Çevresel Özelliklerin Açıklanması (*)

IV.1. Projeden etkilenecek alanın belirlenmesi, (etki alanının nasıl ve neye göre belirlendiği açıklanacak ve etki alanı harita üzerinde gösterilecek)

IV.2. Etki Alanı İçerisindeki Fiziksel ve biyolojik çevrenin özellikleri ve doğal kaynakların kullanımı,

IV.2.1. Meteorolojik ve iklimsel özellikler; bölgenin genel iklim şartları, basınç, sıcaklık, yağış, ortalama nispi nem, sayılı günler, maksimum kar kalınlığı, buharlaşma, rüzgar, (meteorolojik verilerin güncelleştirilmiş ve uzun yıllar gözlem kayıtları, tablo, grafikler, detaylı anlatımı), emisyon dağılım modelleme çalışmalarında saatlik meteorolojik verilerin kullanılması,

IV.2.2. Jeolojik özellikler

IV.2.2.1. Bölgesel jeoloji, sahanın 1/25.000 ölçekli genel jeoloji haritası, stratigrafik kolon kesitleri,

IV.2.2.2. Proje alanı jeolojisi, inceleme alanına ait büyük ölçekli (1/5000 ya da varsa 1/1000 ölçekli) jeoloji haritası ile proje kapsamındaki ünitelerin kesitleri, harita ölçekleri ve lejantları metindekine uygun olmalı, yapılan büyütme ya da küçültmeler çizgisel ölçekte gösterilmeli, jeolojik harita ve kesitlerin harita alma tekniğine uygun olarak hazırlanması jeolojik bilgilerin formata uygun olarak detaylandırılması),

IV.2.2.3. Kitle hareketleri (heyelan/moloz akması), duyarlılık analizi, heyelan risk haritası, heyelan yağış ilişkisi

IV.2.2.4. Proje sınırları içindeki alan için yamaç stabilitesi, yamaçlardaki kayma hareketlerini gösteren harita, kayma analizi (hafriyat atığı olması durumunda da uygulanmalıdır),

IV.2.2.5. Depremsellik ve doğal afet potansiyeli,

IV.2.2.6. Jeoteknik etüt raporu (proje kapsamındaki tüm ünitelerin detaylı jeoteknik etütleri),

IV.2.3. Hidrojeolojik özellikler (yer altı su seviyeleri; halen mevcut her türlü keson, derin, artezyen vb. kuyu; emniyetli çekim değeri; suyun fiziksel, kimyasal,

bakteriyolojik özellikleri; yeraltı suyunun mevcut ve planlanan kullanımı, debileri, proje alanına mesafeleri),

IV.2.4. Hidrolojik özellikler (yüzeysel su kaynaklarından, göl, dalyan akarsu ve diğer sulak alanların fiziksel, kimyasal, bakteriyolojik ve ekosistem yapıları, proje alanına mesafeleri, bu kapsamda akarsuların debisi ve mevsimlik değişimleri, taşkınlar, tüm su kaynaklarının kıyı ekosistemleri),

IV.2.5. Yüzeysel su kaynaklarının mevcut ve planlanan kullanımı, varsa havza özelliği (içme, kullanma, sulama suyu, elektrik üretimi, baraj, göl, gölet, su ürünleri üretiminde ürün çeşidi ve üretim miktarları, diğer kullanımlar), proje alanının içme ve kullanma suyu temin edilen kıta içi yüzeysel su havzasında kalıp kalmadığı,

IV.2.6. Toprak özellikleri ve kullanım durumu (toprak yapısı, arazi kullanım kabiliyeti, sınıflaması, erozyon, toprak işleri için kullanımı, doğal bitki örtüsü olarak kullanılan mera, çayır vb.),

IV.2.7. Tarım alanları (tarımsal gelişim proje alanları, sulu ve kuru tarım arazilerinin büyüklüğü, ürün desenleri ve bunların yıllık üretim miktarları, ürünlerin ülke tarımındaki yeri ve ekonomik değeri),

IV.2.8. Orman Alanları (ağaç türleri ve miktarları (m²), kapladığı alan büyüklükleri ve kapallığı bunların mevcut ve planlanan koruma ve/veya kullanım amaçları, 1/25 000 ölçekli Meşcere haritası),

IV.2.9. Koruma alanları (Milli Parklar, Tabiat Parkları, Sulak Alanlar, Tabiat Anıtları, Tabiatı Koruma Alanları, Yaban Hayatı Koruma Alanları, Biyogenetik Rezerv Alanları, Biyosfer Rezervleri, Doğal Sit ve Anıtlar, Tarihi, Kültürel Sitler, Özel Çevre Koruma Bölgeleri, Özel Çevre Koruma Alanları, Turizm Alan ve Merkezleri, Mera Kanunu kapsamındaki alanlar),

IV.2.10. Mevcut deniz suyunun analizleri, ölçüm sonuçları, hidrografik ve oşinografik özellikleri, dalga hareketleri, sıcaklık, derinlik, tuzluluk vb,

IV.2.11. Faaliyet alanının mevcut çevresel özellikleri bölümünde yer alacak flora, fauna ve biyoçeşitlilik özelliklerinin belirlenmesine yönelik olarak detaylı araştırma ve arazi çalışmaları, biyoçeşitliliğe yönelik olarak yapılan arazi çalışmaları vejetasyon dönemini kapsamalıdır.

Yapılan biyolojik çeşitlilik çalışması ile faaliyet alanı ve yakın çevresinin flora ve fauna elemanlarının detaylı incelemesi, alanın biyoçeşitlilik özellikleri irdelenmeli ve özellikle nesli tehlike altında, lokal endemik ve nadir türler belirlenmeli, faaliyet alanının habitat yapısı ve ekosistem özellikleri detaylandırılmalıdır.

IV.2.11.1. Flora; yapılacak arazi çalışmaları sonucu elde edilen flora elemanlarının tümünü kapsayacak şekilde familya, cins, tür, Türkçe adları, Endemizm durumu, fitocoğrafik bölge, lokalite, tehlike kategorileri, korunma statüsü (Ulusal Mevzuat ve Uluslar arası sözleşmeler kapsamında koruma altında bulunan türler) ile ilgili elde edilen verilerin tablo halinde gösterimi,

IV.2.11.2. Fauna; yapılacak arazi çalışmaları sonucu elde edilen fauna elemanlarının (sürüngenler, memeliler, kuş vb. gruplar) familya, cins, tür, Türkçe adları, Endemizm durumu, fitocoğrafik bölge, lokalite, tehlike kategorileri (IUCN), populasyon durumu, korunma statüsü, kayıt alma şekli (gözlem veya örnek) ile ilgili elde edilen verilerin tablo halinde gösterimi, arazi çalışmalarının vejetasyon dönemi dikkate alınarak yapılması,

IV.2.11.3. Denizel Ekosistem; Proje alanı ve yakın çevresindeki deniz ekosisteminin mevcut durumunu belirlemeye yönelik olarak denizel flora ve faunaya ilişkin araştırmalar ile deniz ortamına ilişkin mevcut durumun belirlenmesi, deniz ortamında bulunan ve koruma altında olan canlı türlerinin belirlenmesi,

RDB (Kırmızı Liste)/ Bern Sözleşmesi verilmesi, Merkez Av Komisyonu Kararları, IUCN, 2010-2011 MAK Kararları, CITES gibi uluslararası anlaşmalara göre durumu, Türkiye Bitkileri Veri Servisi (TUBİVES) kullanılarak kontrol yapılması,

IV.2.12. Madenler ve Fosil Yakıt Kaynakları, malzeme ocakları (rezerv miktarları, mevcut ve planlanan işletilme durumları, yıllık üretimleri ve bunun ülke veya yerel kullanımlar için önemi ve ekonomik değerleri),

IV.2.13. Hayvancılık (türleri, beslenme alanları, yıllık üretim miktarları, bu ürünlerin ülke ekonomisindeki yeri ve değeri),

IV.2.14. Peyzaj değeri yüksek yerler ve rekreasyon alanları,

IV.2.15. Devletin yetkili organlarının hüküm ve tasarrufu altında bulunan araziler (Askeri Yasak Bölgeler, kamu kurum ve kuruluşlarına belirli amaçlarla tahsis edilmiş alanlar, vb.),

IV.2.16. Bölgenin mevcut hava kalitesi ve hassasiyeti dikkate alınarak, hava kalitesi modelleme çalışması yapılarak, tesise ait etki alanının belirlenmesi,

IV.2.17. Projenin Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmeliğin Ek-1 veya Ek-2 Listesindeki durumu,

IV.2.18. Diğer özellikler.

IV.3. Sosyo - Ekonomik Çevrenin Özellikleri

IV.3.1. Ekonomik Özellikler (yörenin ekonomik yapısını oluşturan başlıca sektörler, yöresel işgücünün bu sektörlerle dağılımı, sektörlerdeki mal ve hizmet üretiminin yöre ve ülke ekonomisi içindeki yeri ve önemi, diğer bilgiler),

IV.3.2. Nüfus (Yöredeki kentsel ve kırsal nüfus, nüfus hareketleri; göçler, nüfus artış oranları, ortalama hane halkı nüfusu, diğer bilgiler),

IV.3.3. Yöredeki Sosyal Altyapı Hizmetleri (Eğitim, sağlık, kültür hizmetleri ve bu hizmetlerden yararlanılma durumu)

IV.3.4. Proje Alanı ve Yakın Çevresindeki Kentsel ve Kırsal Arazi Kullanımları (Yerleşme alanlarının dağılımı,

ve planlanan kullanım alanları, bu kapsamda sanayi bölgeleri, konutlar, turizm alanları vb.)

IV.3.5. Gelir (Bölgede gelirin iş kollarına dağılımı iş kolları itibariyle kişi başına düşen maksimum, minimum ve ortalama gelir)

IV.3.6.İşsizlik (Yöredeki işsiz nüfus ve faal nüfusa oranı),

IV.3.7.Sağlık (Bölgede mevcut endemik hastalıklar)

IV.3.8. Diğer Özellikler

Bölüm V : Projenin Bölüm IV'te Tanımlanan Alan Üzerindeki Etkileri Ve Alınacak Önlemler

(Bu bölümde projenin fiziksel ve biyolojik çevre üzerine etkileri, bu etkileri önlemek, en aza indirmek ve iyileştirmek için alınacak yasal, idari ve teknik önlemler V.1 ve V.2. başlıkları için ayrı ayrı ve ayrıntılı şekilde açıklanır.)

V.1. Arazinin hazırlanması, inşaat ve tesis aşamasındaki projeler, fiziksel ve biyolojik çevre üzerine etkileri ve alınacak önlemler,

V.1.1. Arazinin hazırlanması için yapılacak işler kapsamında nerelerde ve ne kadar alanda hafriyat yapılacağı, hafriyat miktarı, hafriyat sırasında kullanılacak malzemeler,

V.1.2. Hafriyat artığı toprak, taş, kum vb maddelerin nerelere taşınacakları, hafriyat için kazı ve doldurma yerleri ve miktarları, hangi amaçlar için kullanılacakları (bitkisel toprak ayrı açıklanacaktır.),

V.1.3. Zemin emniyetinin sağlanması için yapılacak işlemler,

V.1.4. Olası taşkın riskinin değerlendirilmesi, taşkın önleme ve drenaj ile ilgili işlemlerin nerelerde ve nasıl yapılacağı,

V.1.5. Arazinin hazırlanması sırasında ve ayrıca ünitelerin inşasında kullanılacak maddelerden parlayıcı, patlayıcı, tehlikeli, toksik ve kimyasal olanların taşınımları, depolanmaları ve kullanımları, yangın ve patlamalara karşı alınacak tedbirler,

V.1.6. İnşaat sırasında kırma, öğütme, taşıma ve depolama gibi toz yayıcı işlemler,

V.1.7. Proje alanı içindeki su ortamlarında herhangi bir amaçla gerçekleştirilecek kazı, dip taraması vb. işlemler, bunların nerelerde, ne kadar alanda, nasıl yapılacağı ve bu işlemler nedeni ile çıkarılacak taş, kum, çakıl ve benzeri maddelerin miktarları, nerelere taşınacakları veya hangi amaçlar için kullanılacakları,

V.1.8. Proje kapsamındaki ulaşım altyapısı planı, bu altyapının inşası ile ilgili işlemler; kullanılacak malzemeler, kimyasal maddeler, araçlar, makineler, altyapının inşası sırasında kırma, öğütme, taşıma, depolama gibi toz yayıcı mekanik işlemler,

V.1.9. Proje kapsamındaki elektrifikasyon planı, bu planın uygulanması için yapılacak işlemler ve kullanılacak malzemeler,

V.1.10. Arazinin hazırlanmasından başlayarak ünitelerin faaliyete açılmasına dek yapılacak işlerde kullanılacak yakıtların türleri, tüketim miktarları, bunlardan oluşacak emisyonlar,

V.1.11.1. Proje kapsamındaki su temin sistemi planı, bu sistemin inşası ile ilgili işlemler, bu işlemlerde kullanılacak malzemeler; suyun temin edileceği kaynaklardan getirilecek su miktarları, içme ve kullanma suyu ve diğer kullanım amaçlarına göre

miktarları, Arazinin hazırlanmasından başlayarak ünitelerin açılmasına dek yerine getirilecek işlemler sonucu oluşacak atık suların cins ve miktarları, deşarj edileceği ortamlar, atıksu arıtma tesisine ait proses akım şeması, arıtma tesisi hakkında detaylı bilgi, arıtma çamurunun bertarafı ile ilgili bilgi, alınacak izin ve görüşler,

V.1.11.2. Planlanan faaliyet sırasında olası sızıntı sularının yeraltı ve yerüstü sularına etkisini tespit amacıyla mevcut su kalitesinin tayin edilmesi, projenin tüm aşamalarında (işletme öncesi, işletme süresi ve işletme sonrası) su kalitesinin izlenmesi için izleme programı oluşturulması, bu amaçla hangi noktalardan ve ne sıklıkta su numunesi alınacağı, kontrolünün nasıl yapılacağının belirtilmesi,

V.1.12. Arazinin hazırlanmasından ünitelerin faaliyete açılmasına dek sürdürülecek işler sonucu meydana gelecek atıkların cins ve miktarları, bu atıkların nerelere taşınacakları veya hangi amaçlar için kullanılacakları, kül depolama alanı ile ilgili bilgi, külün özellikleri, depolama alanının projesi, zemin özellikleri,

V.1.13.1. Karasal ortamdaki flora fauna özellikleri ile ekosistemine ilişkin durumun belirlenmesi ve bu çerçevede faaliyetin etkilerinin belirlenmesi,

V.1.13.2. Faaliyetin denizel ve karasal biyoçeşitlilik ile ekosistem üzerine etkileri ve alınacak önlemler, faaliyetten etkilenmesi beklenen canlı türleri için alınacak özel koruma önlemleri,

V.1.14. Arazinin hazırlanması ve inşaat alanı için gerekli arazinin temini amacıyla, elden çıkarılacak tarım alanlarının büyüklüğü, bunların arazi kullanım kabiliyetleri ve tarım ürün türleri, tarım arazilerinin tarım dışı amaçla kullanımı ile ilgili bilgiler, mera alanları, projenin 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, 4342 sayılı Mera Kanunu, 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu kapsamında değerlendirilmesi, olası etkilerin değerlendirilmesi,

V.1.15. Arazinin hazırlanması ve inşaat alanı için gerekli arazinin temini amacıyla kesilecek ağaçların tür ve sayıları, meşcere tipi, kapallığı, kesilecek ağaçların bölgedeki orman ekosistemi üzerine etkileri, gerekli izinler, görüşler, projenin ya da bir kısmının orman alanı dışında olması halinde orman alanlarına mesafesi, etkilerin değerlendirilmesi, alınacak tedbirler,

V.1.16. Arazinin hazırlanmasından başlayarak ünitelerin açılmasına dek yapılacak işler nedeni ile meydana gelecek vibrasyon, gürültünün kaynakları ve seviyesi, kümülatif değerler, Çevresel Gürültü'nün Değerlendirilmesi ve Yönetimi

Yönetmeliği'ne göre akustik raporun hazırlanması, (www.cevreorman.gov.tr adresinde bulunan Akustik Formatının esas alınması),

V.1.17. Arazinin hazırlanmasından başlayarak ünitelerin açılmasına dek yerine getirilecek işlerde çalışacak personelin ve bu personele bağlı nüfusun konut ve diğer teknik/sosyal altyapı ihtiyaçlarının nerelerde ve nasıl temin edileceği,

V.1.18 Arazinin hazırlanmasından başlayarak ünitelerin açılmasına dek sürdürülecek Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve İş Kanunu kapsamında projenin değerlendirilmesi, insan sağlığı ve çevre için riskli ve tehlikeli olanlar, iş sağlığı ve güvenliği için belirlenen şartlar ve alınması gereken önlemler,

V.1.19. Proje alanında, peyzaj öğeleri yaratmak veya diğer amaçlarla yapılacak saha düzenlemelerinin (ağaçlandırmalar ve/veya yeşil alan düzenlemeleri vb.) ne kadar alanda, nasıl yapılacağı, bunun için seçilecek bitki ve ağaç türleri vb., Avrupa Peyzaj Sözleşmesi kapsamında doğal yapının korunması için uygulanacak çalışma yöntemleri,

V.1.20. Trafik yükü,

V.1.21. Diğer özellikler.

V.2. Projenin İşletme Aşamasındaki Faaliyetler, Fiziksel ve Biyolojik Çevre Üzerine Etkileri ve Alınacak Önlemler

V.2.1. Proje kapsamındaki tüm ünitelerin özellikleri, hangi faaliyetlerin hangi ünitelerde gerçekleştirileceği, kapasiteleri, faaliyet üniteleri dışındaki diğer ünitelerde sunulacak hizmetler,

V.2.2. Tesisin faaliyet aşamasındaki ana üretimi, ünitelerinde kullanılacak üretim yöntemleri ile teknolojiler, ürün cinsi, üretim akım şeması,

V.2.3. Faaliyet ünitelerinde üretim sırasında kullanılacak tehlikeli, toksik, parlayıcı ve patlayıcı maddeler, taşınımları ve depolanmaları,

V.2.4. Faaliyet ünitelerinde kullanılacak makinaların, araçların, aletlerin ve teçhizatın özellikleri ve miktarları,

V.2.5. Faaliyet ünitelerinde üretilen mal ve/veya hizmetler, nihai ve yan ürünlerin üretim miktarları, nerelere, ne kadar ve nasıl pazarlanacakları, üretilen hizmetlerin nerelere, nasıl ve ne kadar nüfusa ve/veya alana sunulacağı,

V.2.6. İşletme sırasında kırma, öğütme, taşıma ve depolama gibi toz yayıcı işlemler, çevresel etkilerin belirtilmesi,

V.2.7. Faaliyetler için gerekli hammadde, yardımcı madde cinsi ve miktarı, bunların ve personel ulaşımının nasıl sağlanacağı, kullanılacak ulaşım tipi ve araçlar, bu araçların miktarları ve kapasiteleri,

V.2.8. Faaliyet ünitelerinde kullanılacak suyun ayrı ayrı açıklama ve şemalarla hangi prosesler için ne miktarlarda kullanılacağı, kullanılacak suyun proses sonrasında atık su olarak fiziksel, kimyasal ve bakteriyolojik özellikleri, atık su arıtma tesislerinde bertaraf edilecek maddeler ve hangi işlemlerle ne oranda bertaraf edilecekleri, arıtma işlemleri sonrası atık suyun ne miktarlarda, hangi alıcı ortamlara, nasıl deşarj edileceği, alınacak izinler,

V.2.9. Faaliyet ünitelerinde kullanılacak kazan ve/veya soğutma sularının ne miktarlarda kullanılacakları, bu suların hangi işlemlerden sonra hangi alıcı su ortamlarına nasıl verileceği ve verilecek suların özellikleri,

V.2.10. Faaliyet ünitelerinde ve diğer ünitelerde kullanılacak yakıt türleri, miktarları ve kimyasal analizleri, yakıtların hangi ünitelerde ne miktarlarda yakılacağı ve kullanılacak yakma sistemleri, yakıt kullanılan ünitelerin ayrı ayrı yakıt ısı gücü ve toplam yakıt ısı gücü, üretim kapasitesi, emisyon faktörleri kaynağı, emisyonlar, azaltıcı önlemler ve bunların verimleri, ölçümler için kullanılacak aletler ve sistemleri, modelleme çalışmasında kullanılan yöntem, modelin tanımı, modellemede kullanılan meteorolojik veriler, model girdileri, model sonuçları, muhtemel ve bakiye etkiler, bölgedeki diğer tesisler ve projelerle birlikte kümülatif değerlere göre modelleme yapılmalı, Projenin Büyük Yakma Tesisleri Yönetmeliği kapsamında değerlendirilmesi, önerilen tedbirler,

V.2.11. Tesisin faaliyeti sırasında her bir üniteden oluşacak atık miktar ve özellikleri, depolama/yığılma, bertaraf işlemleri, bu atıkların nerelere ve nasıl taşınacakları veya hangi amaçlar için yeniden değerlendirilecekleri,

V.2.12. Proje kapsamında meydana gelecek vibrasyon bakiye etkiler, alınacak önlemler, (Çevresel Gürültü'nün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği'ne göre akustik raporun hazırlanması, (www.cevreorman.gov.tr adresinde bulunan Akustik Formatının esas alınması),

V.2.13. Proje ünitelerinde üretim sırasında kullanılacak tehlikeli, toksik, parlayıcı ve patlayıcı maddeler, taşınımları ve depolanmaları, hangi amaçlar için kullanılacakları, kullanımları sırasında meydana gelebilecek tehlikeler ve alınabilecek önlemler,

V.2.14. Proje etki alanında yeraltı ve yerüstünde bulunan kültür ve tabiat varlıklarına (geleneksel kentsel dokuya, arkeolojik kalıntılara, korunması gerekli doğal değerlere) materyal üzerindeki etkilerinin şiddeti ve yayılım etkisinin belirlenmesi,

V.2.15.1. Karasal ortamdaki flora fauna özellikleri ile ekosistemine ilişkin durumun belirlenmesi ve bu çerçevede faaliyetin etkilerinin belirlenmesi,

V.2.15.2. Faaliyetin denizel ve karasal biyoçeşitlilik ile ekosistem üzerine etkileri ve alınacak önlemler, faaliyetten etkilenmesi beklenen canlı türleri için alınacak özel koruma önlemleri,

V.2.16. Projenin, etki alanı içerisindeki orman alanları üzerine olası etkiler ve alınacak tedbirler,

V.2.17. Projenin, etki alanı içerisindeki tarım ürünlerine ve toprak asitlenmesine olan etkileri, toprak asitlenmesinin tahmininde kullanılan yöntemler ve alınacak tedbirler,

V.2.18. Yeraltı ve yüzey suyuna (mevcut su kaynaklarına) etkiler ve alınacak tedbirler,

V.2.19. Deniz ortamına olabilecek etkiler ve alınacak önlemler,

V.2.20. Santralin olası etkilerinin (canlılar, hava, su ve toprak gibi alıcı ortama) bölgenin mevcut kirlilik yüküne göre aynı bölgede kurulması planlanan diğer tesisler ile kümülatif olarak değerlendirilmesi

V.2.21. Termik santralin verimi,

V.2.22. Proje kapsamında yapılacak bütün tesis içi ve tesis dışı taşımaların trafik yükünün ve etkilerinin değerlendirilmesi, projenin hangi karayoluna ne kadar uzaklıkta olduğu, ulaşım yolları, bağlantı yolu yapılıp yapılmayacağı,

V.2.23. Tesisin faaliyeti sırasında çalışacak personelin ve bu personele bağlı nüfusun konut ve diğer teknik/sosyal altyapı ihtiyaçlarının nerelerde ve nasıl temin edileceği,

V.2.24. Projenin işletme aşamasındaki faaliyetlerden insan sağlığı (kanseri etkileri de dahil) ve çevre açısından riskli ve tehlikeli olanlar,

V.2.25. Proje alanında peyzaj öğeleri yaratmak veya diğer amaçlarla yapılacak saha düzenlemeleri,

V.2.26. Sağlık koruma bandının tespiti ile ilgili bilgiler,

V.2.27. Diğer faaliyetler

V.3. Projenin Sosyo-Ekonomik Çevre Üzerine Etkileri

V.3.1. Proje ile gerçekleşmesi beklenen gelir artışları; yaratılacak istihdam imkanları, nüfus hareketleri, göçler, eğitim, sağlık, kültür, diğer sosyal ve teknik altyapı hizmetleri ve bu hizmetlerden yararlanılma durumlarında değişiklikler vb,

V.3.2. Çevresel fayda-maliyet analizi.

Bölüm VI : İşletme Faaliyete Kapandıktan Sonra Olabilecek ve Süren Etkiler ve Bu Etkilere Karşı Alınacak Önlemler

VI.1. Rehabilitasyon ve Reklamasyon Çalışmaları

VI.2. Mevcut Su Kaynaklarına Etkiler

VI.3. Olabilecek Hava Emisyonları

Bölüm VII : Projenin Alternatifleri

(Bu bölümde yer seçimi, teknoloji, alınacak önlemler gibi alternatiflerin karşılaştırılması yapılacak ve çıkan sonuçlar tercih sıralaması belirtilecektir.)

Bölüm VIII : İzleme Programı

VIII.1. Faaliyetin inşaatı için önerilen izleme programı, faaliyetin işletmesi ve işletme sonrası için önerilen izleme programı ve acil durum eylem planı,

VIII.2. ÇED Olumlu Belgesinin verilmesi durumunda, Yeterlik Tebliği'nde "Yeterlik Belgesi alan kurum/kuruluşların yükümlülükleri" başlığının ikinci paragrafında yer alan hususların gerçekleştirilmesi ile ilgili program.

Bölüm IX: Yukarıdaki Başlıklar Altında Verilen Bilgilerin Teknik Olmayan Bir Özeti

Bölüm X: Halkın Katılımı

Bölüm XI : Sonuçlar

EK B

Türkiye, Marmara Bölgesinde yer alan bir doğal gaz kombine çevrim santralinin projelendirilmesi esnasında, *ÇED* ve *ÇSED süreçlerinde* hangi uygulama ve faaliyetlerin gerçekleştirildiği bu bölümde özet olarak incelenmiştir.

ÇED Süreci

Projenin türü ve kapasitesi gereği, ÇED Yönetmeliği, *Ek-1 Çevresel Etki Değerlendirmesi Uygulanacak Projeler Listesi*’nde yer almaktadır. Bu nedenle, *ÇED Raporu* hazırlanması zorunlu olan proje için öncelikle, projenin özelliklerini, yerini, olası etkilerini ve bu etkilere karşı öngörülen önlemleri ve projeyi genel boyutları ile tanıtan *ÇED Başvuru Dosyası* hazırlanmıştır. Hazırlanan *ÇED Başvuru Dosyası*, Bakanlığa sunulmuştur. Bakanlığın incelemesi sonrası, Bakanlık tarafından kurulan *Komisyon*, proje için *ÇED Özel Formatı*’nı belirlemiştir. *ÇED Özel Formatı*’nda, projenin etkilenin değerlendirilmesi üzere *ÇED Raporu*’nda incelenmesi gereken konular ve özellikle sahada yapılması gereken gözlem, ölçüm ve çalışmalar belirtilmiştir. *ÇED Özel Formatı*’nın belirlenmesi ile ayrıca projenin *ÇED sürecine* hangi kurumların dahil olacağı ve görüşlerine ihtiyaç duyulacağı da netleştirilmiştir. Bu süreçte aynı zamanda, *ÇBD Dosyası* halkın görüşüne açılmış ve *Halkın Katılımı Toplantısı* düzenlenmiştir. Bu toplantıda taraflarca belirtilen konular, yine *ÇED Raporu*’nda incelenmek üzere dikkate alınmıştır.

Proje için hazırlanan *ÇED Raporu*’nda, proje yerinin ve yerleşiminin gösterildiği harita ve planlama çalışmaları, proje yerini temel alacak şekilde jeoloji, hidroloji, hidrojeoloji, akustik rapor, hava kalitesi modelleme ve ekolojik değerlendirme çalışmaları yapılmıştır.

ÇED süreci içerisinde proje bileşenleri, proje sahası içinde proje kapsamında faaliyet gösteren üniteler olarak belirtilmiştir. Bununla beraber proje kapsamında olmayan ancak projenin gerçekleşmesine bağlı olarak, yatırımcı firma veya diğer firmalar tarafından gerçekleştirilmesi tasarlanan diğer ekonomik, sosyal ve altyapı

faaliyetlerin neler olduğu *ÇED Raporunda* belirtilmiştir. Bu faaliyetlerin en önemlisi, santralde yakıt olarak kullanılacak doğal gazın temini için, bölgedeki doğal gaz iletim hattından santrale kadar yapılacak olan boru hattıdır. Bu hattın dağıtımı için Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ)'ın yetkilendirdiği kurum görev yapmakta olup, uygun şekilde hattın teknik özelliklerinin planlanması, gerekli etüdlerin yapılması ve gerekli tüm faaliyetler (alınması gereken izinler, arazi alımı veya kamulaştırmalar vb) için çalışmaların daha sonra yapılacağı belirtilmiştir. Diğer önemli faaliyet ise bölgedeki en yakın trafo merkezinden, santral projesi kapsamında kurulması planlanan şalt sahasına elektrik iletim hattının bağlanması faaliyetidir. Bu bağlantı Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi (TEİAŞ)'ın Yatırım Programı kapsamında tesis edilecektir. Dolayısıyla, projenin gerçekleşmesi için gerekli olan ancak proje kapsamında olmayan her iki faaliyet *ÇED Raporu* kapsamında değerlendirilmemiştir.

Projenin *ÇED Raporu* 'na göre projenin etki alanı, Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (SKHKKY) Ek-2'de tanımlanan “Tesis Etki Alanı, emisyonların merkezinden itibaren bu yönetmelik Ek-4'te verilen esaslara göre tespit edilmiş baca yüksekliklerinin elli (50) katı yarıçapa sahip alan”, tanımına bağlı olarak, projede önerilen baca yüksekliği temel alınarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla, projenin hava kalitesi modellemesi kapsamında söz konusu çalışma alanı, SKHKKY'ye göre belirlenen yarıçap değeri düşünülerek seçilmiştir.

ÇED Raporunda projenin yeri ile ilgili planlanan alanın mülkiyeti proje sahibine ait olduğundan ve üzerinde herhangi bir konut bulunmamaktadır. Bu yüzden proje kapsamında kamulaştırma ya da yeniden yerleşim söz konusu olmayacağı belirtilmiştir.

ÇED Raporunda seçilen etki alanına göre, proje kapsamında etkilenecek alanın mevcut fiziksel, biyolojik ve sosyo-ekonomik çevresel özellikleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu kapsamda proje etki alanı kapsamında, bölgenin mevcut hava kirliliği yükü ve gürültü seviyesinin tespiti için ölçümler yapılmış, kültürel ve doğal miraslar ve endemik türler bulunup bulunmadığı yönünde incelemeler yapılmış, bölgenin mevcut toprak yapısı, hidrolojik, hidrojeolojik, jeolojik ve meteorolojik özellikleri araştırılmıştır.

Sonrasında *ÇED Raporunda* projenin, proje etki alanı mevcut fiziksel, biyolojik ve sosyo-ekonomik çevresel özellikleri üzerindeki etkiler, bölgenin mevcut kirlilik yükü (hava, su, toprak) dikkate alınarak kümülatif etkiler ve bu etkilere karşı alınacak önlemler, projenin inşaat ve işletme dönemleri düşünülerek değerlendirilmiştir. Tesisin işletmeden çıkartılması dönemi sonrası arazi ıslahı ve reklamasyon çalışmaları da ayrıca incelenmiştir. Ayrıca tesisin inşaat, işletme ve işletmeden çıkartma dönemleri düşünülerek izleme programı, çevresel konuların çevreye olası etki dereceleri, azaltıcı önlem, sorumlu, izleme yöntemi ve izleme sıklığı belirtilerek hazırlanmıştır. Ayrıca çalışanların bir kriz durumunda yapılması gerekenler konusunda bilgilendirmesi için acil durum müdahale planları hazırlanmış ve *ÇED Raporunda* verilmiştir.

ÇED Raporunun ilgili bölümlerinde, gerçekleşen *Halkın Katılımı Toplantısı* sırasında katılımcıların ve halkın üzerinde durduğu konular detaylı olarak açıklanmıştır.

ÇED Özel Formatı'na uygun olarak hazırlanan *ÇED Raporunun Bakanlığa* sunulması sonrası *İnceleme ve Değerlendirme Toplantısı* ile *Komisyon*da bulunan ilgili kurumlar tarafından değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonrası belirtilen düzeltmelerin tamamlanması ve *ÇED Raporunun* nihai hali için ilgili kurumların olumlu görüşlerinin alınmasının ardından projenin *ÇED Raporu* için Bakanlıkça "*ÇED olumlu*" kararı verilmiştir.³²

ÇSED Süreci

Proje, doğal gaz kombine çevrim santrali olduğundan ve önemli etkileri olabileceğinden risk kategorisi, Kategori A olarak belirlenmiş olup, *ÇSED süreci* gerekli görülmüştür. Öncelikle projenin bileşenleri, proje için alternatif teknolojiler ve alternatif proje sahaların ve en önemli çevresel ve sosyal etkilerin neler olduğunun incelendiği *Kapsam Belirleme Raporu* hazırlanmıştır. Raporda hangi performans standartları kapsamında projenin etkilerinin görülebileceği de analiz edilerek *ÇSED Raporu* 'nun kapsamı belirlenmiştir.

³² Örnek alınan proje 2010-2015 yılları arasında planlanmış olduğundan bu çalışmanın 2. Bölümünde anlatılan ÇED süreçlerinden farklı olarak, o günkü ÇED Yönetmeliğinde belirtilen şekilde ÇED süreçleri yürütülmüş olup, günümüz uygulamalarından bazı farklılıklar (örneğin *Halkın Katılımı Toplantısının ÇBD sunumu* sonrası sadece bir kere gerçekleştirilmesi vb) gösterebilmektedir.

Proje için hazırlanan *ÇSED Raporu'nda*, proje yerinin ve yerleşiminin gösterildiği harita ve planlama çalışmaları, proje yerini temel alacak şekilde jeoloji, hidroloji, hidrojeoloji, mevcut hava kalitesi ölçüm, arka plan gürültü seviyesi ölçüm, gürültü modelleme, hava kalitesi modelleme ve ekolojik değerlendirme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar yapılırken, *ÇED Raporunda* belirtilen etki alanı dikkate alınarak saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

ÇSED süreci içerisinde proje bileşenleri, proje sahası içinde proje kapsamında faaliyet gösteren ünitelerin yanı sıra, projenin gerçekleşmesi için gerekli olan doğal gaz boru hattı ve elektrik iletim hatları da belirtilmiştir ancak bu hatların izinlerinin henüz alınmamış olmasından dolayı, inşaat, işletme ve işletmeden çıkarılması süreçleri de düşünülerek daha sonradan çevresel ve sosyal etkilerinin değerlendirmesi planlanmıştır.

ÇSED Raporunda, *ÇED Raporunda* olduğu gibi seçilen etki alanına göre, proje kapsamında etkilenecek alanın mevcut fiziksel, biyolojik ve sosyo-ekonomik çevresel özellikleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu çevresel ve sosyal etkilerin analizi, etkinin büyüklüğü, direk veya dolaylı olup olmadığı, kümülatif etkisi düşünülerek değerlendirilmiş ve azaltıcı önlemlerin alınması sonrası duruma göre etkinin azalıp azalmadığı incelenmiştir. Ayrıca *ÇED Raporuna* ilave olarak görsel etkiler incelenmiş, sosyal etki değerlendirme çalışmaları kapsamında *Halkın Katılım Toplantılarının* gerçekleştirilmesinin yanı sıra halkın ve paydaşların süreçte aktif şekilde rol alabilmeleri ve süreç ile ilgili bilgi alabilmeleri için ilave bilgilendirme çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda *Şikayet Mekanizması* kurulmuş, internet sitesi, e-mail, telefon vb iletişim kanallarıyla ulaşım sağlanmış ve şikayetlerin takibi için yetkili kişi atanmıştır. Süreç boyunca şikayetler takip edilmiş ve paydaşlar bilgilendirilmiştir.

ÇSED Raporu kapsamında, sadece proje sahibi tarafından değil, proje sahibinin alt taşeronları tarafından da *ÇSYS* kurulması ve uygulanması için *çevresel ve sosyal yönetim planları* alınması gereken aksiyonlar, izleme yöntemleri ve izleme sıklığı da belirtilerek bahsedilmiştir.

ÇSED Raporunun IFC'ye ve IFC tarafından belirlenen danışmana sunulması sonrası tamamlanan incelenmeler ve saha kontrolleri ile teknik olmayan özeti ve süreç ile ilgili geline son durum ilgili iletişim kaynaklarından paydaşlara duyurulmuş ve

görüşe açılmıştır. Bilgilendirme süreci sonrası proje ve hazırlanan *ÇSED Raporu* değerlendirilerek son halini almış ve onaylanmıştır. *ÇSED süreci* izleme sürecinin devamı ve *çevresel ve sosyal yönetim planları* doğrultusunda yürütülmeye devam edilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Büşra Öztürk
Doğum Tarihi ve Yeri : 10.11.1984 İstanbul
E-posta : ozturkbus@itu.edu.tr

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2010, İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ), İnşaat Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü
- **Yükseklisans**: İTÜ, Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı, Çevre Bilimleri, Mühendisliği ve Yönetimi Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- **04/2016 – Devam UNIT / Çevre ve İş Sağlığı Güvenliği Koordinatörü**
 - Enerji yatırımları kapsamında yürütülmekte olan;
 - Yeni ve Unimar Doğal Gaz Kombine Çevrim Santralleri (865 MW / 480 MW),
 - Boyabat ve Bağıştaş Hidroelektrik Santralleri (513 MW / 49,8 MW)
 - Prolez Rüzgar Enerji Santrali (9 MW)
 - Babina Greda Biyokütle Enerji Santrali (10 MW) işletme faaliyetlerinin IFC Performans Standartları ile uyumlu bir şekilde yürütülmesinin izlenmesi,
 - Yurtdışında planlanmakta olan enerji santral projelerinin **ÇED ve ÇSED** çalışmalarının yürütülmesi üzerine çalıştı.
- **04/2015- 01/2016 ÖZGÜL HOLDİNG – ÖZGÜL Çevre Teknolojileri Proje ve Uygulama AŞ / Kıdemli Uzman**
 - Ezine, Sincan and Marmara Ereğlisi Doğalgaz Kombine Çevrim Santrali Projeleri ÇED & ÇSED çalışmalarının yürütülmesi (3x600 MW),
 - Potansiyel rüzgar ve güneş enerji santral projeleri PTD ve ÇED hazırlık çalışmalarının yürütülmesi,
 - Atıktan enerji üretimi, karbon emisyonlarının azaltılması vb potansiyel iş geliştirme konularının araştırılması ve mevcut çalışmalara destek verilmesi,
 - Resmi kurumlar ve alt işverenler ile ilişkilerin yürütülmesi, sözleşmelerin hazırlanması ve ödeme takiplerinin yapılması üzerine çalıştı.
- **05/2011 – 04/2015 HATTAT HOLDİNG – HEMA ENERJİ GRUBU / Proje Mühendisi**

Enerji yatırımları kapsamında yürütülmekte olan;

- Termik Santral Projeleri (2x1200 MW),
- Taş Kömürü Madenleri ve Kömür Zenginleştirme (Lavvar) Tesisleri (2x500 ton/s),
- Taş Ocakları,
- Liman (60.000-180.000 DWT) projelerinin **ÇED ve ÇSED** çalışmalarının yürütülmesi,
- Önizin, izin, imar izinlerinin ve lisansların alınması ve ilgili süreçlerin yürütülmesi,
- Fizibilite ve proje çalışmalarına destek verilmesi,
- Resmi kurumlar ve ilgili taraflar ile ilişkilerin yürütülmesi, gerekli saha çalışmalarının yapılması, alt işveren sözleşmelerinin hazırlanması ve ödeme takiplerinin yapılması üzerine çalıştı.

• **01/2010 – 05/2011 ALKIM Yönetim Danışmanlığı Tic. Ltd. Şti. / Çevre Mühendisi**

- www.isgcevre.com portal projesinin kurulumu ve geliştirilmesi çalışmaların yürütülmesi,
- Çevre ve İSG mevzuatlarının takibi,
- Kalite & Çevre Yönetim Sistemlerinin takibi,
- Eğitim planlarının ve teklif süreçlerinin takibi üzerine çalıştı.

DOKTORA TEZİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

-

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **İTÜ Çevre Mühendisliği Lisans Programı Bitirme Tezi** 02/2009 – 05/2009
Evsel Atıksu Arıtma Çamurlarının Biyometan Potansiyelinin İncelenmesi – TÜBİTAK,
Evsel Atıksular ve Organik Katı Atıkların Birlikte Arıtımı Yoluyla Yenilenebilir Enerji
(Biyometan) Geri Kazanım Teknolojilerinin Araştırılması Projesinde çalıştı.